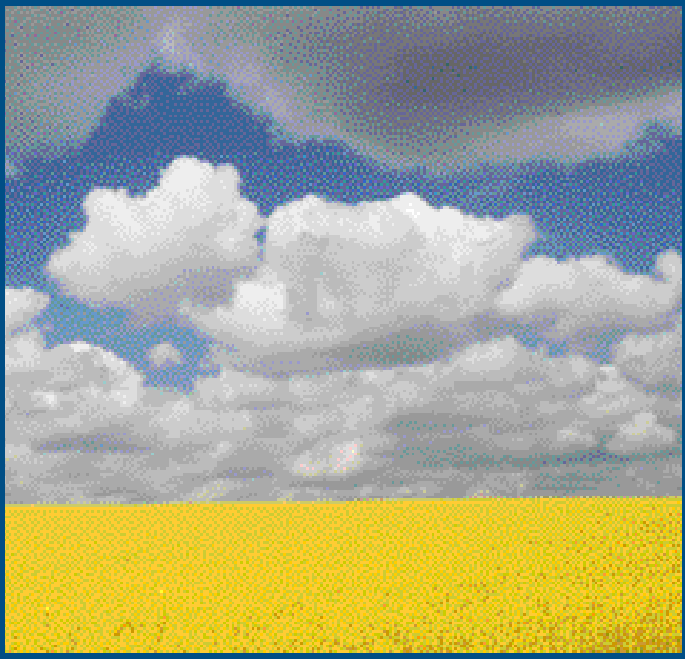

Sverige
en pocketguide

Fakta, tips och råd till nya invånare

Integrationsverket

Sverige
en pocketguide

Fakta, tips och råd till nya invånare

INTEGRATIONSVERKET

Sverige – en pocketguide

Huvudförfattare:	**Ingela Björck, Bulle Davidsson**
Övriga författare:	Jolin Boldt, Mark Olson, Göran Rosenberg, Jasenko Selimovic, Hanna Wallensteen
Projektledare:	Ingela Dahlin
Projektsekreterare:	Nenad Duborija
Redaktionsråd:	Ingela Dahlin, Nenad Duborija, Britta Linebäck, Mark Olson, Anna-Sofia Quensel
Referensgrupp:	Anne-Marie Egerö, Åsa Gredebäck, Eva Norinder, Ali Rashid, Wiwi Samuelsson
Tryckeri:	Berlings Skogs AB, Trelleborg
Utgivare:	Integrationsverket, Norrköping 2003
Formgivning och originalproduktion:	Forma Viva, Linköping
Omslagsfoto:	Håkan Sandbring, Pressens Bild

Reviderad upplaga 2003:

Projektledning:	Nenad Duborija
Redaktionsråd:	Nenad Duborija, Anna-Sofia Quensel, Britta Linebäck, Mark Olson
Redaktörer:	Britta Linebäck, Mark Olson

Ett varmt tack till Domstolsverket, Migrationsverket, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, Riksförsäkringsverket, Riksskatteverket, Skolverket och Vägverket för värdefulla råd om innehållet.

Ansvaret för bokens sakinnehåll åvilar redaktionen och Integrationsverket.
ISBN 91-89609-00-X

Till läsaren

Välkommen till Sverige. I vårt samhälle ska alla ha lika rättigheter och möjligheter. Det gäller även dig.

Om nya invånare, som du, verkligen ska ha en chans att ta vara på sina möjligheter behövs god information. Pocketguiden ger snabba svar om allt från skola, arbetsliv och skatter till landets historia.

Ord markerade med blå färg är begrepp som är bra att känna till. **Blå ord med asterisk*** definieras i anslutning till texten.

Vi hoppas att dessa sidor ska göra din upptäcktsfärd i Sverige lättare – och kanske roligare. Boken är en gåva till alla som erhållit permanent uppehållstillstånd i Sverige.

Fakta i boken beskriver förhållanden som råder vid tiden för publicering, sommaren 2003. Med tiden kommer vissa upplysningar att bli inaktuella. Därför ger vi också ut bokens svenska upplaga i digital form på Integrationsverkets webbplats: www. integrationsverket.se

Den digitala upplagan kommer att uppdateras regelbundet.

Innehåll

7 **Det nya landet** Introduktion
12 **Kort om Sverige** Natur, klimat och befolkning
17 **Landets historia** En snabb lästur från istid till nutid
29 **Debattera, rösta, bestämma** Så styrs landet Sverige
43 **Så brukar vi göra…** Traditioner och populära vanor i dagens Sverige
61 **Vi som redan bor här** Vinglig väg till gemenskap
63 **Kommunen** både bestämmer och ger service i din närmiljö
70 **Kartor**
75 **Första tiden i Sverige** En ny start i ett nytt land
81 **Hitta ett bra hem** Hyra en lägenhet. Köpa en bostad
90 **Vi som redan bor här** Människovärde i tvättmangeln
92 **Hitta ett bra jobb** Arbetsmarknaden i Sverige
107 **Hur mycket kostar det?** Om pengar och vardagsekonomi
124 **Vi som redan bor här** Ett paraply
126 **Våra allra närmaste** Att leva ihop. Familj, par och släkt
140 **En trygg plats för barn** Daghem, öppna förskolor och fritidshem
146 **En skola för alla** Grundskolan och gymnasiet
159 **Lära sig mera** Folkhögskolor och universitet
167 **På äldre dagar** Stöd och service för att klara vardagen
172 **Leva och ha hälsan** Olika former av vård och stöd
196 **Kyrkor och tro** Religionernas plats i dagens Sverige
205 **Lag och rätt** Så försöker Sverige skapa rättvisa
215 **Mitt i trafiken** Vad krävs för att köra bil på svenska vägar?
221 **"Vad gör du på din fritid?"** Vanlig fråga med många roliga svar
231 **Uppehållstillstånd och medborgarskap**
Regler för tillfällig eller långvarig vistelse i Sverige
240 **Vi som redan bor här** Skam och medmänsklighet
243 **Ny start i Sverige** Introduktion för nyanlända invandrare
246 **Trossamfund i Sverige** Adressförteckning
248 **Riksorganisationer** i Sverige bildade på etnisk grund
253 **Om olyckan är framme** Telefonnummer för akuta situationer
254 **Sakregister**

Foto: Torbjörn Andersson / Pressens Bild

Första gången på svensk mark. En familj från Kosovo, Förbundsrepubliken Jugoslavien, anländer till Karlskrona med hopp om ett nytt fredligare liv i Sverige.

Det nya landet

Introduktion

Till för något årtionde sedan var Sverige ett samhälle som utgick från att dess invånare var lika. Talade samma språk, hade samma historia, samma religion, samma traditioner och ungefär samma uppfattningar om hur ett bra samhälle skulle se ut.

Det är möjligt att likheten framstod som starkare än den i själva verket var. De regionala och kulturella skillnaderna i det förmoderna Sverige var stora, liksom skillnaden mellan olika samhällsklasser, liksom skillnaden mellan

hemmahörande och utbölingar. Även i det nationella folkhemmets starka gemenskap fanns de som var mer lika än andra. Och därmed de som mer eller mindre hårdhänt måste anpassas eller stötas ut; tattare, samer, zigenare, homosexuella, judar, biologiskt mindervärdiga, socialt avvikande, mentalt handikappade.

Öppnar yttre och inre gränser

Idag är vi smärtsamt medvetna om att det var fel väg att gå, att drömmen om ett samhälle byggt på allas likhet lätt kan bli en mardröm. Idag inser vi tydligare varje individs egenart och olikhet. Det beror inte bara på att fler människor från skilda kulturer kommit hit och blivit våra grannar, utan på att hela vår kultur har blivit mer individualiserad. Det som skiljer var och en av oss åt har blivit lika viktigt och värdefullt som det som förenar oss. Vi vill alla göra ”vår egen grej”, forma våra liv efter eget huvud, finna de gemenskaper som passar oss, få vara just så olika som vi faktiskt anser oss vara. Gränsen mellan det hemmahörande och det främmande går inte längre vid närmsta passkontroll – utan mitt ibland oss själva.

Mångfald blir vardag

Under en tid tedde det sig naturligt att tala om svenskarna och deras invandrare, eller om majoritetssamhället och dess minoriteter, eller om multikultur och svensk kultur. Idag inser vi att mångfalden och olikheten kommit för att stanna. Sverige är numera ”en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund”, ett samhälle där ”den generella politiken på ett helt annat sätt än hittills (måste) utgå från och spegla den etniska och kulturella mångfald

Foto: Lars Epstein / Pressens Bild

Nyfiken i en strut. En grupp livfulla pojkar på utflykt till ett av Sveriges mest fantasifulla museer – Tom Tits Experiment i Södertälje. Mångfald har kommit för att stanna.

som finns i samhället". (*Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrarpolitik till integrationspolitik*, regeringsproposition 1997/98:16.)

Detta kan synas självklart. En demokrati bör återspegla sammansättningen och opinionen hos sina medborgare, eller hur? Förändras medborgarna, förändras rimligen också politiken.

Ett omvälvande åtagande

Men så självklart är det faktiskt inte. Det faktum att den svenska befolkningens etniska och kulturella sammansättning förändras, innebär inte att förändringen självklart slår igenom i den svenska samhällsapparaten. Ett samhälle baserat på etnisk och kulturell mångfald är i själva verket ett omvälvande åtagande för ett land som Sverige, ja för alla demokratier som mer eller mindre outtalat byggt sin

välfärdsgemenskap på föreställningar om historisk och kulturell samhörighet. Och som därmed, mer eller mindre outtalat, ställt krav på kulturell anpassning och likformighet.

En demokrati som vill bygga sin gemenskap på föreställningar om mänsklig olikhet och kulturell mångfald kan inte ställa samma krav. Den kan inte utgå från en oskriven etnisk och kulturell samhörighet som grund för solidariteten i samhället. Den kan inte heller utgå från att medborgarna har ungefär samma värderingar och preferenser.

Den måste istället försöka förena kulturellt särpräglade värderingar med kulturellt blinda samhällsinstitutioner, kulturbetingade olikheter med kulturöverskridande rättvisa. Den måste lyckas göra upp med föreställningen att mångfalden är ett övergående obehag. Den måste lyckas skapa föreställningen hos en majoritet av medborgarna att olikhet och mångfald är ett bestående och huvudsakligen berikande tillstånd.

Sätta igång – det enda alternativet

Det finns de som säger att en sådan demokrati är en omöjlighet därför att människan av naturen skyr det som är främmande och vid första bästa kris tyr sig till det som är hemvant. Det finns de som säger att människan lika naturligen lockas och stimuleras av mötet med andra kulturer och livsstilar, och att vad demokratin idag står inför är en historisk möjlighet och inte ett olösligt problem.

Den etniska och kulturella mångfalden i vårt samhälle är hursomhelst ingenting vi kan välja bort. Lika lite som vi kan välja bort en tillvaro med allt öppnare gränser, allt

Foto: Mikael Lundgren / Pressens Bild

Flyktingbarn från Irak spelar bandy på en gårdsplan i Lycksele, ett samhälle i norra Sverige. Snabba kontringar och nya sätt att umgås.

snabbare kommunikationer och allt tätare kontakter mellan människor över hela världen.

De som idag argumenterar för ett samhälle byggt på etnisk och kulturell likhet, argumenterar för ett samhälle som inte finns och som bara kan upprättas genom övergrepp mot grundläggande demokratiska fri- och rättigheter.

Det betyder inte att den etniska och kulturella mångfaldens demokrati kommer att kunna skapas i en handvändning. Men det betyder att vi inte har något annat alternativ än att sätta igång.

Vad som kommer att växa fram ur detta är ett nytt Sverige, ett nytt land. Precis som ett nytt land en gång växte fram i Sverige för hundra år sedan.

Och precis som den gången hänger det på oss själva om det nya landet ska bli ett gott land att leva i.

Göran Rosenberg
författare och samhällsdebattör

Sverige är ojämnt befolkat. Flertalet bor i söder, färre i de norra delarna där landskapet domineras av skog och berg, fjäll och älvar.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Kort om Sverige

Natur, klimat och befolkning

Sverige är till ytan Europas fjärde största land. Det är 500 kilometer brett och 1600 kilometer långt från norr till söder, och har en yta på 450 000 kvadratkilometer. Befolkningen är däremot inte särskilt stor, bara knappt 9 miljoner. De flesta bor i den södra delen av landet, medan stora delar av norra Sverige är helt obefolkade.

Huvudstaden i Sverige är Stockholm, som också är landets största stad. Över 1,5 miljon människor bor i Stockholmsområdet. Näst störst är Göteborg, följt av Malmö, Uppsala och Linköping.

Eftersom Sverige är ett långt land, skiljer sig både natur och klimat åt mellan olika delar av landet. Den odlade jorden, som täcker mindre än en tiondel av all markyta, finns framför allt i söder. I norra Sveriges inland finns det mycket skog och stora bergsområden – ”fjällen” – mot gränsen till Norge. Där är det också mycket snö på vintern. Klimatet i Norrlands kustland är däremot inte så olikt klimatet längre söderöver.

kraftverk: fabriker som gör elektricitet av kol, olja eller andra energiråvaror.

kärnkraft: elektricitet som kommer från sönderdelning av atomer.

Kust och öar

Sverige har en lång kust och på vissa ställen många öar utanför kusten. Stockholms skärgård har till exempel 25 000 öar. Två av öarna i södra Östersjön är mycket stora, Öland och Gotland.

Landet har också stora skogar och många vattendrag. Det finns hela 100 000 insjöar. De största heter Vänern, Vättern och Mälaren.

Fyra av de stora älvarna i norra Sverige är naturskyddade. Det betyder att man inte får förstöra deras vattenfall genom att bygga **kraftverk***. Flera andra älvar i norr är däremot försedda med kraftverk, som ger mycket elektricitet. För att få energi använder Sverige också **kärnkraft*** samt olja och kol som importeras från andra länder. Användningen av kärnkraft ska dock minskas och så småningom upphöra, har den svenska riksdagen beslutat.

För 100 år sedan var järn och trä landets viktigaste export-

Två tredjedelar av alla som yrkesarbetar i Sverige arbetar i privata företag. En tredjedel är anställda inom den offentliga sektorn, alltså verksamhet som betalas med skattepengar.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

omsorg: att ta hand om till exempel barn och gamla.

renhållning: att ta hand om sopor.

varor. De utgör fortfarande en del av exporten, men industrivaror som bilar, maskiner, mobiltelefoner och läkemedel är numera viktigare. Många svenska industriföretag är idag ägda av större internationella företag.

Demokrati med fria val

Ungefär en femtedel av alla yrkesarbetande i Sverige arbetar i industrin. Lika många arbetar med vård och **omsorg***, och en lika stor del med handel, kommunikationer och service.

Nästan två tredjedelar av alla yrkesarbetande arbetar inom stora och små privata företag. Drygt en tredjedel arbetar inom det som brukar kallas den **offentliga sektorn**. Det är sådant som betalas av skattepengar, till exempel skolor, sjukvård, äldreomsorg, polis, **renhållning*** och vägbyggen. Den offentliga sektorn är större i Sverige än i många andra länder.

Sverige är en demokrati i betydelsen att landet styrs av en riksdag vald i fria allmänna val. Sverige är också ett kungadöme, men kungen har idag ingen verklig makt. *Mer om detta kan du läsa i kapitlet om Demokrati.*

Sedan 1995 är Sverige med i EU, Europeiska Unionen. En hel del svenska regler, bland annat reglerna om tullar och gränskontroll, har därför fått anpassas till vad som gäller i EU. Sverige är också med i FN, Förenta Nationerna.

Det område där Sverige och dess grannländer Norge och Danmark ligger kallas Skandinavien. Ibland räknas också Finland till Skandinavien. Uttrycket ”Norden” omfattar alla de fem nordiska länderna: Sverige, Norge, Danmark, Finland och Island.

Minoriteter i Sverige

Samerna är ett minoritetsfolk i norra Sverige, som har en egen kultur och ett eget språk. Många anser att samerna var den folkgrupp som kom först till Norrland. I nordligaste Norrland har det också alltid bott en hel del finländare, liksom i delar av mellansverige.

Andra folkgrupper kom till Sverige under speciella perioder från medeltiden och framåt: tyska köpmän, belgiska smeder, engelska skeppstillverkare. I mitten av 1900-talet kom också många människor från södra Europa för att arbeta i den svenska industrin, som då behövde arbetskraft. Från mitten av 1970-talet har det kommit många flyktingar som flytt undan krig och politisk förföljelse.

Över en miljon människor, mer än var tionde invånare i Sverige, är idag födda utomlands. Av dem som fötts

utomlands kommer ungefär en tredjedel från Norden, en tredjedel från övriga Europa och en tredjedel från länder utanför Europa. Mer än hälften av alla dem som fötts utomlands har blivit svenska medborgare.

Nästan var femte

Det vanligaste ursprungslandet för dem som fötts utomlands är Finland. Nästan 200 000 människor i Sverige är födda i Finland. De därnäst vanligaste ursprungsländerna är i tur och ordning Serbien och Montenegro (f.d. Jugoslavien), Iran, Bosnien, Norge, Polen, Tyskland, Danmark och Turkiet. Om man bara ser till gruppen flyktingar som fått uppehållstillstånd, så är Bosnien, Kosovo, Turkiet, Irak och Somalia de vanligaste ursprungsområdena under det senaste decenniet.

Det finns också omkring 700 000 personer som är födda i Sverige men som har minst en förälder som är född utomlands. Sammantaget innebär detta att nästan var femte invånare i Sverige har utländsk bakgrund.

BRA ATT VETA:

- Svenska Institutet, tel. 08-453 78 00 eller www.si.se, har ett 70-tal små broschyrer om svensk film, svenska kungafamiljer, svensk utrikespolitik med mera. Man beställer dem direkt från SI:s kundstjänst eller laddar ner dem från Internet. Många finns i flera översättningar, bland annat till östeuropeiska språk. Från år 2004 kommer SI:s faktabladsserie endast att ges ut i elektronisk form för nerladdning via internet.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Hällristningar, nyligen ifyllda med röd markeringsfärg, vid Himmelstalund i Norrköping, Östergötland.

Vackra meddelanden från en svunnen tid.

Landets historia

En snabb lästur från istid till nutid

I många tusen år var Sverige ett bondesamhälle. Skillnaden mellan rika och fattiga var mycket stor. Först i mitten av 1800-talet började dagens Sverige ta form. Jordreformer genomfördes, industrialiseringen tog fart. Fattigdomen var fortfarande stor, och i början av 1900-talet bildade arbetarna fackföreningar för att kämpa för bättre villkor. I slutet av 1900-talet har omvärlden påverkat Sverige mer än någonsin tidigare.

Här kan du läsa om utvecklingen ända från forntiden fram till idag.

För mycket länge sedan, under **istiden**, täckte isen hela det område som nu är Sverige. Ett stort istäcke bredde ut sig på norra delen av jordklotet, och började smälta först för ungefär 15 000 år sedan. Istäcket var på sina håll hela tre kilometer tjockt.

När isen smälte undan kom växter, djur och människor söderifrån in på de områden som blev fria från is. Det var små grupper av jägarfamiljer som levde på att jaga, fiska och samla in ätliga växter, och som flyttade från plats till plats. Senare, för 5 000 till 6 000 år sedan, började man i stället lära sig att odla växter och hålla tamdjur. Jägarna övergick så småningom till att bli bofasta bönder.

Nya metaller till vapen och redskap

Jägarsamhällets och det första bondesamhällets tid kallas **stenåldern**, eftersom man bara använde verktyg av sten och trä. Senare, omkring år 1500 före Kristus, började man att även tillverka saker av brons. Brons är en blandning av olika metaller som är lätt att bearbeta, och som kunde formas till både yxor, spjut, svärd och smycken. Den här tiden kallas därför för **bronsåldern**.

Det fanns knappast några vägar på den här tiden, bara små stigar. Därför reste man hellre med båt på sjöar och floder när det var möjligt. Det fanns handelsmän som reste långa vägar med varor från en del av Europa till en annan.

Omkring år 500 före Kristus lärde sig människorna i Sverige att göra järn, som är hårdare och mer hållbart än brons. Man tillverkade nya verktyg, som gjorde att man kunde bygga bättre hus och odla upp mer mark. Den här tiden kallas **järnåldern**.

Vikingafärder

Foto: Jan F Carlsson / Pressens Bild

Vikingarna gjorde långa båtresor västerut, både handelsresor och krigståg.

Bilden är hämtad från utställningen "Birkas krigare", på Björkö i Uppland. Här låg den medeltida handelsplatsen Birka. Lämningar från vikingarnas tid har hittats på Björkös norra del.

Vikingatiden är en känd period i Sveriges historia. Den varade ungefär mellan år 800 och 1050 efter Kristus. **Vikingarna*** reste i sina stora båtar västerut till Frankrike, England, Island och Grönland, och österut ända till Svarta havet och Kaspiska havet, Istanbul och Bagdad. Deras färder var både krigståg och handelsresor. Ibland tog de vad de ville ha med våld, ibland bytte de pälsar, hudar och krigsfångar mot silvermynt och föremål av glas och brons.

viking: nordisk krigare och köpman som gav sig ut på resor i segelfartyg.

Mot slutet av vikingatiden kom en ny religion in i Sverige: kristendomen. Fram tills dess hade människor trott på andra gudar, som kallades asar och hade namn som Oden, Tor och Freja.

Kristendomen spreds långsamt. I hundra år eller mer fanns den gamla och den nya tron sida vid sida, men så småningom vann den nya tron och det byggdes kyrkor överallt. Samtidigt började landet bli enat. Det blev slut på de långvariga striderna mellan mäktiga familjer och mellan olika delar av landet, och Sverige fick en enda kung som också stöddes av kyrkan.

Landet var indelat i landskap, och varje landskap hade sin lag. Lagarna fanns först bara i muntlig form. De första skrivna lagarna kommer från 1200-talet. Lite senare, på

1300-talet, avskaffades träldomen. Fram tills dess hade det funnits trälar – slavar som arbetade i jordbruket eller inomhus, och som kunde säljas precis som kor eller hästar.

Handel över Östersjön

Tiden mellan vikingatiden och början av 1500-talet brukar i svensk historia kallas för **medeltiden**. I början av den här perioden var handeln över Östersjön mycket viktig. Handeln styrdes av den så kallade Hansan, som var en förening av mäktiga städer i norra Tyskland. Hansans köpmän hade stor makt också i de svenska städer som började växa fram under medeltiden. Stockholm var knappast mer än en by, medan Visby på Gotland var en viktig stad med många kyrkor och stora stenhus.

Grunden till den svenska riksdagen lades under medeltiden. Då var det inte sällan strid om kungamakten, och var och en av dem som ville bli kung sammankallade ett möte med personer han ville ha stöd av. Dessa möten utvecklades så småningom till en riksdag med fyra ”stånd” som

”Hertig Magnus” – ett dramatiskt människoöde ur den svenska historien – spelas upp som opera på Vadstena-Akademien. Operaföreställningarna i Vadstena har väckt stor internationell uppmärksamhet.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

skulle tala för olika grupper i samhället. De fyra stånden var adel (förnäma familjer som av kungen fått särskilda rättigheter), präster, borgare (stadsbor) och bönder. Det fanns bara män i riksdagen – kvinnor fick ingen politisk makt förrän på 1900-talet.

Gustav Vasa

Under en del av medeltiden hörde Danmark, Norge och Sverige samman i en union. Men det rådde aldrig lugn och ro inom unionen. De svenska stormännen ville inte ha danska herrar, utan ville att Sverige skulle styra sig självt. När Danmarks kung år 1520 blev krönt till kung även i Sverige var svenskarnas protester mycket starka. För att rädda sin makt lät kungen döda ett hundratal av de svenska stormännen i Stockholm. Händelsen kallas **Stockholms blodbad**, och den danske kungen Kristian II fick i Sverige namnet Kristian Tyrann.

Kort efter Stockholms blodbad började ett uppror mot kung Kristian, lett av en ung adelsman som hette Gustav Vasa. Han reste runt i landet och uppmanade svenska folket att göra uppror mot det danska styret. Danskarnas här besegrades så småningom, och Gustav Vasa blev kung.

Vid den här tiden hade kyrkan blivit mycket mäktig – den ägde en femtedel av all mark i landet. Men kungen behövde pengar för att försvara landet. Han gjorde sig till herre över kyrkan och lät staten överta en stor del av kyrkans rikedomar. Samtidigt ersattes kyrkans katolska lära med den protestantiska, lutherska läran.

Sverige hade vid den här tiden inte alls lika många invånare som idag. I hela landet bodde bara ungefär 800 000 människor. De allra flesta var bönder, och huvudstaden

Bild: Oljemålning, Gripsholms slott

Gustav Vasa (1496–1560) ledde upproret mot den danska kungamakten. Han blev sedermera själv kung i Sverige där han gjorde allt för att stärka kungens makt gentemot både adeln och kyrkan.

Stockholm hade inte mer än 8 000 invånare.

Stormaktstiden

1600-talet brukar kallas för den svenska **stormaktstiden.** Sverige var då ett viktigt land i Europa, och mycket större än vad det är idag. Till landet hörde inte bara Finland, som hade varit en del av Sverige i flera hundra år, utan också många andra områden som erövrats genom krigståg. Det är områden som nu räknas till Ryssland, Estland, Lettland, Polen, Tyskland och Norge.

Sverige hade en stor armé och en stor vapenindustri. En känd svensk kung är Gustav II Adolf, som deltog i det ”trettioåriga kriget” i Tyskland. Han dog också där i en strid som kallas **slaget vid Lützen**. I det ”trettioåriga kriget” stred katolska arméer mot protestantiska arméer, så kriget handlade både om makt och om religion.

En annan känd kung är Karl XII, som än idag väcker många känslor i Sverige. Somliga ser honom som en hjälte och en krigare, som försvarade Sveriges ära och bland annat slogs mot Ryssland. Andra ser honom som en förlorare, eftersom det var under hans tid som det svenska stormaktsväldet bröt samman och Sverige förlorade många landområden.

Danmark, som idag är en god vän och en god granne till

Sverige, var förr ofta ett fiendeland. Under Karl XII:s tid låg Sverige i krig med Danmark, och Karl XII dog i Norge som på den tiden tillhörde Danmark. Än idag vet man inte om kungen sköts ihjäl av de norska trupper som svenskarna stred emot, eller om han mördades av någon från den egna sidan. Mördaren kan i så fall ha betalats av någon eller några som ville ha mer makt genom att få kungen ur vägen, eller som ville ha slut på det krig som Sverige ändå verkade förlora.

När det gäller en senare kung, Gustaf III, så är det däremot säkert att han blev mördad. Här vet man också vem mördaren var, och varför. Gustaf III ville öka kungens makt och minska adelns makt, vilket gjorde adeln till hans fiende. Han hade också dragit in Sverige i ett krig mot Ryssland som många tyckte var meningslöst. Gustaf III blev skjuten vid en **maskeradbal*** av en av gästerna, en adelsman som kommit till festen med en pistol gömd i sin kappa.

maskeradbal: fest där alla gäster är utklädda.

Dagens Sverige tar form

I början av 1800-talet förlorade Sverige ett krig mot Ryssland. Förlusten gjorde att Finland, som länge utgjort Sveriges östra del, måste överlämnas till Ryssland. Sverige fick i stället en union med Norge, men norrmännen ville ha sin självständighet och bröt sig ur unionen år 1905. Sedan dess har Sverige haft de gränser som landet har idag.

De allra flesta svenskar levde fortfarande på landet och var jordbrukare i början av 1800-talet. Skillnaden mellan fattiga och rika var mycket stor. Bara de rikare bönderna och stadsborna fick sitta i riksdagen, och kungen hade fortfarande stor makt.

Nu hade det blivit fred i landet efter de många krigen. Sjukvården hade också blivit bättre, så det var inte lika många barn som dog. Därför ökade befolkningen, och jorden räckte inte längre åt alla. Somliga flyttade till städerna och tog arbete inom den industri som började växa fram. Andra lämnade Sverige för att söka sig en bättre framtid i något annat land. Över en miljon svenskar emigrerade under 1800-talet, de flesta till Nordamerika.

Under 1800-talet inträffade också andra stora förändringar. En serie jordreformer genomfördes, och de gamla byarna delades upp så att gårdarna i stället kom att ligga utspridda var och en för sig. De här reformerna kallas ”skiften”. En annan lag slog fast att alla barn skulle gå i skola, och att denna så kallade folkskola skulle vara gratis.

Industrialiseringen, som vi redan nämnt, tog också fart vid denna tid. Det började byggas fabriker – textilfabriker, sågverk, pappersindustrier, järnverk, metallindustrier med mera. Det byggdes också vägar, järnvägar och kanaler. Många människor flyttade från landet till städerna, som växte allt mer.

1900-talet

I början av 1900-talet fanns det fortfarande mycket fattigdom i Sverige. Industriarbetet var tungt och dåligt betalt, och arbetarna bildade fackföreningar för att kämpa för bättre villkor. Detta var början på den så kallade **arbetarrörelsen**. Det bildades också politiska partier. 1909 kom en lag om att alla män, inte bara de rika, fick rösta. Lite senare, 1921, fick också kvinnorna rätt att rösta.

Sverige deltog inte i vare sig första eller andra världskriget. Därför har landets ekonomi inte behövt skadas

Foto: Carl Erik Sundström / Pressens Bild

Sveriges statsminister Olof Palme talade på nöjesfältet Liseberg i Göteborg under valrörelsen 1985.

Palme och hans socialdemokratiska föregångare hade "folkhemmet" som ett politiskt mål. Ett samhälle utan stora ekonomiska klyftor mellan folkgrupper.

varaktigt av några krig, och den tidigare fattigdomen har gradvis försvunnit.

Det socialdemokratiska partiet har varit ledande i Sverige sedan 1930-talet. Det var framför allt arbetare som röstade på socialdemokraterna, som ville hjälpa dem som hade det sämst. Man talade om att skapa ett **folkhem**, ett samhälle som skulle vara som ett hem för folket, utan stora sociala och ekonomiska skillnader mellan människor.

Därför infördes regler om ersättning till sjuka och arbets-

lösa. Senare kom också regler om betald semester, barnbidrag, pension för alla med mera. Allt detta brukar kallas **välfärd**, och betalas av alla invånare i Sverige genom skatter och avgifter. *Läs mer om skatter och bidrag i kapitlet om Pengar*.

Den gamla riksdagen med fyra stånd hade på 1800-talet ersatts av en riksdag med två ”kammare”. Denna ersattes i sin tur på 1970-talet av dagens riksdag som har en enda kammare. Riksdagen har för närvarande (år 2003) sju par-

Svensk pappersmassa lastas på ett fartyg i Norrköpings hamn. Internationell handel spelar en allt större roll. Särskilt för mindre länder som Sverige. Byteshandeln mellan länderna gäller både varor och tjänster.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

tier. *Läs mer om det politiska livet i Sverige i kapitlet om Demokrati.*

En händelse som väckte mycket uppmärksamhet både i Sverige och utomlands var mordet på statsminister Olof Palme år 1986. Palme sköts ihjäl i Stockholm en kväll när han var på väg hem från ett biobesök. Vem som begick mordet vet man fortfarande inte.

Sekelskiftet – omvärlden blir allt viktigare

Under 1900-talets sista årtionden och början av 2000-talet har balansen mellan de så kallade socialistiska partierna och de så kallade borgerliga partierna varit ganska jämn. De största partierna inom båda grupperna, socialdemokraterna och moderaterna, har också varit ense om att de offentliga utgifterna borde minska. Därför har antalet anställda inom till exempel sjukvård och skolor minskat.

Samtidigt har skatterna sänkts, eftersom de flesta politiska partier har ansett att de varit för höga. Skattesänkningarna har framför allt gynnat dem som haft höga eller medelstora inkomster. Skillnaden mellan rika och fattiga, som länge varit ovanligt liten i Sverige jämfört med andra länder, har därför återigen börjat öka. De ökade inkomstklyftorna och följderna av statens besparingar, som varit kännbara för många människor, har lett till en hel del debatt.

Något som också påverkat Sverige mycket på senare år är det ökade internationella utbytet av människor, varor, tjänster och pengar. Denna utveckling brukar kallas **internationalisering** eller **globalisering**.

Genom den internationella handeln, **världshandeln**, påverkas Sveriges ekonomi numera mer än tidigare av vad som händer i andra delar av världen. Även medlemskapet i EU, Europeiska Unionen, har gett Sverige starkare band till andra länder.

BRA ATT VETA:

- Flera av veckodagarna fick sina namn på den tid då svenskarna ännu trodde på de gamla hedniska asagudarna. Tisdag var guden Tyrs dag, onsdag var Odens dag, torsdag var Tors dag och fredag var Frejs dag.
- Vasaloppet, en tävling där deltagarna åker skidor mellan Sälen och Mora i Dalarna, har fått sitt namn efter Gustav Vasa. Han lär ha åkt denna sträcka på skidor för att komma undan den danska kungens soldater.
- Böcker om Sveriges historia står på avdelningen Kc på biblioteket. Ofta är det en god idé att titta också på ungdomsavdelningens böcker om historia och andra faktaämnen. Faktaböckerna på ungdomsavdelningen innehåller lite färre detaljer än vuxenböckerna, och är därför bra för den som vill ha en allmän överblick över ett område.
- En elektronisk nyhetstidning om svensk historia finns på adressen www.historia.nu.
- Sverige är sedan lång tid tillbaka indelat i 25 olika **landskap**. Indelningen växte fram kring de tidiga kulturbygderna där människor talade samma dialekt och hade en gemensam rättstradition. Många landskap styrdes ända in på medeltiden av egna lagmän och landskapslagar. Idag har Sveriges 21 **län** tagit över landskapens administrativa funktion.
- År 1980 införde Sverige **sommartid**, vilket innebär att klockan ställs fram en timme den sista helgen i mars och vrids tillbaka igen sista helgen i oktober.

Foto: Ola Torkelsson / Pressens Bild

Svenska folket väljer sina politiker i allmänna val. Politikerna vill därför träffa människorna för att föra ut sitt partis åsikter.

Torgmöten är ett sätt för en politiker att vinna förtroende och värva röster till sitt parti.

Debattera, rösta, bestämma

Så styrs landet Sverige

I detta kapitel berättar vi om hur landet Sverige styrs – vilka roller som spelas av politiker och av myndigheter, och hur man som invånare i Sverige kan påverka samhällslivet.

Vi beskriver också de olika politiska partierna, några viktiga lagar som skyddar människors rätt att framföra sina åsikter, och de myndigheter man kan vända sig till om man anser sig ha blivit fel behandlad i något avseende.

Sverige är en demokrati, vilket betyder folkstyre. När man talar om ett land som en demokrati, så innebär det bland annat att alla vuxna medborgare har rösträtt på lika villkor. Alla kan fritt säga sin mening, och det finns politiska partier som står för olika åsikter. Folket väljer sina politiska representanter i allmänna val, och det parti eller de partier som vinner flest röster får styra landet. Politikernas beslut utmynnar i lagar och regler som i sin tur styr myndigheterna och deras tjänstemän.

Den viktigaste politiska församlingen i Sverige är **riksdagen**. Där sitter politiker som fattar beslut på den högsta nivån, den som gäller hela landet.

lokal fråga: en fråga som berör ett mindre område.

Sverige är också indelat i **landsting**, större områden som har ansvar för framför allt sjukvård, och **kommuner**, mindre områden som har ansvar för skolor, daghem och andra **lokala frågor***. De har också egna politiska församlingar, **landstingsfullmäktige** och **kommunfullmäktige**. *Kommunerna och landstingen skriver vi om i kapitlet Kommunen*. Valen till alla tre församlingarna äger rum vid samma tillfälle, i september vart fjärde år: 2002, 2006 och så vidare.

Att rösta

Svenska medborgare som fyllt 18 år har rösträtt i alla tre valen. De flesta utländska medborgare som fått uppehållstillstånd kan bli svenska medborgare efter fem år i Sverige. Somliga kan bli det ännu tidigare. Migrationsverket eller kommunens flyktingsamordnare kan ge mer information om reglerna för medborgarskap.

Är du utländsk medborgare får du inte rösta i riksdagsvalet. Däremot får du rösta i valen till kommunfullmäktige och landsting om du är över 18 år och folkbokförd i

Foto: Jan Collsiöö /Pressens Bild

Släkten Bernadotte har suttit på Sveriges tron sedan år 1818. Carl XVI Gustaf heter den nuvarande kungen.

Drottning Silvia står till höger på bilden, i mitten kronprinsessan Victoria.

Sverige sedan minst tre år. Är du medborgare i något annat EU-land får du rösta direkt i kommunal- och landstingsvalen, utan att ha bott här i tre år.

Alla som har rösträtt kan också bli valda. Är du utländsk medborgare och medlem i något av de svenska partierna, kan du alltså ställa upp som kandidat i valen till kommunfullmäktige eller landsting.

Kungadöme i EU

Sverige är med i **EU**, Europeiska Unionen. Därför får svenska medborgare också rösta i valen till Europaparlamentet, som hålls vart femte år.

Sverige är en monarki, det vill säga kungadöme. Kungahuset har dock ingen verklig politisk makt i Sverige, utan bara en historisk och symbolisk betydelse. Kungen heter Carl XVI Gustaf, Carl den sextonde Gustaf, och drottningen heter Silvia. Familjenamnet är Bernadotte. De har

tre barn: Victoria, Carl Philip och Madeleine. Victoria kommer att bli regent efter den nuvarande kungen.

Riksdagen

Den svenska **riksdagen** har 349 ledamöter, det vill säga valda medlemmar. Antalet kvinnor i riksdagen har ökat, liksom antalet kvinnor med andra viktiga ställningar i landet, även om det ännu inte motsvarar kvinnornas andel av befolkningen.

Det parti eller den grupp partier som fått flest röster vid riksdagsvalet får bilda **regering** och leda landet under de närmaste fyra åren. I regeringen sitter **statsråd**, även kallade **ministrar**, som leder eller är knutna till olika **departement**. Det finns tio departement, som är indelade efter ämnesområden. Utrikesdepartementet har hand om internationella frågor, finansdepartementet har hand om ekonomiska frågor, utbildningsdepartementet har hand om skolfrågor och så vidare.

Stora och viktiga frågor avgörs i regel inte direkt av regeringen. De diskuteras också i riksdagen, och det görs ibland en **utredning**. Det innebär att en eller flera personer utses till att undersöka en fråga och komma med förslag till vad som bör göras.

Det färdiga förslaget, utredningen, brukar skickas ut till myndigheter och organisationer som kan ha synpunkter på saken. Om utredningen till exempel handlar om integrationsfrågor, så kan Integrationsverket och andra myndigheter samt många invandrarföreningar bli uppmanade att ge sina åsikter om förslaget. De skriver då ett **remissvar**, det vill säga ett brev där de ger sina synpunkter och kanske föreslår vissa ändringar. När politikerna så

Foto: Jack Mikrut / Pressens Bild

Riksdagens plenisal. Här sker de avgörande omröstningarna om nya lagar, reformer eller ekonomiska satsningar.

småningom går till beslut i frågan, ska de ta hänsyn till vad som skrivits i remissvaren.

Statliga myndigheter

Riksdagens och regeringens beslut genomförs bland annat genom de statliga **myndigheterna***. Tjänstemännen på en myndighet ska vara **opartiska*** och följa de lagar och regler som anger hur myndigheten ska arbeta. Om du tror att en tjänsteman fattat ett felaktigt beslut har du ofta möjlighet att **överklaga*** beslutet genom att vända dig till någon på en högre nivå. Tjänstemännen har skyldighet att förklara vart du i så fall ska skicka ditt överklagande. Du kan också vända dig till Justitieombudsmannen, JO. *Läs mer om JO i slutet av det här kapitlet.*

Det finns en lång rad myndigheter i Sverige, en del mycket stora och andra ganska små. Några myndigheter som du ofta kan få höra namnet på är Arbetsmarknadsstyrelsen när det handlar om arbetsmarknadsfrågorna, Socialstyrelsen som sköter sociala frågor och sjukvårdsfrågor, Migrationsverket och Integrationsverket för in- och utvandring och integration, Skolverket och Myndigheten för skolutveckling när det gäller frågor om förskolor och skolor, Högskoleverket som sköter frågor om högre ut-

myndighet: en statlig eller kommunal enhet med tjänstemän som fattar beslut i de frågor som myndigheten ska ha hand om.

opartisk: som inte tar ställning för eller emot en viss person eller en viss sak.

överklaga: klaga hos en högre myndighet över ett beslut som man anser är fel.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Anställda på de olika myndigheterna genomför det som regering och riksdag beslutat.

Uppgifterna kan gälla allt från naturvård till högre utbildning.

bildning, Vägverket som ansvarar för trafik- och körkortsfrågor och Naturvårdsverket när det gäller natur- och miljöskydd.

Länsstyrelser, kommuner och landsting

länsstyrelse: Statlig myndighet som finns i varje län. Står i telefonkatalogens rosa sidor.

De flesta myndigheterna har ansvar för hela landet, antingen genom ett enda kontor – oftast i Stockholm – eller flera kontor runt om i landet. **Länsstyrelserna*** däremot är statliga myndigheter som har ansvar för var sitt mindre område, ett **län**. Det finns 21 län i Sverige. Chefen för en länsstyrelse kallas landshövding.

Länsstyrelserna har ansvar för så kallad regional planering. Det innebär frågor om industri och arbetsmarknad, vägar och transporter inom länet. Jakt- och fiskeärenden, natur- och miljöskydd med mera hör också till länsstyrelsernas uppgifter.

Kommuner och landsting räknas inte till de statliga myndigheterna. De styrs av kommun- och landstingspolitiker, som väljs i andra val än riksdagsvalen. Kommuner och landsting svarar för merparten av den service som invånarna i Sverige får för sina skattepengar, till exempel barnomsorg, skola, äldreomsorg och sjukvård. *Läs mer i kapitlet om Kommunen.*

Politiska partier

Det finns sju **partier** i den svenska riksdagen. Äldst är socialdemokraterna, socialdemokratiska arbetarepartiet, som bildades redan 1889. Näst äldst är moderaterna, moderata samlingspartiet.

Socialdemokraterna och vänsterpartiet kallas ibland för ”de socialistiska partierna”, och moderaterna, folkpartiet, centern och kristdemokraterna kallas för ”de borgerliga”. Mycket allmänt kan man säga att de socialistiska partierna talar för allmänna lösningar och för att samhället, staten, ska ta stort ansvar för att människor har det bra. De borgerliga partierna å sin sida talar för individuella lösningar och individens frihet att utforma sitt liv.

Ett annat sätt att uttrycka samma skillnad är att tala om **”höger”*** och **”vänster”***. Socialdemokrater och vänsterpartister brukar då anses ligga åt vänster, moderater och kristdemokrater anses ligga åt höger, och folkpartister och centerpartister anses ligga i mitten. Miljöpartiet är svårare att placera, eftersom partiet tar ställning i varje enskild fråga beroende på dess följder för miljön.

År 2003 hade socialdemokraterna 144, moderaterna 55, vänsterpartiet 30, kristdemokraterna 33, centerpartiet 22, folkpartiet 48 och miljöpartiet 17 medlemmar i riksdagen. Av riksdagsledamöterna har få utländsk bakgrund .

Partierna har i regel en lokal partiförening i varje kommun, i varje fall i de större kommunerna. De lokala partiföreningarna arbetar med den kommunala politiken. De kan också ge synpunkter på rikspolitiken till partiets riksorganisation. Du hittar de lokala partierna under rubriken Politiska organisationer i telefonkatalogens Gula Sidor.

”högern”: i politiska sammanhang ofta ett namn på de konservativa. Begreppet kommer från franska revolutionen. I nationalförsamlingen (riksdagen) satte sig då försvararna av det gamla samhället längst till höger i salen. De som ville göra om samhället satte sig till vänster.

”vänstern” kallas sedan dess de grupper som vill förändra samhället och vill att staten ska ingripa för att skapa mer lika villkor för alla medborgare.

Partiernas politik

När vi skrev den här boken bad vi riksdagspartierna att berätta hur de själva kortfattat vill beskriva vad partiet står för. Så här svarade partierna, som vi räknar upp i bokstavsordning:

Centerpartiet:

”Ett mittenparti vars grund är alla människors lika rätt och värde. Samma chans för alla att ta ansvar och ta vara på sina möjligheter, oberoende av bakgrund. Viktiga frågor: ökad lokal makt, lika rätt till utbildning och social trygghet, fri företagsamhet, miljöarbete, internationell solidaritet.”

Folkpartiet:

”Vår viktigaste fråga är friheten. Vi jobbar för att alla människor ska få större makt över sin egen vardag.

En skola som verkligen ger alla kunskaper är den största frågan för oss idag. Varje elev måste få möjlighet att skaffa grundläggande kunskaper i att läsa, skriva och räkna.”

Kristdemokraterna:

”Vi vill ha

– en ny borgerlig regering

– 20 000 nya vårdplatser inom tio år. En bättre personalpolitik med fortbildning och generösa löner inom vård och omsorg.

– en skola som är trygg och stimulerande för både lärare och elever, med både omtänksamhet och medmänsklighet, ordning och struktur.”

Miljöpartiet:

”Våra viktigaste frågor:

Arbetstidsförkortning – ett samhälle som vill ha tid med sina barn måste arbetstidsförkorta.

Klimatfrågan – människan håller med sin livsstil på att ändra livets förutsättningar på jorden.

Europeiska Monetära unionen EMU – Sverige bör stanna utanför EMU av demokratiska och ekonomiska skäl.”

Moderaterna:

”Vi är för fri företagsamhet och fri ekonomi, och emot socialism.

Skatterna bör sänkas så att människor kan leva på sin lön efter skatt utan att vara beroende av bidrag.

Arbetslösheten vill vi bekämpa genom att skapa nya riktiga jobb. Det är i företagen som vi kan få arbeten som skapar tillväxt och välstånd. ”

Socialdemokraterna:

”Vår vision är ett samhälle där människovärdet är viktigare än marknadsvärdet och där alla har rätt till ett arbete. För att få ett jämlikt och rättvist samhälle ska skolan, vården och omsorgen finansieras via skatterna. Vi vill också förbättra barn- och familjepolitiken, arbetslivet och tandhälsan.”

Vänsterpartiet:

”Kortare arbetstid och mindre löneskillnader.

Jämställdhet kvinnor – män.

Ett kretsloppsanpassat samhälle, förnyelsebara energikällor i stället för kärnkraft.

En rättvis ekonomisk världsordning, en solidarisk flyktingpolitik och arbete mot rasism. Samarbete mellan självständiga stater i stället för EU-medlemskap.”

Föreningar och organisationer

Sverige är ett land med många föreningar och organisationer. Med **folkrörelser** brukar man mena organisationer som är verksamma i hela landet och har många medlemmar. Några folkrörelser som funnits länge är fackföreningarna, bildningsförbunden, idrottsrörelsen och frikyrkorna. *Läs mer om frikyrkorna i kapitlet om Religion*. Miljörörelsen är en nyare folkrörelse.

Folkrörelserna har aktiviteter som många människor deltar i. Lite förenklat kan man säga att bildningsförbunden anordnar studiecirklar, frikyrkorna håller gudstjänster, idrottsföreningarna ordnar träning och tävlingar, miljöföreningarna har möten för att diskutera olika miljöproblem.

De flesta föreningar har en fast organisation med styrelser, årsmöten och protokoll. **Nätverk** kallas mer informella kontaktnät för människor som har samma yrke eller samma intresse. Kvinnliga lärare, människor som sjunger i kör och föräldrar som vill ha mer personal på daghemmen är exempel på grupper som kan bilda nätverk för att hålla kontakt med varandra.

Vissa stora riksföreningar kallas **intresseorganisationer** för att de framför allt har som mål att främja sina medlemmars ekonomiska intressen. Företagarnas Riksförbund hjälper till exempel sina medlemmar, som är småföretagare, att få information om nya skatteregler och annat som är bra för dem att veta.

Både folkrörelser och intresseorganisationer arbetar också med **lobbying**, det vill säga att påverka politikerna så att de fattar beslut som är bra för organisationens medlemmar. Stora organisationer besöker ofta ministrar och myndigheter för att framföra sina åsikter i frågor som

Foto: Sam Lindh / Pressens Bild

Rätten att demonstrera är skyddad i lag i Sverige. Här demonstrerar en grupp elever i Göteborg för mer resurser till skolan.

berör deras område. De får också ofta utredningar på remiss, som vi tidigare nämnt. Då kan de säga vad de tycker om utredningen och om hur dess förslag kommer att påverka organisationens medlemmar.

Yttrande- och tryckfrihet

I en demokrati är det viktigt att var och en fritt kan framföra sina åsikter. Därför finns det lagar som skyddar vissa viktiga friheter och rättigheter i Sverige:

- yttrandefriheten
- tryckfriheten
- mötes- och demonstrationsfriheten
- föreningsfriheten
- religionsfriheten

Yttrandefriheten innebär att du fritt kan uttala dina åsikter. Den enda begränsningen är att du inte får förolämpa någon annan namngiven person eller ägna dig åt **hets mot folkgrupp**, det vill säga angripa någon annan grupp på grund av **nationellt eller etniskt ursprung***, religion eller sexuell läggning.

Tryckfriheten innebär att du fritt kan framföra dina åsikter i böcker och tidningar utan politisk censur. Det är dock alltid tidningsägaren eller bokförlaget som avgör vad som ska ges ut. Tryckfriheten innebär därför inte att allt som kan tryckas verkligen blir tryckt.

nationellt eller etniskt ursprung: vilket land någon kommer ifrån eller vilken folkgrupp någon tillhör.

De sista tre friheterna på listan ovan ger dig rätt att ordna eller delta i möten, demonstrationer och föreningar, och att fritt utöva din religion.

handling: brev, rapporter och andra papper hos en myndighet.

Grundlagen slår också fast **offentlighetsprincipen**. Den säger att merparten av myndigheternas **handlingar*** ska vara tillgängliga för alla som begär att få se dem. Somliga handlingar är dock undantagna från regeln, till exempel sådana som gäller enskilda personer eller ekonomiska förhandlingar.

Massmedia

Ett sätt att göra sin röst hörd är att försöka få ut sina åsikter i massmedia. I Sverige finns det många tidningar, både i pappersform och numera också på Internet. På många orter finns det dock bara en lokal- eller regionaltidning.

Sveriges Radio och Sveriges Television är företag som inte betalas av annonser eller politiska partier utan genom avgifter från alla tv-innehavare. *Läs mer om tv-avgiften under Bra att veta*. Företagen har ett avtal med staten som slår fast att deras program ska präglas av opartiskhet, saklighet, mångfald och kvalitet. Med det menas bland annat att de inte ska ta ställning för eller emot en viss omdiskuterad fråga, och att de ska ge utrymme för många olika åsikter. Sveriges Radio har kanalerna P1, P2, P3 och P4, och Sveriges Television har SVT1 och SVT2. Förutom denna radio och TV finns många **kommersiella** radio- och TV-kanaler som får sina pengar från reklam.

Åsikter framförs fritt i tidningen tack vare tryckfriheten. Men det är ändå alltid tidningens utgivare som slutligen bestämmer vad som kommer i tryck.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Allmänhetens ombudsmän

Det finns också av samhället utsedda ombudsmän i Sverige, som ska se till

att människor blir rättvist behandlade. Om du anser att en myndighet brutit mot de regler som ska styra myndighetens arbete, så kan du vända dig till Justitieombudsmannen, JO.

Om du anser att en arbetsgivare brutit mot regeln att behandla män och kvinnor lika kan du anmäla saken till Jämställdhetsombudsmannen, JämO.

Den som anser sig diskriminerad i arbetet på grund av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning kan anmäla saken till DO, Ombudsmannen mot etnisk **diskriminering***. DO har texter på många språk på sin hemsida.

Den 1 juli 2003 antogs en ny lag som förbjuder diskriminering även inom andra områden än arbetslivet. Den täcker t.ex. diskriminering när du vill starta egen firma eller söka registrering som exempelvis mäklare, trafiklärare eller sjuksköterska. Du får inte heller bli diskriminerad hos Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan eller inom hälso- och sjukvården, och inte heller av facket om du söker medlemskap.

Lagen förbjuder också diskriminering i all kommersiell verksamhet, som t.ex. när du ska köpa bostad, komma in på krogen eller teckna en försäkring. Trakasserier och att uppmana andra att diskriminera är också förbjudet. DO, HomO och Handikappombudsmannen ska ha tillsyn över att lagen följs.

För barn finns Barnombudsmannen, BO, och för **funktionshindrade*** finns Handikappombudsmannen. De som anser sig diskriminerade på grund av sin sexuella läggning har en särskild ombudsman, HomO. Den som anser sig behandlad på ett osakligt eller felaktigt sätt i tidningarna kan vända sig till Pressombudsmannen, PO.

diskriminering: när någon behandlas orättvist eller kränkande på grund etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, kön, sexuell läggning eller funktionshinder.

funktionshindrad: en person som har kroppsliga eller själsliga skador som inte går att bota, till exempel när det gäller syn, hörsel och rörlighet.

BRA ATT VETA:

- Alla riksdagspartierna har hemsidor på Internet, dit man kan skicka frågor till partiet och synpunkter på deras politik. Här är adresserna:
  www.centerpartiet.se
  www.folkpartiet.se
  www.kristdemokrat.se
  www.mp.se
  www.moderat.se
  www.sap.se
  www.vansterpartiet.se
- **SverigeDirekt** är startpunkten för sökningar på alla webbplatser inom den offentliga sektorn. Här finns också webbadresser och kontaktuppgifter till kommuner, landsting, myndigheter med mera. www.sverigedirekt.se
- De flesta av ombudsmännen har hemsidor på Internet. Här är deras adresser:
  JämO: www.jamombud.se
  Barnombudsmannen: www.bo.se
  DO, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering: www.do.se
  Handikappombudsmannen:
  www.handikappombudsmannen.se
  HomO: www.homo.se
  Pressombudsmannen: www.po-pon.org
- JO har ingen egen hemsida, eftersom Justitieombudsmannen tillhör riksdagens organisation. Man hittar JO på www.riksdagen.se. Tryck på ”Sök” och skriv in ”JO”.
- Regeringen och riksdagen har egna hemsidor:
  www.riksdagen.se och www.regeringen.se
- Alla som hyr, lånar eller äger en tv ska enligt lagen betala tv-avgift till Radiotjänst i Kiruna AB. Det har ingen betydelse vilka kanaler du väljer att titta på eftersom det är innehavet av en tv-mottagare som är avgiftsgrundande. Vill du veta mer om tv-avgiften kan du gå in på www.radiotjanst.se. Där finns dessutom information på 30 olika språk.

Sommarnöjen i Sverige. Det kan till exempel vara en hisnande luftfärd eller ett träningspass i det gröna.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Så brukar vi göra…

Traditioner och populära vanor i dagens Sverige

Den som vill lära känna ett nytt land stöter på saker som verkar märkliga, därför att de är obekanta. Dit hör traditionerna. I det här kapitlet beskrivs några vanliga svenska traditioner. De har ibland sin grund i religion, ibland i annan folklig kultur. Du kan också läsa lite om det specifikt svenska – om det nu finns något sådant.

”Svensk” är ett suddigt begrepp. Alla svenskar har förfäder som egentligen kommit någon annanstans ifrån, för tusentals eller hundratals år sedan eller för femtio, tjugo eller tio år sedan – eller senare. Sverige har nio miljoner invånare och var femte är född i något annat land eller har en eller två föräldrar som är det. I vissa städer och i vissa områden är andelen mycket större. Det finns barn och barnbarn till invandrade människor som känner sig mer som svenskar än som till exempel chilenare eller turkar. För andra är det tvärt om, de känner sig mer som chilenare och turkar än som svenskar.

Det finns också många som känner sig lika hemma i båda sina länder.

Nya bidrag till språket

Nya invånare bidrar med nya svenska fenomen som till exempel Rinkebysvenskan. Den är en dialekt som uppstått i Rinkeby i Stockholm, där det bor människor från många olika länder. Det svenska språket har, så länge det talats, blandats upp med ord och uttryck från andra språk. Orden har snappats upp på resor eller i böcker och tidningar eller kommit hit med besökare eller invandrade. Det senaste århundradet har språket förändrats mycket genom film, radio och TV, och nu genom Internet. Svenskan har tagit upp så många engelska ord och uttryck att man ibland talar om ”svengelska”.

Ett bra sätt att lära känna Sverige och svenskarna är att lära sig språket så snart som möjligt. Språket är en viktig nyckel till det svenska samhället, till arbetsmarknaden och till att delta i skola, föreningsliv, idrott, ja allt. Det är också lättare att lära känna nya vänner, och att låta andra lära

Foto: Bengt Arne Ignell / Redaktia

Naturen är viktig för många svenskar. Tack vare allemansrätten kan alla röra sig fritt, oavsett vem som äger marken.

Planterade åkrar som detta rapsfält får man inte gå på hur som helst. Det skulle skada den kommande skörden.

känna dig, om du förstår och kan tala språket. Det behöver inte vara perfekt!

Svenskarna och naturen

Ska man försöka peka på något speciellt svenskt så kan man välja till exempel **kärlek till naturen**. Sverige är ju ett glest befolkat land och det finns stora naturområden att vistas i. Den som kommer från tättbefolkade delar av världen brukar bli förvånad över att man kan vara ute i skogen flera timmar utan att träffa på någon annan människa. **Allemansrätten** är en gammal regel som innebär att man får röra sig fritt i naturen vem som än äger marken. Det finns förstås undantag: Vissa militära områden får man inte vara på och inte heller på åkrar där det odlas eller helt nära privata hus. Men skogar och ängar och vatten är fria för alla att njuta av. Det ska ske under ansvar, vilket betyder att man inte får rycka upp växter eller bryta av grenar eller skräpa ner. *Läs om allemansrätten i kapitlet Lag och Rätt.*

När svenskar bor i andra länder brukar det vara speciella saker de längtar efter. Bilden av Sverige är för många av dem en röd stuga invid en sjö, med den svenska flaggan vajande på sin stång. När de väntar besök från Sverige, brukar de ofta be gästerna ta med sig någon svensk mat, som till exempel hårt bröd (knäckebröd), smörgåskaviar på tub eller inlagd sill.

Traditionerna året runt

De svenska **traditionerna*** har ofta sin grund i den kristna religionen, men bär också spår från förkristen tid. Här får du en vägledning om de mest framträdande av de svenska traditionerna året runt.

traditioner: tro, ideal, synsätt, moral, kläder, berättelser m.m. som överlämnas från släkte till släkte.

VINTER

Nyåret firas för det mesta med fester och fyrverkerier som i många andra länder. Men man kan faktiskt fira nyår flera gånger i Sverige om man vill. En vecka efter det ”svenska” nyåret firas nyår enligt kristen ortodoxkyrklig sed. Dessutom firas särskilt nyår hos sikher, muslimer, judar och hinduer. Iranier och vietnameser har också egna nyårsfiranden. Det svenska kyrkoåret börjar första söndagen i advent, som är i slutet av november eller början av december.

Tidigt på året kan du se en speciell sorts bakverk i bageriernas skyltfönster. Det är **semlor**. De består av en slät vetebulle som man skurit av ett lock på och fyllt med mandelmassa och grädde. Semlorna kommer numera tidigt i butikerna, men de hör egentligen till fastlagstiden som inträffar senare. **Fastlagssöndagen** är någon gång i februari-mars. Kring den tiden säljs också björkris med färggranna fjädrar i, som kallas fastlagsris. Det ställer man i vatten

inomhus och så småningom får man en föraning om våren, då de små bladknopparna slår ut.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

På skärtorsdagen går små utklädda påskkärringar från hus till hus och önskar glad påsk. I utbyte vill de gärna ha lite godis i sina korgar eller kaffepannor.

VÅR

Påsken är den kristna högtid som kretsar kring Jesus död och uppståndelse. Veckorna närmast påsken kallas **fastan**. Då uppmärksammar de kristna kyrkorna det som hände Jesus under hans sista tid innan han korsfästes. Någon verklig fasta vad gäller maten förekommer inte längre enligt svensk tradition. Sista torsdagen före påsk kallas **skärtorsdag** och i kyrkan talar man då om den sista måltiden som Jesus firade med sina lärjungar. Den är grunden för kyrkans nattvardsfirande, då man i mässan delar bröd och vin med varandra.

Skärtorsdagen har också en folklig icke-kristen tradition med **påskkärringar**. Det kan hända att du ser utklädda barn gå från hus till hus och några av dem kanske knackar på din dörr och säger ”Glad Påsk!”. Då förväntas du bjuda dem på godis eller kakor eller ge dem en liten slant. Barnen är utklädda till påskkärringar med långa kjolar och sjaletter, eller hucklen, om huvudet. Enligt gammal folktro fanns det häxor, påskkärringar, som varje skärtorsdag red på kvastar till Blåkulla. Det är ett sagoberg där man säger att häxorna träffas just på skärtorsdagen. Därav kommer det sig att barn går omkring på det här sättet.

Dagen efter, **långfredagen**, firas till minne av Jesus död på korset. Numera påverkar långfredagens budskap inte familjelivet så tydligt som för 30-40 år sedan. Då ansågs

att man inte fick göra roliga saker den dagen. För många barn kändes långfredagen verkligen lång. Långfredagen är helgdag och de flesta är lediga från sina arbeten. Många butiker håller stängt.

Påskhelgen har också en icke-kristen sida: På lördagen, **påskafton**, äter svenskarna ägg som de först målat i olika färger, och på det svenska påskbordet finns ofta sill av olika slag. I fastlagsriset hänger man då upp färgade äggskal och andra prydnader.

På söndagen, påskdagen, sjungs glada psalmer i kyrkorna till minne av Jesus uppståndelse från de döda. Påskdagen infaller på olika datum olika år. Men det är alltid första söndagen efter första fullmånen efter **vårdagjämningen*** den 20 mars.

vårdagjämning: det dygn på våren då dagen och natten är lika långa.

Vårdagjämningen inträffar omkring den 21 mars och höstdagjämningen omkring den 23 september.

Sista april eller **Valborgsmässoafton**, är en viktig dag i Sverige. Då hälsas våren välkommen. Människor samlas kring stora eldar som kallas **valborgsmässobål** eller **majbål**. Någon håller tal till våren och körer, oftast manskörer, sjunger vårsånger. Detta är manskörernas största helg i Sverige.

Första maj är alltid helgdag, arbetarrörelsens dag. Politiska tal hålls av företrädare för socialdemokraterna och vänsterpartiet. Dessa partier brukar också arrangera demonstrationer.

Kristi himmelsfärdsdag infaller alltid på en torsdag. Enligt det svenska kyrkoåret firar kyrkan den dag då Jesus lämnade jorden och steg upp till himlen. För många är den dagen starkt förknippad med våren. En del brukar också stiga upp tidigt på morgonen för att ge sig ut i naturen på ”gökotta”. Otta betyder tidig morgon. **Gökotta** är en ut-

flykt då man samlas för att för första gången höra göken gala. Naturligtvis är det inte säkert att göken följer almanackan, så det brukar bli si och så med hans medverkan. På många arbetsplatser har man ledigt dagen efter, som är en fredag. Också skolbarnen brukar vara lediga den dagen.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Pingst, på försommaren, är en populär bröllopshelg.

En omtyckt sed är att kasta risgryn över brud och brudgum.

Pingsten ett par veckor senare är en stor bröllopshelg. Många par väljer att gifta sig just på pingstafton. Det är också en helg då försommaren är på väg med sin ljusa grönska. De kristna firar pingst till minne av dagen då Jesus visade sig efter sin uppståndelse.

SOMMAR

Den **6 juni** är **Sveriges nationaldag**, som firas med musik, folkdans och tal. I en del kommuner delar man ut svenska flaggor. På vissa håll brukar man också särskilt välkomna dem som under året blivit svenska medborgare. I Sverige finns särskilda dagar under året som kallas **flaggdagar**. Då hissas svenska flaggan vid allmänna byggnader, på bussar och vid privata hus. Flaggdagarna är till exempel nyårsdagen, påskdagen, kungens födelsedag den 30 april, första maj, nationaldagen 6 juni och drottning Silvias namnsdag den 8 juni. Privatpersoner brukar hissa flaggan då någon i huset fyller år. Vid dödsfall hissas flaggan på halv stång.

Vid den här tiden börjar skolelevernas **sommarlov**. Sista skoldagen är det **skolavslutning**, som firas olika i olika skolor. För det mesta är föräldrarna med i de lägre klasserna. Eleverna brukar ha fina kläder och klassrummen pryds med blommor. När man slutar grundskolan i nian, och när man går ut gymnasiet, ”tar studenten”, är firandet extra viktigt. *Läs mer om studentfirande i kapitlet Skola och utbildning*.

midsommar: omfattar midsommarafton, midsommardagen och följande söndag.

Kring den 24 juni är det dags för **midsommar***. För de flesta svenskar handlar midsommar om att fira sommaren med fest och dans kring midsommarstången. Sommaren är ju så viktig i detta relativt mörka och kyliga land. Midsommar är alltså en stor högtid, och om det regnar på midsommarafton är det en besvikelse för alla som vill vara ute och fira sommaren. På de flesta orter kan man delta i en gemensam midsommarfest, på torget, idrottsplatsen eller vid hembygdsgården. På förmiddagen går

Midsommarstången är rest och dansen har börjat. Om regnet håller sig borta och solen kanske tittar fram, då är festen riktigt lyckad.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

alla som vill ut och plockar blommor och löv att klä **midsommarstången** med. Den ser olika ut i olika trakter. I Dalarna, som har landets mest kända midsommarfirande, använder man ofta samma stång år efter år, och den vissnade stången får stå kvar hela året tills det är dags att klä den igen nästa midsommar. När midsommarstången är klädd ska den resas, ofta av några starka män som ivrigt hejas på, och på eftermiddagen blir det dans i ring runt stången. Då dansar man gamla svenska sånglekar. Senare på kvällen kan det också bli sällskapsdans för de vuxna.

Enligt kyrklig tradition firas midsommar till minne av Johannes Döparen, och Johannes har också namnsdag i samband med denna helg. Denna högtid kan ha föregåtts av en förkristen solfest och kan dessutom ha inspirerats av den judiska lövhyddohögtiden.

Midsommarmaten är sill och potatis, helst ska det vara årets färskpotatis, och många vuxna dricker brännvin, en sorts sprit, till. Till efterrätt har man ofta nyplockade jordgubbar.

På sensommaren är det många som fiskar eller köper kräftor och har särskilda fester som kallas **kräftskivor**. Till en traditionell kräftskiva har man färgade papperslyktor, och deltagarna har små lustiga hattar på sig när de äter. Kräftorna är kokta i mycket dill och ofta serveras brännvin till.

En annan mycket speciell mattradition som förekommer på sensommaren är **surströmmingsfesten**. Det är främst en norrländsk sed. Surströmming är en jäst strömming som säljs på konservburk. Till den har man kokt potatis och norrländskt tunnbröd. Surströmming har en stark lukt som många har svårt att stå ut med.

Foto: Torbjörn Andersson / Pressens Bild

Hundratals ljuslågor glimmar i novembermörkret på kvällen före Alla helgons dag. Anhöriga tänder ljus på gravarna till minne av avlidna släktingar och vänner.

HÖST

Hösten är lång i Sverige. Morgnar och kvällar mörknar. Ungefär vid månadsskiftet oktober–november kommer **Alla helgons dag,** då man särskilt tänker på döda släktingar och vänner. En ny tradition är att man sätter ljus vid gravarna, och på kvällen före Alla helgons dag lyser hundratals små ljuslågor på kyrkogårdarna.

På senare år har den amerikanska seden med **Halloween** kommit till Sverige. Det har blivit populärt bland barn och ungdomar att klä ut sig till häxor och skelett och tända ljus i urholkade pumpor.

Vid månadsskiftet november–december kommer **advent**. Advent betyder ankomst, vilket här syftar på Jesus födelse. Advent firas fyra söndagar före juldagen. I hem och på arbetsplatser sätter man elektriska ljusstakar i fönstren. Det är efterlängtat under den mörka hösten. Man har också levande ljus i hemmen, i ljusstakar för fyra ljus. Första söndagen i advent tänds det första ljuset, andra söndagen också det andra ljuset, och så vidare. Advent är också en förberedelse inför julen. Affärerna har en särskild **julskyltningsdag** i början av perioden, då många svenskar går ut på stan för att se de julskyltade butiksfönstren.

Mitt i adventstiden infaller **Luciadagen** den 13 december då Lucia kommer med ljus i mörkret. Lucia var en kris-

ten jungfru i Syrakusa i Italien som dödades år 304 under kejsar Diocletianus förföljelser av de kristna. I den romersk-katolska kyrkan firas hon som helgon just denna dag.

I Sverige firas Lucia i stället som ljusbärare överallt, framför allt i skolor, dagis, pensionärshem och på arbetsplatser, men också i vissa kyrkor och föreningar. Det brukar gå till så att man släcker i lokalen så att det är mörkt, och så småningom hörs sång som kommer närmare och närmare och snart ser man också ljus, levande eller elektriska. Det är Lucia som kommer med sitt följe. De är alla klädda i långa vita skjortor. Lucia själv bär en ljuskrona på huvudet. Hennes **tärnor** håller ljus i händerna och har glitter i håret. Ibland finns det också **stjärngossar** med; vitklädda pojkar med spetsiga vita hattar med guldstjärnor på. Det är inte heller ovanligt med små tomtar och pepparkaksgubbar i luciatåget. Luciaföljet sjunger lucia- och julsånger och bjuder ibland på kaffe och **lussekatter**, ett slags bullar med saffran och russin som bakas just vid denna tid.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redaktä

Lucia lyser upp Sverige. Den 13 december "lussas" det i både små och stora sammanhang. Stämsång, vit dräkt och ljuskrona hör högtiden till.

Veckorna före jul är för många en stressig tid, fylld av julklappsköp, städning och matlagning.

Men julen har ett annat budskap också – i kyrkan firas Jesu födelse.

Foto: Peter Hoelstad / Pressens Bild

Foto: Tord Harlin / Pressens Bild

Julen är årets största helg i Sverige och firas till minne av Jesus födelse. Den förbereds redan tidigt i december. Det är också dags att börja tänka på julgåvorna, som kallas **julklappar**, och skicka **julkort** till vänner och bekanta. Den 24 december är det **julafton** och då har de flesta en **gran**, riktig eller av plast, där hemma. Granen kläds med blanka kulor, flaggor, tomtar med mera och man fäster ljus i grenarna. Oftast är ljusen elektriska numera. Hemmen pryds också i övrigt med julsaker. På många julfester dansar man kring granen och sjunger olika gamla sånglekar. Den vanligaste går så här:

Nu är det jul igen, och nu är det jul igen,
och julen varar än till påska!
Men det var inte sant, nej det var inte sant,
för där emellan kommer fastan!

På julafton ger man varandra julklapparna. Den svenska traditionella **julmaten** är till exempel: skinka, revben av gris, syltor av griskött, sillinläggningar, lutfisk med sås, risgrynsgröt. Förr, när man hade tungt arbete i skogen, var det nyttig mat. Nu för tiden behöver vi inte lika mycket energi och många har dragit ner ordentligt på mängden mat vid jul.

Traditionellt firas Jesus födelse tidigt på juldagsmorgonen då kyrkorna har en gudstjänst som kallas **julotta**. I gamla tider åkte man släde till julottan efter hästar som var försedda med pinglande bjällror. Numera väljer många kyrkobesökare att i stället gå i **midnattsmässan** på natten mellan julafton och juldagen.

Många som lever ensamma, känner sig extra ensamma på julen, då familjer och släkter firar tillsammans. Därför ordnar kyrkor och föreningar **alternativ jul** där alla är välkomna.

Julen är en kristen helg, men redan innan kristendomen kom till Sverige hade man en stor **fruktbarhetsfest** * på senhösten. På vintern hölls **"midvinterblot"***, då man offrade djur till gudarna och sedan festade på offerköttet.

En vecka efter jul är det nyår, och då börjar vi om från början igen! Men julen är inte riktigt slut. För efter det vanliga nyårsfirandet i januari dröjer det bara några dagar till **Trettondedag jul**. Som hörs av namnet är det då tretton dagar efter jul och kyrkorna firar de tre vise männens ankomst till Betlehem, dit en stor stjärna lyste dem ända från Österlandet. Definitivt slut är julhelgen den 13 januari. Den dagen kallas **tjugondag Knut** eftersom det är tjugo dagar efter julafton och Knut har namnsdag. För att markera att julen är slut förekommer en fest som kallas

fruktbarhetsfest: I många kulturer har människor haft riter och fester för att förmå gudarna att skänka fruktbarhet för människor, djur och växtlighet. Den nordiska fruktbarhetsfesten var en sådan rit.

midvinterblot: Blot var en viktig del i den fornnordiska gudsdyrkan. Det innebar att man offrade föremål, djur och ibland till och med människor. Efter själva riten hade man en måltid på offerdjurens kött.

julgransplundring. Då dansar man för sista gången kring granen och sjunger:

Nu är glada julen slut, slut, slut,
julegranen kastas ut, ut, ut,
men till nästa år igen
kommer han vår gamle vän
ty det har han lovat.

Sedan tar man av julgransljus och prydnader och kastar ut granen, som vid detta laget har tappat en hel del av sina barr.

Födelsedagar och namnsdagar

Födelsedagar är viktiga i Sverige, framför allt för barnen. Namnsdagar firas inte så mycket. Vissa familjer brukar ge varandra namnsdagspresenter, medan andra inte alls bryr sig om namnsdagar. Födelsedagen är alltså viktigare. Barnen har ofta kalas för sina kamrater. De leker och äter tårta, har ballonger och serpentiner. Ofta får de också en godispåse.

Vuxna firar framför allt jämna födelsedagar som 30, 40, 50 år och när man blir äldre firas även 75, 85 och 95-årsdagarna. Särskilt 50-årsdagar brukar firas ordentligt med presenter, fester och flaggan hissad. I vissa trakter brukar vänner klä ut sig och komma och överraska den som fyller år på natten före födelsedagen.

Traditioner utvecklas

Inga traditioner är för evigt desamma. Svenska traditioner har förändrats genom åren. För 70–80 år sedan var det inte jultomten som kom med julklapparna, utan jul-

bocken. En vanlig vårtradition som är mer eller mindre borta numera är att ”sjunga maj” i månadsskiftet april–maj. Förr gick ungdomar i grupper runt till hus och gårdar och sjöng ”Maj är välkommen”, och ibland fick de kakor eller godis till tack.

Foto: Magnus Hallgren / Pressens Bild

Jitterbugg i grön-gräset. På sommaren samlas ett par tusen dansälskare från 20 länder vid Herrängs Folkets hus i Roslagen.

Världens största träningsläger i jitterbugg lockar både gamla och unga fantaster.

Vissa traditioner har alltså försvunnit, men andra har kommit. Vi har redan nämnt Halloween, som börjat firas under de senaste åren. Genom muslimer i Sverige har många blivit bekanta med Ramadan, fastemånaden. Det iranska nyåret brukar ofta uppmärksammas i tidningarna med reportage från firandet.

Kulturer tar nya intryck

Vid festivaler och sammankomster av olika slag deltar ofta grupper med ursprung i olika kulturer med musik, dans och litteratur. På samma sätt som människors traditioner kan förändras när de flyttar till nya länder, kan också det nya landet ta intryck av de inflyttades kultur. Det blir ett multikulturellt utbyte.

Nya rätter på svenska matbord

Svenskarnas matvanor har förändrats en hel del under de senaste tio–tjugo åren. Dels har allt fler börjat äta mer vegetarisk mat, och dels har många nya maträtter introducerats av invandrade från olika länder. Genom att många svenskar numera reser på semester utomlands, framför allt till området runt Medelhavet, har de också fått upp ögonen för andra länders matkultur.

Idag är det inte svårt att på restauranger hitta något som kan passa de flesta. Pizza- och kebabbarer finns i nästan alla större samhällen. Hemma äter svenskar ofta pastarätter och till fest kanske grekisk sallad med tzatziki.

Traditionell svensk mat innehåller ofta griskött, speciellt julmaten. Julskinka är rökt eller lättsaltat grislår, som kokats eller ugnsbakats och sedan griljerats med en blandning av ägg och senap.

Till julmaten hör också korv och revben av gris, liksom köttbullar och leverpastej. Sill i olika inläggningar, rödkål, surkål, rödbetor, äppelmos och gröt kokt på rundkornigt ris och mjölk är också svensk julmat.

Många familjer avstår idag från att ha de mängder med julmat som man hade förr i tiden. Men julskinka och gröt finns på bordet hos de flesta svenska familjer. Traditionellt svenskt julbord serveras på många restauranger under december månad.

Husmanskost – en stadig måltid

Svensk vardagsmat av traditionellt slag brukar kallas **husmanskost**. Den baseras på kött, fisk och rotfrukter. Det kan till exempel vara köttbullar med kokt potatis och

Foto: Magnus Bergström / Pressens Bild

I de flesta städer finns numera specialbutiker och torghandlare med mat från olika delar av världen.

Rätter och matvaror som en gång varit exotiska är nu vardagsmat för många.

lingonsylt, lättsaltat fläskkött (fläsklägg) med rotmos, ärtsoppa med fläsk, stekt strömming med potatismos, stekt salt sill med kokt potatis och löksås, pannbiff (av hackat eller malt kött) med stekt lök och kokt potatis eller pyttipanna, som är kött och potatis som skurits i små tärningar och stekts och äts med inlagda rödbetor. Husmanskosten är kraftig mat. Den behövdes förr i tiden när de flesta hade kroppsarbete.

Människor som kommer till Sverige kan tycka att svenskt bröd är för sött. En av de vanligaste svenska brödsorterna i butikerna är söt limpa. Numera är variationen i bröddiskarna betydligt större än för femton–tjugo år sedan, tack vare att människor flyttat hit från många olika länder och tagit sin matkultur med sig.

Förutom att de vanliga svenska livsmedelsbutikerna numera också säljer en hel del av ”invandrade” livsmedel, finns också specialbutiker för mat från till exempel Ost-

Semlan fick förr bara ätas några veckor före påsk. Idag frestar den hos konditorierna redan från januari månad.

Foto: Calle Jismark / Pressens Bild

asien, Sydeuropa och Nordafrika. Framför allt säljer dessa butiker råvaror som är vanliga i länder från dessa områden. Det är till exempel olika sorters ris, bönor, mjöl och kryddor. Det brukar också finnas mycket konserver. Ofta har dessa butiker namn som ”Orient-livs” och drivs av ägare som invandrat till Sverige. I de större svenska städerna finns också butiker där man kan köpa kött från rituellt slaktade får och nötdjur. Kosherbutiker, som säljer livsmedel enligt judisk tradition, har funnits här i många år.

BRA ATT VETA:

- Semlor äts oftast som bakelse med kaffe eller te. Men i norra Sverige lägger man semlan i en djup tallrik med varm mjölk. Det kallas hetvägg. Andra namn på semla är fastlagsbulle, fettisdagsbulle eller bara tisdagsbulle.
- Flaggdagarna finns angivna i svenska almanackor. Det står var och en fritt att hissa flaggan när man vill. Flaggan ska tas ner inför natten. Rekommendationer om hur flaggan kan användas kan också finnas i almanackorna.

••• *Vi som redan bor här* ••••

Vinglig väg till gemenskap

Jolin Boldt

Grattis! Du har fått uppehållstillstånd och dörren till Sverige har öppnat sig.

Det betyder inte att du kommer att vandra på en väg av rosor (och det har du antagligen redan förstått).

Du kommer ibland att hoppa av raseri. Du kommer att dunka huvudet i väggen. Du kommer att undra vad det är för ett vansinnigt land du har hamnat i. Och till slut kommer kanske du, som jag, att älska Sverige och människorna som bor här.

Du har kommit till det land som var först i världen med att förbjuda barnaga. Vad bevisar det? undrar du kanske. Jo, att Sverige är ett land där man vill se dem som är svaga, och behöver skydd. Man visar respekt till och med för de allra svagaste, alltså barnen. (Respekten för de svaga kan gå väldigt långt. Lyssna när folk här talar om sina djur – som om de var nära släktingar!)

Sverige var också det första land i Europa som gav kommunal rösträtt åt invandrare utan svenskt medborgarskap. Inget dumt ställe att bo på, alltså.

Men min väg till kärleken till Sverige har ändå inte varit lätt. Jag blir ofta arg. Det finns så många byråkratiska tjänstemän till exempel… en gång funderade jag faktiskt på att skicka en räkning till Försäkringskassan, för den kaffetermos jag i raseri slängde i väggen, efter ett samtal med dem.

Jag har bott i Sverige i 25 år. Det första året gjorde jag allt fel. Människor förstod inte vad jag sade, trots att mitt modersmål är svenska. Min ”finska” brytning gjorde att många inte kunde höra att jag talade perfekt svenska.

Och jag gjorde misstag, många misstag, som får mig att rodna när jag tänker på dem idag: Jag sade finlandssvenskt artigt ”Jag kan inget särskilt” på en anställningsintervju (och fick inte jobbet), jag skickade inte runt sockret vid kaffebordet och sade ”Gör det!” åt arbetskamrater istället för ”Inte skulle du eventuellt kunna tänka dig att…”

Sedan tog det väl ungefär fem år innan jag slutade reta upp mig på ▶

Vinglig väg till gemenskap forts

typiskt svenska företeelser, som jag tyckte var fåniga.

Du kommer också att göra en massa dumheter. Du kommer att gå över tusen osynliga gränser, och bli förvånad när dina bekanta och arbetskamrater blir sura. Du kommer flera år senare att förstå att den tunga tystnaden vid kaffebordet berodde på att du sade något absolut förbjudet.

Efter tio år började jag få grepp om hur man umgås.

Och eftersom ingen här kommer att tillrättavisa dig, kommer det att ta tid att förstå vad som är rätt och vad som är fel.

Efter tio år började jag få grepp om hur man umgås.

Nu, efter 25 år, känner jag att jag har ganska bra koll på det svenska. Så bra att jag kan bryta de tysta reglerna. För nu vet jag hur de ser ut: Säg inget rakt ut, säg absolut inte emot någon – inte ens i en debatt – och försök aldrig visa att du är bättre än andra.

Det är alltså ett hårt arbete som väntar dig. Men oroa dig inte – det mesta är faktiskt ganska roligt.

Gör det till en sport att iaktta det ”svenska sättet” att göra saker. Mycket kommer att göra dig förvånad och till och med sorgsen. Men de flesta här har en mycket positiv egenskap: de vill verkligen att saker ska fungera. Nästan alla är vänliga och hjälpsamma. Om du inte ber om något som är mot reglerna – för då är det tvärstopp.

Jag får ofta samtal från arga människor, som säger att de har blivit diskriminerade. Ibland är det verkligen så – diskrimineringen av människor från andra länder finns här, den är inte ovanlig.

Men lika ofta handlar det om regler. Och där är de flesta svenskar benhårda: Om reglerna säger att man ska göra på ett speciellt sätt, så är det så. Det är ingen idé att diskutera saken, du gör dig bara besvärlig. Det är inte diskriminering – det är precis lika för infödda svenskar.

Det finns en del som man får stå ut med, när man lever här. Ge inte upp! Se på Sverige med en vänlig blick! Också om det ibland kan vara svårt att förstå, är detta ett underbart ställe i världen. Ge landet en chans, det är det faktiskt värt!

Jolin Boldt är frilansjournalist och debattör i integrationsfrågor.

Sverige är indelat i 290 kommuner. En del är stora och andra mindre, men alla har hand om många frågor som är viktiga för invånarna.

Det finns fler kartor i slutet av detta kapitel.

Kommunen

både bestämmer och ger service i din närmiljö

Kommun och landsting är ord som du kommer att höra många gånger i Sverige. Vad är en kommun och vad gör den? Vilka är det som styr i en kommun, och hur kan man påverka deras beslut? Vad är landstinget, och vad har det för uppgifter? Det är frågor som vi försöker besvara i det här kapitlet.

Antingen du bor i en stad eller på landet, så bor du i en del av en kommun. Sverige är indelat i 290 kommuner som alla har en egen styrelse och en egen skatt. Kommunerna varierar mycket i storlek. Somliga är mycket stora, som Stockholm, medan andra bara har några tusen invånare. Några av de största kommunerna kallar sig oftare för ”stad” än för kommun, som till exempel ”Stockholms stad”.

Kommunerna har stor betydelse i Sverige. De har hand om många uppgifter som i andra länder kan skötas av statliga myndigheter eller privata företag. Som kommuninvånare kommer du därför ofta i kontakt med kommunens olika avdelningar.

taxa: prislista

servicehus: hus där äldre människor bor i egna bostäder men har möjlighet att få extra hjälp.

hemtjänst: hjälp med städning, matlagning och annat till äldre personer och sådana som till exempel har svårt att röra sig.

renhållning: att soporna tas om hand.

Det finns ett par viktiga regler för kommunernas verksamhet. Den ena är att kommunen inte får ta mer betalt för sina tjänster än vad dessa kostar att utföra. En annan viktig regel är att alla som bor i samma kommun ska behandlas lika om förhållandena är desamma. Föräldrar med barn på daghem (dagis) ska till exempel betala avgift efter samma **taxa*** oavsett vilket daghem de väljer inom kommunen. Taxan ska vara densamma, även om det kanske kostar olika mycket att driva daghem på olika ställen i kommunen.

Kommunernas uppgifter

Kommunallagen är den lag som bestämmer vad kommunerna får lov att göra och vad de måste göra. De ska bland annat se till att det finns skolor, förskolor och bibliotek i kommunen, att introduktionen av flyktingar fungerar, att det finns **servicehus*** och **hemtjänst*** för äldre och andra behövande, och att det finns brandkår och **renhållning***.

Lagen ger också kommunen ansvar för att det finns en planering för gator, bostäder, vatten och elektricitet. Även **försörjningsstödet**, som tidigare kallades socialbidrag, är kommunernas ansvar. *Mer om detta finns i kapitlet om Pengar.*

En del kommuner tar också på sig andra uppgifter, till exempel när det gäller fritidsaktiviteter och kultur. Detta varierar från kommun till kommun. Man kan hitta fritidsgårdar, simhallar, idrottshallar, museer och teatrar i vissa kommuner men inte i andra. Somliga kommuner har också egna kommunala bostadsbolag och energibolag.

Kommunernas inkomster

Kommunerna behöver pengar för att kunna erbjuda alla dessa tjänster. Pengarna kommer från tre håll: från skatter, statsbidrag och avgifter.

Kommunalskatt betalas av alla i kommunen som har en inkomst. Cirka 30 kronor av varje intjänad hundralapp går till kommunalskatt. Skatten är olika stor i olika kommuner. År 2003 varierade den mellan 28:90 i den ”billigaste” kommunen och 33:30 i den ”dyraste”.

Statsbidrag är pengar från staten. Kommuner med låga inkomster och höga

Foto: Jonas Lemberg / Pressens Bild

Kommunen behöver skattepengar för att kunna erbjuda sina invånare service.

Självdeklarationen visar hur mycket skatt var och en ska betala.

utgifter kan få större bidrag än kommuner som har bättre ekonomi.

Avgifterna, slutligen, är de pengar du betalar till kommunen för till exempel sophämtning och för en daghemsplats. Ofta är avgifterna **subventionerade**, det vill säga lite lägre än vad tjänsten egentligen kostar, för att även den som har ont om pengar ska kunna utnyttja kommunens tjänster.

Politisk styrning

Kommunen styrs av politiker från olika partier, som sitter i en grupp kallad **kommunfullmäktige**. Kommunfullmäktige träffas ungefär en gång i månaden. Mötena är öppna för alla intresserade, så du kan gå dit och lyssna på dem om du vill. Åhörare har dock inte rätt att delta i diskussionen. Fullmäktiges möten sänds ibland också i närradio eller lokal-TV.

Större kommuner brukar ha flera **kommunalråd** som är anställda av kommunen. De andra kommunalpolitikerna ägnar sig åt politiken på sin fritid.

Mellan fullmäktiges möten är det en mindre grupp kallad **kommunstyrelsen** som har det politiska ansvaret. Fullmäktige motsvarar riksdagen på kommunal nivå, medan kommunstyrelsen motsvarar regeringen.

Genom att rösta i **kommunalvalet** bestämmer kommunens invånare vilka politiker som ska sitta i kommunfullmäktige. Kommunalvalet genomförs vart fjärde år, samtidigt som valen till riksdagen och till landstinget. EU-medborgare samt medborgare i Island och Norge som bor i Sverige har rätt att rösta i de svenska kommunal- och landstingsvalen. Kommer du från ett land utanför EU, så har du rätt att rösta i kommunal- och landstingsvalen om

Foto: Lennart Isaksson / Pressens Bild

Det är viktigt att utnyttja sin rätt att rösta. Valarbetare från de olika partierna kantar vägen till vallokalen för att erbjuda sina valsedlar.

du har uppehållstillstånd och bor i Sverige sedan tre år tillbaka.

Ett par veckor före valet ska alla som har rösträtt få ett **röstkort** med posten. Röstkortet visar att man har rätt att rösta och berättar var och när valet äger rum.

Kommunalvalet

Eftersom kommunerna i Sverige har så många uppgifter, så är kommunalvalet ett mycket viktigt val. Genom att rösta i kommunalvalet påverkar du både hur stor kommunalskatten blir och vilken service kommunen ger sina invånare.

Du kan läsa i tidningar och informationsblad före valet vad politikerna från de olika partierna vill göra i din kommun. Du kan också träffa dem vid politiska möten eller på deras partikontor. Om du är med i någon förening, så

kan du också föreslå föreningens styrelse att man ordnar ett särskilt möte inför valet. Till ett sådant möte kan man bjuda in några av politikerna, och ha tolk med om det behövs.

Förutom kommunfullmäktige är politikerna i kommunen också organiserade i andra, mindre grupper som har egna möten. Det brukar finnas en grupp som har hand om frågor om skolor och förskolor, en annan som planerar var nya hus och nya gator ska ligga, en tredje som har hand om frågor om äldre och **funktionshindrade**, och så vidare. De här grupperna kallas **nämnder** eller **styrelser**, till exempel ”byggnadsnämnden” och ”skolstyrelsen”. I större kommuner kan det finnas **kommundelsnämnder** eller **stadsdelsnämnder**, som sköter kommunala uppgifter inom en viss stadsdel eller en viss del av kommunen.

kollektivtrafik: trafik där man reser tillsammans med andra människor, t.ex. buss, tunnelbana eller på tåg.

Landsting

Landstingen har hand om frågor som är för stora och dyrbara för en enskild kommun. Landstingen omfattar ofta samma geografiska område som länen – *se kapitlet om Demokrati*. Skillnaden är att länen styrs av länsstyrelser som är statliga myndigheter, medan landstingen styrs av politiker som väljs i de allmänna valen.

Landstingens viktigaste uppgift är **hälso- och sjukvården**. Det är landstingen som ansvarar för de flesta sjukhus och vårdcentraler. Landstingen ansvarar också för tandvård för barn och ungdom, för vissa utbildningar och för en del **kollektivtrafik***. Landstingen brukar sköta busstrafiken ute på landet, medan kommunerna sköter busstrafiken inne i städerna.

Foto: Bengt Arne Ignell / REDAKTA

Att ta hand om sjuka kostar alltför mycket för att varje kommun ska kunna bygga upp en sådan verksamhet. Den uppgiften sköts istället av landstingen, som omfattar större geografiska områden.

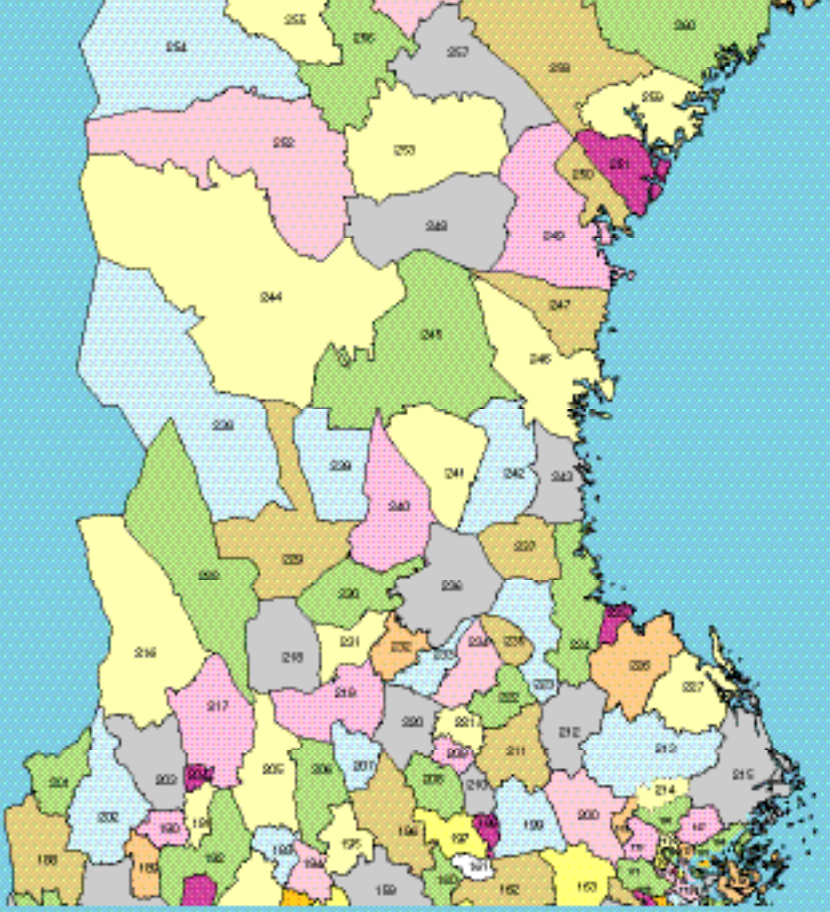
BRA ATT VETA:

- I telefonkatalogens Gröna Sidor hittar du allt om din egen kommun. Många kommuner har också egna informationskontor som hjälper kommunens invånare att hitta rätt med sina frågor. Ibland kallas kontoren för ”medborgarkontor”.
- Om du vill tala med någon tjänsteman på kommunen så bör du bestämma tid för samtalet i förväg. Då bör du också säga till om du behöver tolk.
- Har du haft uppehållstillstånd och bott i Sverige i mer än tre år, så har du rätt att rösta i både kommunal- och landstingsvalet. Då ska du få hem ett röstkort i god tid i förväg. Har du inte fått något röstkort kan du ta kontakt med länsstyrelsen eller Valmyndigheten, www.val.se, för att höra vad som blivit fel.
- De flesta kommuner har numera egna hemsidor på Internet. Du hittar din kommun på adressen www.kommunensnamn.se. Finns det något å, ä och ö i kommunens namn ska du ersätta dem med a och o, som i exemplen www.malmo.se och www.boras.se för Malmö och Borås kommuner.

Sveriges kommuner

Södra Sverige

1 Vellinge
2 Trelleborg
3 Skurup
4 Ystad
5 Tomelilla
6 Simrishamn
7 Malmö
8 Svedala
9 Lund
10 Sjöbo
11 Staffanstorp
12 Burlöv
13 Lomma
14 Kävlinge
15 Eslöv
16 Hörby
17 Landskrona
18 Helsingborg
19 Höör
20 Kristianstad
21 Hässleholm
22 Bjuv
23 Åstorp
24 Klippan
25 Perstorp
26 Hässleholm
27 Östra Göinge
28 Bromölla
29 Osby
30 Östra Göinge
31 Kristianstad
32 Simrishamn
33 Ängelholm
34 Örkelljunga
35 Osby
36 Eslöv
37 Landskrona
38 Helsingborg
39 Höör
40 Markaryd
41 Älmhult
42 Tingsryd
43 Emmaboda
44 Tomelilla
45 Halmstad
46 Laholm
47 Alvesta
48 Växjö
49 Lessebo
50 Uppvidinge
51 Ryssby
52 Kalmar
53 Mörbylånga
54 Borgholm
55 Falkenberg
56 Hylte
57 Varberg
58 Skövde
59 Vetlanda
60 Hallsberg
61 Högsby
62 Mönsterås
63 Oskarshamn
64 Karlskrona
65 Karlshamn
66 Gislaved
67 Gnosjö
68 Hjo
69 Mariestad
70 Eksjö
71 Vimmerby
72 Vaggeryd
73 Jönköping
74 Mullsjö
75 Habo
76 Aneby
77 Tranås
78 Motala
79 Svenljunga
80 Tanum
81 Mjölby
82 Hällefors
83 Örebro
84 Borås
85 Uddevalla
86 Ockerö
87 Göteborg
88 Partille
89 Lerum
90 Alingsås
91 Vårgårda
92 Herrljunga
93 Kungälv
94 Ale
95 Tibro
96 Skaraborgs ad
97 Lilla Edet
98 Trollhättan
99 Essunga
100 Vara
101 Falköping
102 Tidaholm
103 Hjo
104 Odenskog
105 Stockholm
106 Mjölby
107 Linköping
108 Ydre
109 Kinda
110 Åtvidaberg
111 Valdemarsvik
112 Gotland
113 Söderköping
114 Orust
115 Uddevalla
116 Vänersborg
117 Grästorp
118 Lidköping
119 Skara
120 Skövde
121 Tibro
122 Karlsborg
123 Vadstena
124 Motala
125 Finspång
126 Norrköping
127 Söderåns
128 Lysekil
129 Tanum
130 Munkedal
131 Färgelanda
132 Mellerud
133 Götene
134 Mullsjö
135 Tranås
136 Lund
137 Åstorp
138 Helsingborg
139 Ydre
140 Kalmar kom
141 Flen
142 Nyköping
143 Oxelösund
144 Trosa
145 Gnesta
146 Södertälje
147 Nyköpings
148 Strängnäs
149 Dals-Ed
150 Bengtsfors
151 Årjäng
152 Säffle
153 Karlstads
154 Kristinehamn
155 Gullspång
156 Degerfors
157 Lekeberg
158 Karlskoga
159 Örebro
160 Arboga
161 Kungsör
162 Eskilstuna
163 Strängnäs

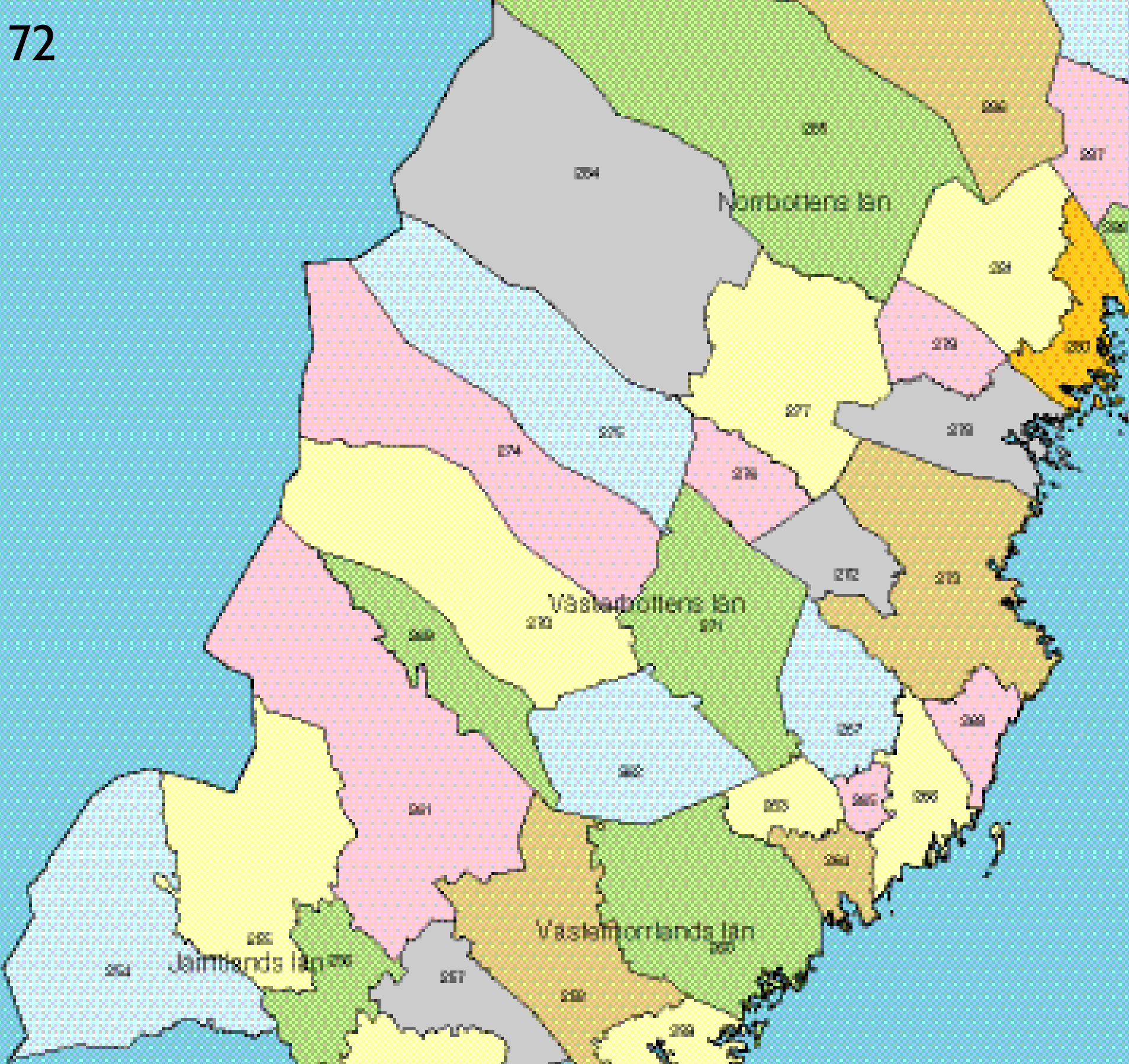

Sveriges kommuner

Mellersta Sverige

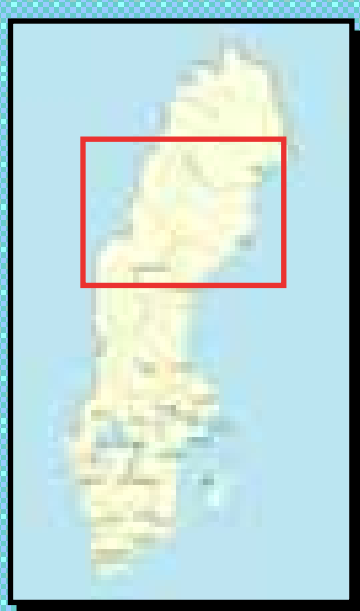

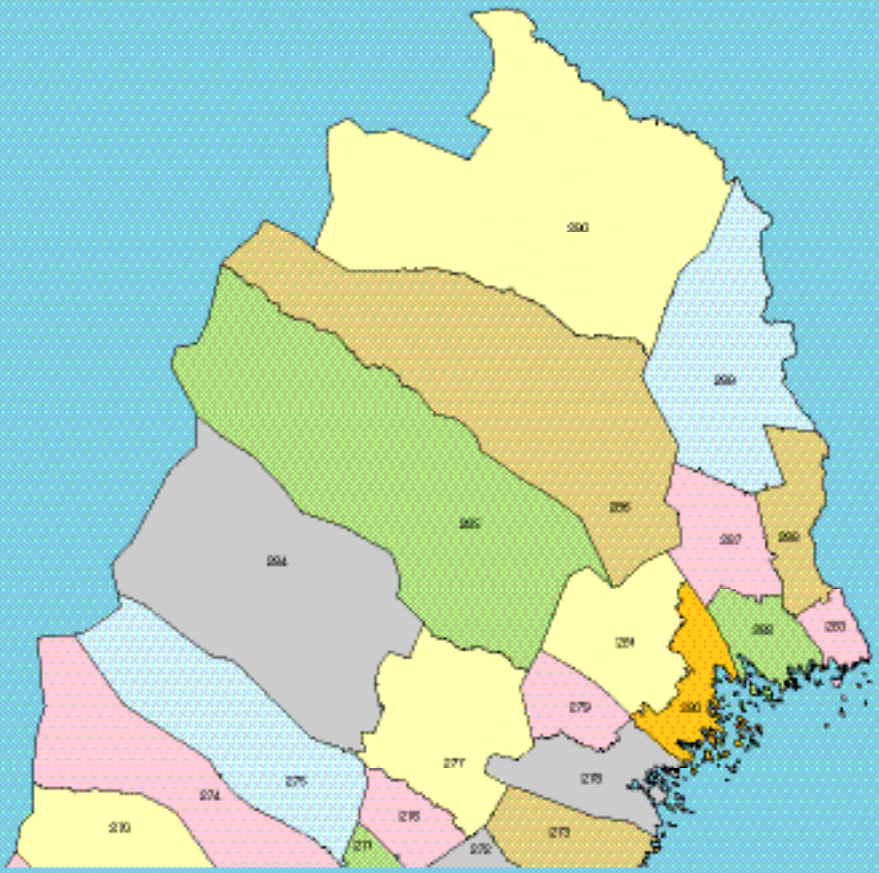
188	Åtjärg	204	Munktorp	220	Smedjebacka	237	Ockelbo
189	Grums	205	Filipstad	221	Norberg	238	Älvdalen
190	Kil	206	Hällefors	222	Avesta	239	Orsa
191	Forshaga	207	Ljusnarsberg	223	Sandviken	240	Rättvik
192	Karlstad	208	Storvallarberg	224	Gävle	241	Ovanåker
193	Storfors	209	Fagersta	225	Älvkarleby	242	Bollnäs
194	Karlskoga	210	Surahammar	226	Tierp	243	Söderhamn
195	Kumla	211	Sala	227	Östhammar	244	Härjedalen
196	Lindesberg	212	Heby	228	Malung	245	Ljusdal
197	Köping	213	Uppsala	229	Mora	246	Hudiksvall
198	Hallsbergsmar	214	Knivsta	230	Leksand	247	Nordanstig
199	Västerås	215	Norrtälje	231	Gagnef	248	Ånge
200	Eskilstuna	216	Tierp	232	Rättvik	249	Sundsvall
201	Eda	217	Hagfors	233	Säter	250	Timrå
202	Arvika	218	Vansbro	234	Hedemora	251	Härnösand
203	Sunne	219	Ludvika	235	Falun	252	Berg
				236	Borlänge	253	Bräcke

Sveriges kommuner

Norra Sverige

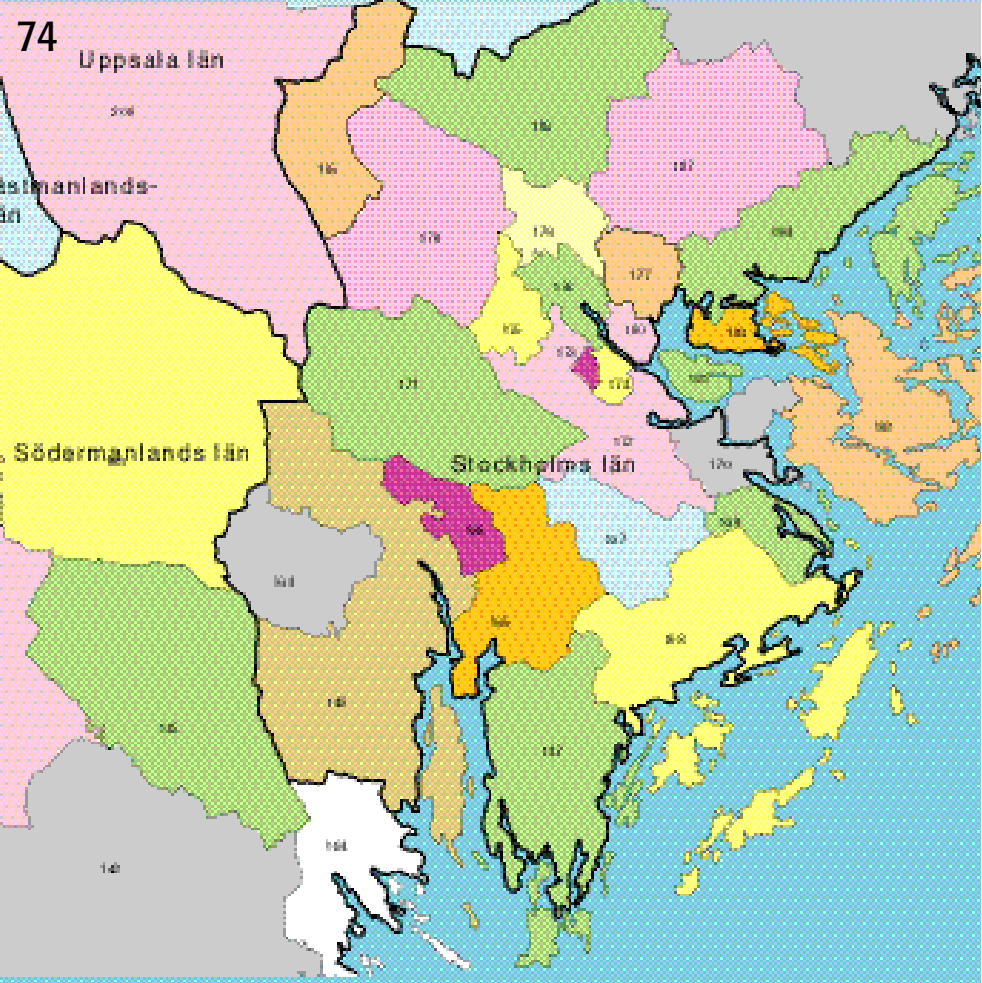

270 Vilhelmina
271 Lycksele
272 Norsjö
273 Skellefteå
274 Storuman
275 Sorsele
276 Malå
277 Arvidsjaur
278 Pajala
279 Älvsbyn
280 Luleå
281 Boden
282 Kalix
283 Haparanda
284 Arjeplog
285 Jokkmokk
286 Gällivare
287 Överkalix
288 Övertorneå
289 Pajala
290 Kiruna

Sveriges kommuner

Nordligaste Sverige

Sveriges kommuner

Stockholms län

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Inflyttning i en ny lägenhet. Det krävs både tid och eftertanke för att starta ett nytt hushåll.

Första tiden i Sverige

En ny start i ett nytt land

Det är mycket att tänka på för den som just fått sitt uppehållstillstånd. Personnummer, ID-kort och personbevis är exempel på papper som är nödvändiga för att ta sig fram i Sverige. En god hjälp är också introduktionstiden. *Läs om den sist i kapitlet.*

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

De tre kronorna som kröner stadshuset i Stockholm är en nationalsymbol för Sverige sedan 1330-talet.

När du fått ditt uppehållstillstånd är nästa steg in i det svenska samhället att bli **folkbokförd**. Då får du ett **personnummer**, som bara du har. Personnumret har tio siffror som består av ditt födelseår, din födelsemånad och din födelsedag samt ytterligare fyra siffror. De fyra sista siffrorna är till för att skilja dig från andra personer som är födda samma dag. Det är bra om du lär dig ditt personnummer utantill, eftersom myndigheter, banker och olika organisationer ofta kommer att fråga efter personnumret.

För att bli folkbokförd tar du med dig pass och uppehållstillstånd till Skattemyndigheten eller Skattekontoret (se Rosa Sidorna i Telefonkatalogen). Efter en eller ett par veckor får du med posten ett papper som innehåller ditt personnummer.

ID-kort: kort med foto som visar en persons identitet (vem man är).

Personbevis och identitetshandlingar (ID)

Personbevis är ett annat viktigt papper, ett intyg som du behöver till exempel för att skaffa **ID-kort***, förlängt uppehållstillstånd och pass. Du får personbeviset från Skattekontoret om du går dit eller ringer dit. Du bör alltid berätta vad du ska ha personbeviset till, eftersom person-

bevisen skrivs ut på olika sätt beroende på vad de ska användas till.

ID-kort skaffar du hos posten eller banken. Det kostar ungefär 300 kronor. Du ska ta med dig det papper som innehåller ditt personnummer samt ett foto och ett personbevis för ID. Du ska också ta med dig en vän eller släkting som själv redan har ID, och som kan intyga att du är den person som det står om i papperen.

Nästa steg är sedan att du anmäler dig till **Försäkringskassan**. Du måste vara inskriven i Försäkringskassan för att få till exempel sjukpenning om du skulle bli sjuk eller föräldrapenning om du fått barn. *Mer om detta kan du läsa i kapitlet Pengar*.

flyktingsamordnare: person anställd av kommunen för att hjälpa flyktingar som bor i området.

Hemutrustningslån

Du som är flykting eller nära anhörig till en flykting kan i vissa fall få låna pengar för att skaffa det du behöver till hemmet. Detta kallas **hemutrustningslån**. Hur mycket du får låna beror på hur många ni är i familjen, hur din bostad är utrustad och hur mycket pengar du själv har. Det är CSN, Centrala Studiestödsnämnden, som ansvarar för hemutrustningslånen. Du kan be din **flyktingsamordnare*** att få CSN:s information, som finns på många språk.

Språkundervisning

I alla kommuner ges svenskundervisning för nyanlända personer som fyllt 16 år. Svenskundervisningen kallas ofta för svenska för invandrare, sfi. I vissa städer är det kommunens skola för vuxna, Komvux, som har hand om undervisningen, i andra städer är det andra organisationer och företag.

För barn och ungdomar finns ibland särskilda förberedelsegrupper i skolor och förskolor. I skolornas förberedelsegrupper läser man både svenska och de viktigaste skolämnena. När barnen lärt sig så mycket att de kan följa med i den vanliga undervisningen flyttas de över till vanliga klasser.

Barn och ungdomar som talar ett annat språk än svenska i hemmet kan få undervisning i skolan i detta språk, som kallas **modersmål**. De kan också få **studiehandledning*** på sitt modersmål. Kommunerna har skyldighet att ordna sådan undervisning och handledning om det inte blir för dyrt. Det innebär att det oftast går att ordna när det finns många barn i ett område som talar ett visst modersmål. Däremot kan det vara svårt när det rör sig om ovanliga språk.

studie-handledning: hjälp med läxläsning och annat skolarbete.

Att kunna sitt modersmål bra har visat sig vara en viktig grund för att lära sig både svenska och andra ämnen. Goda kunskaper i modersmålet kan också vara till nytta i arbetslivet. *Mer om barn och ungdomar kan du läsa i kapitlen om Barnomsorg och Skola och utbildning.*

Introduktionsperioden

Nyanlända behöver ofta en **introduktion** för att så snabbt som möjligt bli en del av det svenska samhället. Staten ger bidrag till kommunerna när det gäller introduktionen för flyktingar och deras närmaste familj. En del kommuner ger också introduktion till nyanlända som inte är flyktingar.

Introduktionen ska utgå från varje persons behov och bakgrund, till exempel hans eller hennes utbildning och yrke. I introduktionen ingår alltid undervisning i svenska och

kunskap om det svenska samhället.

Svenskundervisningen är tänkt att vara flexibel, det vill säga anpassad till olika personer eller olika grupper. Den ska också kunna varvas med praktik, så att den nyanlända får möjlighet att lära sig det vardagsspråk som används ute på en arbetsplats. Svenskundervisningen kommer alltså att kunna få ganska olika former beroende på vem du är och vilka möjligheter och behov du har.

Foto: Anders Alm

Nyanlända ska få möjlighet att försörja sig själva. Det är ett av introduktionstidens viktigaste mål.

Här renoveras en Norrbottensgård i Luleå av nyanlända som får en snabb start i arbetslivet.

Har du ett yrke, så ska kommunen hjälpa dig att få den praktik och de kunskaper och kontakter som behövs för att du så snabbt som möjligt ska komma igång på nytt i Sverige. Har du inget yrke, så ska kommunen ge dig möjlighet att få den utbildning som behövs för att kunna börja arbete.

Vissa kommuner betalar **introduktionsersättning** under introduktionsperioden, andra betalar så kallat **försörjningsstöd**. Introduktionsperioden är normalt två år, men kan förlängas om det finns särskilda skäl.

Målet för introduktionen är att de nyanlända ska få möjlighet att försörja sig själva och känna sig som en del av det svenska samhället. Detta är viktigt både för Sverige och för dig själv som nyanländ. Du och kommunen delar

därför på ansvaret för att introduktionen går bra. Kommunen har ansvar för att ge dig svenskundervisning och kontakt med arbetsmarknaden, och du har ansvar för att använda introduktionstiden så att den blir till mesta möjliga nytta för dig.

Vill du veta hur introduktionen är organiserad i den kommun där du bor, kan du vända dig till den person på kommunen som har hand om introduktionen. På Integrationsverkets hemsida finns också information om vad vissa kommuner kan erbjuda. *Se Bra att veta.*

legitimation: intyg som visar att man har rätt att arbeta i ett visst yrke.

En legitimation kan också vara ett papper eller ett kort med foto och personnummer som visar vem man är.

Tolkhjälp

Även om du lärt dig en hel del svenska, så kan det under din första tid i Sverige finnas tillfällen när du behöver hjälp av tolk. Det gäller till exempel besök hos sjukvården eller hos någon avdelning på kommunen. Då har du rätt att få tolkhjälp. Tolken har tystnadsplikt.

Det är myndigheten som beställer och betalar för tolken. Därför ska du alltid berätta att du kommer att behöva tolk, när du beställer tid för att träffa en läkare eller en tjänsteman. Känner du till någon yrkesutbildad tolk som du vet är bra, så kan du be att få den personen. Tolkar prövas på olika sätt innan de får tolkuppdrag, och så kallade auktoriserade tolkar har också **legitimation***. Det är viktigt att tolken kan sin uppgift, så att det inte blir några missförstånd som kan ge dig problem.

BRA ATT VETA:

- Integrationsverket har information om introduktionens mål, hur det ser ut i olika kommuner med mera på sin hemsida www.integrationsverket.se. Klicka på ”Första tiden i Sverige”.

Foto: John Dowland

Ett eget hem. Inte bara väggar och tak. Många söker dessutom en bostad i en vacker omgivning med närhet till arbete och skola. Bostadsmarknadens baksida är långa bostadsköer i storstäder och höga huspriser i attraktiva lägen.

Hitta ett bra hem

Hyra en lägenhet. Köpa en bostad

Ungefär hälften av alla i Sverige bor i hyresbostäder som ägs av en hyresvärd. Andra har köpt en lägenhet, vilket kallas bostadsrätt, eller ett eget hus. I det här kapitlet berättar vi om vilka regler som gäller när man hyr sin bostad, och om andra sorters bostäder i Sverige.

konsument-rådgivare: person anställd av kommunen för att ge råd i frågor om köp och försäljningar.

fastighetsägare: husägare.

På vissa håll har kommunen en bostadsförmedling som hjälper människor att hitta bostäder. Det finns också privata bostadsförmedlingar. Lagen har regler för hur mycket en bostadsförmedling får ta betalt. Du kan fråga kommunens **konsumentrådgivare*** eller flyktingsamordnare vad som gäller, så att du inte betalar för mycket!

Du kan också leta i tidningen efter annonser om lediga bostäder, eller gå direkt till **fastighetsägarna***. De har ofta egna kölistor för människor som vill ha en lägenhet. Du hittar fastighetsägarna i telefonkatalogens Gula Sidor under rubriken Bostadsföretag.

Lättare i mindre städer

Det är lättare att hitta en bostad i mindre städer än i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Hyror och priser på villor, radhus och bostadsrätter är också betydligt lägre.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Mindre städer och platser har många fördelar jämfört med storstäderna. Billigare bostäder och lättare att få jobb är ett par exempel.

En nackdel med att bo i en storstad är också att befolkningen i flera storstadsförorter består mer av familjer som är nykomna till Sverige än av svenskar. Därför finns det få svenska elever i skolorna, och det blir svårare för de nyanlända barnen att lära sig svenska. Det tar också längre tid för nyanlända familjer att lära sig förstå det svenska samhället.

Att få arbete är också ofta lät-

tare i en mindre stad. I Sverige som helhet har 60 procent av alla invandrare arbete, men i de så kallade ”invandrartäta” bostadsområdena i storstäderna är det bara omkring 40 procent som har arbete. Allt detta gör det viktigt att du funderar ordentligt på var du ska bo. Även om du har släkt eller bekanta i någon av storstäderna, så är det inte självklart att framtiden är bäst för dig och din familj just där.

hyresvärd: den som hyr ut bostäder.

hyresgäst: den som hyr en bostad.

bostadsrättsförening: en förening med människor som äger var sin lägenhet i ett hus eller en grupp hus.

Svarta pengar

Om du har hittat en hyreslägenhet som passar dig, så ska du inte betala något mer än hyran vare sig till **hyresvärden*** eller till den tidigare **hyresgästen***. Att kräva betalt för en hyreslägenhet kallas att begära **svarta pengar** och är olagligt. Däremot kan den person som flyttar ut vilja ha betalt för saker som han eller hon lämnar kvar. Detta är lagligt så länge summan är rimlig, men du är inte tvungen att köpa sakerna om du inte vill ha dem.

Hyresvärden kan ha olika krav på sin blivande hyresgäst. Han kan vilja se intyg från en tidigare hyresvärd eller någon annan som kan intyga att personen i fråga blir en bra hyresgäst. Han vill också veta vad personen eller familjen har för inkomst. Om man inte har någon fast inkomst kanske man måste skaffa en **borgensman** – en vän eller släkting som lovar att betala hyran om man själv skulle få problem.

Om hyresvärden eller **bostadsrättsföreningen*** säger nej fast du har tillräckligt bra ekonomi eller har ordnat en borgensman, och fast det finns lediga lägenheter, då kan det handla om **diskriminering**. I Sverige är det olagligt att vägra någon att hyra en lägenhet på grund av till exempel

etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning. Om du blir utsatt för diskriminering kan du vända dig till DO, som kan gå till domstol och stämma den som diskriminerat och begära skadestånd.

Man kan också anmäla händelsen hos polisen, som kan gå vidare till åklagare så att den som diskriminerat blir straffad. *Adressen till Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, DO, hittar du på sidan 42.*

Hyreskontrakt

Om du och hyresvärden kommer överens om att du ska hyra en lägenhet, så ska du få ett skriftligt avtal, ett **hyreskontrakt**. Där står det bland annat hur stor hyran är och vad som ingår i hyran.

Senast den sista vardagen i en månad ska du betala in hyran för nästa månad. Det är viktigt att betala i tid, eftersom man annars kan **bli vräkt**, det vill säga tvingas lämna lägenheten.

Innan du flyttar in bör du för säkerhets skull titta noga på lägenheten och se efter att där inte är några fel som hyresvärden borde rätta till. Fungerar kylskåpet, fungerar elementen, är dörrarna och golven oskadade?

Hyresvärden ska skriva ett **besiktningsprotokoll** när den tidigare hyresgästen flyttar. Det är ett papper där alla eventuella skador på lägenheter finns uppskrivna. Det är viktigt för dig att det finns ett sådant protokoll, eftersom du annars kan bli tvungen att betala för skador som den tidigare hyresgästen har orsakat.

Olika hyresvärdar har olika regler för hur man **underhåller** lägenheterna – håller dem i bra skick genom att till exempel sätta upp nya tapeter. För normalt underhåll har

inte hyresvärden rätt att höja hyran. Om ni inte kommer överens kan du fråga Hyresgästföreningen till råds. *Se slutet av kapitlet, under Värt att veta.*

Foto: Buccina Studios

Köket kallas ofta hemmets hjärta. Här vid köksbordet finns plats för både måltider och hemläxor.

Om du vill spara pengar, eller snabbt få en förändring gjord i lägenheten, kan du själv få måla om eller tapetsera om. Hyresvärden brukar tycka att det går bra, bara jobbet blir välgjort och du inte väljer för ovanliga färger (som kan göra det svårt att längre fram hyra ut lägenheten till någon annan). Du ska alltid ha hyresvärdens tillstånd innan du gör förändringar i lägenheten.

Andrahandshyra och uppsägning

Om några släktingar eller vänner kommer för att bo hos dig en längre tid, så bör du också först tala med hyresvärden om saken. Eftersom en lägenhet slits mer ju fler människor som bor där, så är det inte säkert att värden godkänner inflyttningen. Om en sådan sak upptäcks senare kan värden vräka den hyresgäst som haft inneboende utan lov.

Att hyra **i andra hand** betyder att hyra en lägenhet av en annan person som har kontrakt på lägenheten. I sådana fall måste hyresvärden först ge sitt tillstånd.

Antingen du vill hyra ut din lägenhet i andra hand eller hyra någon annans lägenhet i andra hand, så är det viktigt att ni skriver ett avtal om hyrestid och **uppsägningstid***. Då kan den som hyr i andra hand vara säker på att få bo kvar under hela den tid man kommit överens om, och den som hyr ut kan vara säker på att sedan få tillbaka sin lägenhet.

Om du vill flytta måste du tala om det för hyresvärden genom att säga upp din lägenhet minst tre månader innan flytten. De tre månaderna räknas från nästa nya månad. Gör gärna uppsägningen per brev och spara en kopia på brevet, så att det inte kan bli något missförstånd.

uppsägningstid: hur långt i förväg hyresvärden måste tala om när han vill att hyresgästen ska flytta ut, eller när hyresgästen måste säga till att han eller hon vill flytta.

Du kan inte bestämma vem som sedan ska flytta in i din lägenhet, för det är hyresvärdens sak. Däremot kan du byta din lägenhet mot en annan, om hyresvärden godkänner de nya hyresgästerna.

Ordningsregler

Det ska finnas skrivna ordningsregler för vad som gäller i ett hyreshus. Om sådana inte finns brukar det finnas oskrivna regler, som vuxit fram bland dem som bor i huset och som kan skilja sig från område till område. Ofta brukar hyresgästerna tycka det är viktigt att grannarna inte spelar musik eller tittar på TV med högt ljud efter 22-tiden på kvällen, att balkongen inte används till att grilla eller piska mattor, att det är rent vid hissen, trappan och lekplatsen, och att tvättstugan bara används av den som står i tur eller som bokat in sig för en viss tid.

Oskrivna regler är svårare att följa än skrivna regler, just för att man inte kan läsa dem. Det bästa rådet är att du tittar efter hur grannarna gör, och att du frågar någon till råds så fort du är osäker.

Bostadsrättslägenhet

Ett hus med många lägenheter kan också vara en **bostadsrättsförening** där de boende har köpt sina lägenheter. Det finns också en del villor och radhus med bostadsrätt. Lediga bostadsrätter hittar man i tidningsannonser eller hos **mäklare**, företag som hjälper till med köp och försäljningar av bostäder.

insats: pengar man betalar för att gå in i en förening, och får tillbaka om man senare går ur föreningen.

Om du vill köpa en bostadsrättslägenhet, så ska du först komma överens med den tidigare ägaren om hur mycket pengar han eller hon vill ha för lägenheten. Bostadsrättsföreningen ska också säga ja till dig som medlem, och du ska betala en **insats*** för att gå in i föreningen.

Du betalar ingen hyra, men du betalar varje månad en **avgift** till föreningen. Avgiften går till husets lån, reparationer och försäkringar. Avgiften kan ibland vara lika hög som hyran i en hyreslägenhet.

Det kan vara dyrt att köpa en bostadsrätt, och ännu dyrare att köpa en villa eller ett radhus. De allra flesta måste låna pengar av en bank till köpet. Det är viktigt att

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Hyra lägenhet eller kanske köpa en – goda grannar är iallafall alltid en tillgång.

du räknar efter om du har råd att köpa bostaden, så att du inte blir tvungen att flytta efter bara något år. Banken eller mäklaren kan hjälpa dig att göra en sådan uträkning.

Det är över huvud taget en god idé att ta hjälp av en mäklare när man vill köpa en bostad. Mäklaren ska enligt lagen vara **opartisk*** och se till att köpet går till på rätt sätt, så att ingen blir lurad. Mäklaren kan också hjälpa köparen att skaffa en **besiktningsman**, en person som vet mycket om byggnader och som kontrollerar huset eller lägenheten innan köpet är gjort. Det är svårt att få ersättning för ett fel som upptäcks i efterhand, så därför bör man kontrollera en bostad mycket noga innan man köper den.

opartisk: som inte tar ställning för någon av parterna i en diskussion.

BRA ATT VETA:

- Har du ett vanligt hyreskontrakt, så har du rätt att behålla din lägenhet så länge du vill om du betalar din hyra i tid, sköter lägenheten så att den inte blir skadad och inte stör grannarna.
- Den som flyttar ska alltid städa lägenheten efter sig. Om hyresvärden inte blir nöjd kan han låta ett städbolag göra om arbetet, och då måste du betala räkningen. Därför sparar du pengar på att vara noggrann med flyttstädningen.
- Hyresgästföreningen är en förening för människor som bor i en hyresbostad. Är du medlem i Hyresgästföreningen kan föreningens personal hjälpa dig om du inte kommer överens med din hyresvärd. Enkla frågor kan du få svar på även om du inte är med i föreningen. Du hittar Hyresgästföreningen i telefonkatalogens Rosa Sidor och på Internetadressen www.hyresgasterna.se. Informationen finns på flera språk.

- Hyresnämnden är en statlig myndighet som avgör tvister mellan hyresgäster och hyresvärdar. Det finns hyresnämnder på tolv ställen i landet. Hyresnämnden står också i telefonkatalogens Rosa Sidor. Hyresnämnden kan också ge råd i konflikter mellan hyresvärd och hyresgäst.
- Det är viktigt att ha en hemförsäkring. Utan en hemförsäkring får du ingen ersättning för saker i hemmet som stulits eller skadats vid en brand eller en annan olycka, oavsett hur olyckan uppstod. Du skaffar en hemförsäkring genom ett försäkringsbolag, som du hittar i Gula Sidorna.
- Varje år dör omkring 100 personer i bränder. Svenska Brandförsvarsföreningen ordnar gratis halvdagskurser om brandrisker i en lägenhet, hur man kan minska riskerna och vad man ska göra om det ändå börjar brinna. Om du är med i en förening kan ni vända er till Svenska Brandförsvarsföreningen, telefon 08-588 474 00, och be att få en sådan kurs. Brandförsvarsföreningen har avdelningar i hela Sverige och ordnade bland annat omkring 100 kurser för invandrarföreningar under år 2000. Hemsida: www.svbf.se.
- Elektriciteten i din bostad betalas ibland på en särskild elräkning. Kabel-TV kan också kosta extra utöver hyran.
- Vill du sätta upp en parabolantenn på din balkong, så måste du först fråga hyresvärden om lov.
- Integrationsverket har gett ut ett par skrifter till dem som sökt uppehållstillstånd i Sverige, och som handlar om Introduktion och bostadsorter. De finns på bosniska, persiska, sorani och många andra språk på Integrationsverkets hemsida www.integrationsverket.se, klicka på Första tiden i Sverige.

Vi som redan bor här

Människovärde i tvättmangeln

Mark Olson

Många tror på domedagen. En dag vid tidens ände ska goda och onda människor skiljas åt. Alla goda får vingar och välsignelse, alla andra får horn och hån.

För alla som bott i svenska hyreshus, så vet jag var domedagens tuffa rannsakan kommer att ske – i tvättstugan. Framför torktumlaren. Här blir alla syndare lätt avslöjade. Det tar cirka 30 sekunder att fälla domen.

Enkel svensk moral säger nämligen så här: En god människa rengör dammfiltret i torktumlaren.

Filtret fångar upp ludd från kläder som tumlas i maskinen. Ludd är som gamla synder – en diffus, grå, oaptitlig härva. Enda skillnaden är att synder fastnar i vårt samvete. Ludd fastnar i dammfiltret.

Jag vet att dammfilter inte nämns i vare sig bibeln, koranen, abhidharma eller Mahabharata. På profeternas tid fanns, mig veterligen, inga torktumlare. Men tvättstugans moral har gamla rötter i de flesta religioner:

Behandla andra som du själv vill bli behandlad.

Den gyllene regeln återkommer i många heliga skrifter, även om den formuleras på olika sätt. Den återkommer också på ett anslag i min egen tvättstuga:

”Lämna tvättstugan som du själv vill att den ska lämnas till dig.”

Den står också ristad med eldskrift i min grannes upprörda ögon.

– Och vad är det här? frågar han med brinnande ilska.

Jag tittar ner i dammfiltret. Grannen håller fram det, och den syndiga ludden täcker hela filterytan. Mitt ludd ligger alltså kvar. Grått, äckligt ludd. Jag vrider mig av skam. Försöker hitta ord som kan hejda domen som strax ska fällas.

– Jag, ööh. Jag måste ha glömt…, mumlar jag.

– Glömt?! säger grannen.

Anklagelsen svider. Det känns som om hela himlen snart ska rasa över mig. Mitt goda namn svävar i fara. Jag rodnar. Jag svettas. Och grannen bara stirrar på mig, och på mitt ludd.

Det är underligt att tvättstugor har en sådan avgörande roll i Sverige.

Kanske kan jag påpeka att jag faktiskt brukar rensa dammfiltret. Att jag försöker leva ett gott liv, lämnar bidrag till välgörenhet, är artig och hjälpsam mot både barn och pensionärer, matar fåglarna på gården, betalar skatt, tänker nästan alltid snälla tankar om folk jag träffar …

Men jag vet att det bara är undanflykter och bortförklaringar. Grannen viftar med det luddiga beviset.

– Nå?

Egentligen är det underligt att tvättstugor har en sådan avgörande roll i Sverige. Men i många bostadsområden är tvättstugan det enda stället där grannar möts. Annars lever vi våra familjeliv i våra lägenheter. Vi bjuder in vår släkt och våra vänner över tröskeln, men sällan välkomnar vi våra grannar att fika, festa eller umgås med oss i våra hem.

Istället möts vi i tvättstugans kalla ljus. Bland brummande maskiner och fuktiga tvätthögar. Kanske kan vänskap uppstå i en tvättstuga. Kanske kan helylle blandas med egyptisk bomull, vitt blandas med kulört. Kanske kan ekande körsång uppstå bland glada grannar som samlas vid tvättmangeln. Kanske kan min granne och jag bli bästisar så fort centrifugen tystnat och vi ser in i varandras ögon som medmänniskor.

– Nå? upprepar grannen med domedagsröst.

Plötsligt får jag syn på hans armbandsur. Jag blir nästan svimfärdig. Klockan är ju bara tre! Jag har tvättid till klockan fyra! En hel timme kvar. Grannen har tagit fel på klockslag, kommit en timme för tidigt. Jag har 60 hela minuter på mig att rentvå mig som människa, rädda mitt goda namn, rensa dammfiltret i torktumlaren.

En svensk författare, August Strindberg, skrev en gång: Det är inte våra dygder, utan våra fel, som gör oss till människor. Det anslaget bör hängas upp i varenda svensk tvättstuga.

Mark Olson är journalist från USA. Medverkar som skribent och redaktör i olika media, ofta med anknytning till den nya kulturen i Sverige.

Ett jobb att trivas med. Arbetsgivare söker oftast personer med särskilda yrkeskunskaper. Kraven på utbildning och kompetens har stärkts de senaste decennierna.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Hitta ett bra jobb

Arbetsmarknaden i Sverige

I det här kapitlet kommer vi först att berätta allmänt om den svenska arbetsmarknaden. Sedan följer avsnitt om arbetsförmedling och om anställningar, arbetslöshetsersättning och att starta företag.

De regler vi berättar om gäller sommaren 2003, när boken skrivs. Det kan ha kommit nya regler sedan dess, som bland annat Arbetsförmedlingen i så fall kan berätta om.

Många av de regler som gäller för den svenska **arbetsmarknaden*** växte fram redan under första halvan av 1900-talet. Då gjordes flera viktiga överenskommelser mellan **arbetsgivarna*** och **fackförbunden***. Fackförbunden har varit starkare i Sverige än i många andra länder, och har under långa perioder haft nära band till regeringen.

arbetsmarknad: allt som rör företag och anställningar. Ordet betyder egentligen ”den marknad där arbete köps och säljs”.

arbetsgivare: de som har anställd personal.

fackförbund: organisationer för dem som är anställda inom olika sorters jobb, t.ex. Metallindustriarbetarförbundet och Handelsanställdas Förbund.

förhandlingar: diskussioner om till exempel löner och arbetstider.

Den svenska arbetsmarknaden

En del av det som gäller på arbetsmarknaden är bestämt i lagen. Annat har arbetsgivarnas organisationer och de fackliga organisationerna kommit överens om i gemensamma **förhandlingar***. Arbetsgivarnas huvudorganisation heter numera **Svenskt Näringsliv**, tidigare SAF. De stora fackliga organisationerna är Landsorganisationen, **LO**, för arbetare, Tjänstemännens Centralorganisation, **TCO**, för tjänstemän, och Sveriges Akademikers Centralorganisation, **SACO**, för akademiker.

Det är bestämt i lagen att en normal arbetstid får vara högst 40 timmar i veckan. Det står också i lagen att alla som arbetar heltid har rätt till 25 dagars betald semester per år, vilket motsvarar fem veckors ledighet. Om du arbetat mindre än ett år hos din arbetsgivare, så får du kortare semester det första året.

Lagen säger att de som gör lika arbete ska ha lika lön. Det är förbjudet att ge någon lägre lön eller sämre behandling på grund av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, kön, funktionshinder eller sexuell läggning.

Lagen säger också att arbetsgivaren på olika sätt ska främja etnisk mångfald.

Lön genom avtal

I Sverige finns ingen fastställd minimilön. För många anställda bestäms lönen av **kollektivavtal*** som sluts mellan arbetsgivaren och den fackliga organisation som har hand om det område arbetet gäller. Kollektivavtalen innehåller också bland annat överenskommelser om så kallade avtalsförsäkringar, som ger extra skydd vid till exempel en arbetsskada.

Till de stora organisationerna på arbetarsidan hör Kommunalarbetarförbundet för arbeten inom vård och omsorg, Metallarbetarförbundet för många industriarbeten och Handelsanställdas förbund för arbeten inom handel och service.

kollektivavtal: överenskommelse mellan arbetsgivaren och den fackliga organisationen om löner och annat för stora grupper av arbetare. Motsatsen är individuella avtal, där lönen sätts olika för varje person för sig.

Stora organisationer på tjänstemannasidan är SIF, Svenska Industritjänstemannaförbundet, och ST, Statstjänstemannaförbundet. Du hittar ”facken”, som de kallas, under rubriken Fackliga organisationer i telefonkatalogens Gula Sidor.

Förmedling av arbete

Du bör anmäla dig som arbetssökande hos **Arbetsförmedlingen** så fort du har fått uppehållstillstånd, även om du inte ännu lärt dig svenska särskilt bra. Uppgifter om din tidigare utbildning, din tidigare arbetserfarenhet och vilka jobb du är intresserad av förs in i Arbetsförmedlingens databank, och du får tillgång till Arbetsförmedlingens olika tjänster.

Arbetsförmedlingen har kontor i alla kommuner. På många större orter finns det också speciella arbetsförmedlingar för olika yrkesgrupper, till exempel Teknik, Industri, Vård och Ekonomi.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Arbetsförmedlingen har kontor i alla kommuner. Där kan den som fått uppehållstillstånd anmäla sig som arbetssökande. Men det går också utmärkt att söka jobb på egen hand.

Du kan hitta Arbetsförmedlingens **lediga platser** på flera olika sätt: på anslagstavlor och i speciella tidningar på Arbetsförmedlingens kontor, och på Internetadressen www.ams.se. På Arbetsförmedlingen finns datorer som du får använda för att söka i förmedlingens material och på Internet. Det finns också annonser om lediga platser i tidningarna.

Viktigt vara aktiv

Den svenska arbetsmarknaden har ändrat sig en hel del under de senaste årtiondena. Förr fanns det många arbeten där man kunde klara sig bra utan att ha gått länge i skola. Idag har industrin maskiner i stället för människor till sådana uppgifter. För många arbeten krävs därför både utbildning och språkkunskaper. Det har gjort det svårare att komma in på den svenska arbetsmarknaden än vad det varit tidigare.

Det finns arbetslöshet även bland infödda svenskar. Men

På många större orter finns speciella arbetsförmedlingar för olika yrkesgrupper, till exempel teknik och industri.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

arbetslösheten är betydligt högre bland människor som varit en kort tid i Sverige. Därför är det viktigt att du själv är aktiv när du vill ha arbete. Du kan inte utgå från att Arbetsförmedlingen kommer att hitta något åt dig, för det är inte säkert.

Många lediga platser på privata företag blir till exempel aldrig utannonserade, utan tillsätts genom personliga kontakter. Därför bör du tala med alla du känner – släkt, vänner, grannar och bekanta. Kanske någon av dem kan tipsa om ett ledigt jobb?

Uthyrning av personal

Bemanningsföretag, även kallade **uthyrningsföretag** eller **rekryteringsföretag**, förmedlar numera allt fler tillfälliga anställningar. De fungerar på så sätt också som arbetsförmedlingar. Du hittar företagen i telefonkatalogens Gula Sidor under rubriken Rekryteringsföretag eller Personaluthyrning.

Bemanningsföretagen förmedlar jobb av många olika slag, både kontorsarbeten och industriarbeten. En del jobb är mycket kortvariga, kanske bara någon månad eller bara några timmar varje vecka, andra är längre. Bemanningsföretagen anställer också personer och hyr ut dem till and-

ra företag som behöver folk under en begränsad tid. Om du är anställd av ett bemanningsföretag har du ofta full lön när du är ute på något företag, och lägre lön under de perioder då du inte är uthyrd. Bemanningsföretagen har visat sig vara en väg in på den svenska arbetsmarknaden för många invandrare.

Program

För att öka dina chanser att få jobb kan Arbetsförmedlingen hjälpa dig med olika så kallade **program**. Medan man deltar i program får man i regel ett ekonomiskt bidrag kallat **aktivitetsstöd**.

anställningsintervju: samtal där den som vill ha ett jobb berättar om sig själv för en arbetsgivare.

Här är några exempel på program:

- **Arbetsmarknadsutbildning** är yrkesinriktade kurser som ska ge deltagarna nya kunskaper och därmed större chanser att få arbete.
- **Datortek** ger deltagarna träning i modern datateknik under högst sex månaders tid.
- **Arbetspraktik** varar också sex månader, och innebär att man får prova på arbetet ute på en arbetsplats.
- **Jobbsökarkurser** är kurser som ger tips till exempel om hur man skriver ansökningsbrev till en arbetsgivare och hur man förbereder sig på en **anställningsintervju***.
- **Anställningsstöd** betyder att Arbetsförmedlingen ger arbetsgivaren bidrag när han eller hon anställer en person som varit länge arbetslös.
- **Stöd till start av näringsverksamhet** kan en arbetslös person i vissa fall få under sex månader. *Du kan läsa mer om detta program längre fram i kapitlet.*

Aktivitetsgaranti

Aktivitetsgaranti är ett nytt sätt att hjälpa människor som länge varit arbetslösa, och där tidigare program inte gett något resultat. Då ska en tjänsteman från Arbetsförmedlingen och den arbetssökande tillsammans göra en **handlingsplan** och tänka ut vad som kan vara bäst för just den personen. Utbildning på grundskole- eller gymnasienivå i högst sex månader är ett möjligt alternativ.

När det gäller ungdomar, så har kommunerna ansvar för arbetslösa ungdomar som är under 20 år och inte går på gymnasiet. För dem ska kommunerna ordna särskilda kurser eller praktikplatser. Vissa kommuner har också tagit på sig ett liknande ansvar för lite äldre arbetslösa ungdomar, sådana som är mellan 20 och 24 år.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redaktia

Kommunerna ordnar praktikplatser eller kurser för arbetslösa ungdomar under 20 år.

Om du får arbete på en annan ort än där du bor just nu, kan Arbetsförmedlingen hjälpa dig med de första resekostnaderna, med flyttkostnaden och med ett startbidrag för att komma igång på det nya stället. Det kallas **flyttningsbidrag**.

Anställd

Det finns flera olika sorters anställning. **Tillsvidareanställning**, även kallat **fast arbete**, är den tryggaste formen av anställ-

ning. Fördelen med en tillsvidareanställning är att du kan räkna med jobb under lång tid framåt. Anställningen upphör först om du själv vill sluta, eller om du blir uppsagd. En uppsägning får bara göras under vissa förhållanden. *Se mer nedan om uppsägning*.

De **tidsbegränsade*** anställningarna håller nu på att bli allt vanligare. Här är några former av tidsbegränsade anställningar:

tidsbegränsad: som bara gäller för en viss tid.

- **vikariat**, där en person anställs tillfälligt för att ersätta någon som är till exempel sjuk, föräldraledig eller studieledig
- **praktikarbeten**, där den som studerar till ett visst yrke får träning inom yrket
- **projektarbeten**, där en eller flera personer anställs för en viss begränsad uppgift
- **visstidsanställning**, där anställningen gäller en viss tidsperiod
- **provanställningar**, där arbetsgivaren anställer en person på prov under högst sex månader. Arbetsgivaren måste säga till två veckor innan tiden är ute om han eller hon inte vill ha den provanställda personen kvar. Annars förvandlas provanställningen automatiskt till en fast tjänst.

När du får ett arbete ska du också få ett **anställningsavtal** eller **anställningskontrakt**, som berättar vilka regler som gäller för lön, arbetstider med mera. Om det finns en fackklubb på din arbetsplats, så kan du höra med dess representant om ditt avtal stämmer med vad facket och arbetsgivaren kommit överens om. Finns det inte någon fackklubb, så kan du leta under rubriken Fackliga orga-

I anställningsavtalet står vilka regler som gäller för till exempel lön och arbetstider.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

nisationer på Gula Sidorna i telefonkatalogen.

Du kan vara med i facket även om det inte finns någon fackklubb på din arbetsplats. Då kan facket ge dig råd i frågor om lön, risker i arbetsmiljön och olika problem på arbetsplatsen. Genom att vara med i facket blir du också medlem i dess **arbetslöshetskassa***.

Mer om arbetslöshetskassorna följer längre fram i kapitlet.

arbetslöshetskassa: en sorts försäkringsbolag som under en viss tid ger pengar till den som haft ett arbete men blivit av med det.

Betala skatt

Den lön du och arbetsgivaren kommer överens om kallas **bruttolön**. Från bruttolönen drar arbetsgivaren av en viss andel som betalas in i skatt. De pengar du sedan får kallas **nettolön**.

Att **arbeta svart** betyder att arbetsgivaren inte betalar in skatten, och inte heller betalar in de **sociala avgifter** som bland annat går till din sjukförsäkring och din framtida pension. Svartjobb blir billigare för arbetsgivaren, och om du är utan jobb kan det vara lockande för dig också. Men det är riskabelt att arbeta svart. Du får ingen sjuklön eller sjukpenning om du är sjuk, du får ingen ersättning om du råkar ut för en arbetsskada eller blir arbetslös, och du får ingen pension för den tid du arbetat svart.

Det blir också stora problem om svartjobbet upptäcks. Att

arbeta svart och samtidigt ha bidrag från **Försäkringskassan** är brottsligt, liksom att låta bli att deklarera de pengar man tjänat. Man kan bli tvungen att betala böter och att i efterhand betala in den skatt som arbetsgivaren inte har betalat in. Arbetsgivaren kan också dömas till böter eller fängelse, och bli tvungen att betala en straffavgift.

Övertid, OB, flextid, uppsägning

Om arbetsgivaren vill att du arbetar mer än den normala arbetstiden, så kallas de extra timmarna **övertid**. Övertiden får inte vara mer än 50 timmar sammanlagt under en månad. För övertiden ska du få mer betalt än för din vanliga arbetstid, eller också får du ta ut övertiden i ledighet. En sådan ledighet kallas **kompledigt**, kompensationsledighet.

stämpelkort: kort som man stoppar in i en apparat när man kommer till arbetet och när man går därifrån, så att det blir uppskrivet hur länge man varit där.

Obekväm arbetstid är arbetstid som schemalagts till kvällar, nätter och helger. För sådan **OB-tid** ska du ha extra betalt.

Flextid innebär att man inte behöver komma och gå på exakta tider, utan kan ”flexa”. Du kan till exempel komma mellan kl 7 och 9 på morgonen och gå hem mellan kl 16 och 18 på eftermiddagen. På ett **stämpelkort*** eller liknande markeras hur många timmar du varit där, så att arbetsgivaren ser att du arbetat i rätt antal timmar.

Om du är sjuk får du ingen ersättning den allra första dagen, som kallas **karensdag**. Efter det får du under de första 21 dagarna en **sjuklön** som betalas av din arbetsgivare. Är du sjuk längre så får du **sjukpenning** från Försäkringskassan. Sjukpenningens storlek beror på hur stor lön du haft. Därför ska du anmäla din lön till Försäkringskassan så fort du börjar ett arbete. *Mer om sjukersättning kan du läsa i kapitlet om Pengar*.

Om man vill sluta en anställning ska man tala om det tidigt, oftast en månad i förväg. Det kallas att ”säga upp sig”, och tiden från uppsägningen och till det att man slutar kallas **uppsägningstid**. Företaget kan också säga upp en anställd om det finns ont om uppgifter eller ont om pengar, eller om den anställde inte skött sitt jobb. Också då gäller en viss uppsägningstid.

Om du blivit uppsagd och är med i facket, kan du fråga din fackliga representant om uppsägningen stämmer med reglerna. Du kan också be facket om hjälp för att få så bra uppsägningsvillkor som möjligt.

Arbetslöshetsersättning

Arbetslöshetsersättning är pengar som en arbetslös person kan få under en begränsad tid. När den här boken skrivs är tiden 300 dagar. För att få arbetslöshetsersättning ska man ha arbetat eller studerat på heltid i ett visst antal månader under det senaste året.

Reglerna för arbetslöshetsersättning är mycket komplicerade. Vi kan därför inte gå in på dem i detalj, utan ger bara vissa huvuddrag.

Det finns två sorters arbetslöshetsersättning, **grundbelopp** och **inkomstrelaterad ersättning**. Grundbeloppet betalas ut av en särskild arbetslöshetskassa som heter **Alfa-kassan**. Arbetslöshetskassorna, ofta kallade **a-kassor**, kan liknas vid försäkringsbolag på arbetets område.

Den inkomstrelaterade ersättningen är högre än grundbeloppet. Att den är inkomstrelaterad betyder att storleken beror på hur mycket pengar du tjänade när du arbetade.

För att få inkomstrelaterad ersättning måste du ha varit med i en a-kassa i minst 12 månader. Om du gått med i

facket har du samtidigt kommit in i dess a-kassa. Men du kan också välja att bara gå in i den a-kassa som hör till ditt yrkesområde.

Vilken a-kassa man ska delta i beror alltså på vilket yrke man har. Om du börjar arbeta i en annan bransch, till exempel på restaurang i stället för i affär, bör du i regel också byta a-kassa. En annan möjlighet är att du ansluter dig till Alfa-kassan. Förutom att Alfa-kassan betalar ut grundbeloppet, som vi redan nämnt, är Alfa-kassan den enda a-kassa man kan vara med i oberoende av fackförbund och yrke.

Om Arbetsförmedlingen hittar en ledig tjänst som kan passa, så är man i regel tvungen att ta den. Annars kan arbetslöshetsersättningen dras in.

Arbetsförmedlingen ger mer information om arbetslöshetsersättning och a-kassor.

Eget företag

Att ha ett eget företag är många människors dröm. Fler invandrare än svenskar startar företag när de är arbetslösa, och vart femte nytt företag i Sverige startas numera av en person med utländsk bakgrund.

Det är mycket att tänka på för den som vill starta ett företag. Du bör noga fundera igenom allt som krävs för att företaget ska gå bra. Har du möjlighet att få lån för att komma igång? Vet du vilka regler som gäller för **bokföring*** och för hur man betalar in skatter och avgifter? Hur ska du **marknadsföra*** ditt företag? Vilka blir dina kunder och vilka blir dina **konkurrenter***, och vad ska du göra för att bli bättre än konkurrenterna?

Du måste också känna till de tillstånd som kan krävas. I

bokföring: hur ett företag redovisar sina inköp, försäljning, hyra och andra ekonomiska fakta.

marknadsföra sig: göra reklam för sitt företag.

konkurrent: den som säljer samma sak som man själv.

För den som vill starta eget finns stöd att få från organisationerna IFS, Nyföretagarcentrum och Almi företagspartner.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Sverige behövs det till exempel tillstånd från brandmyndigheten för butikslokaler, tillstånd från miljö- och hälsoskyddskontoret för matserveringar och livsmedelsaffärer, och andra särskilda tillstånd för torgförsäljning och för servering av alkohol.

Hjälp att starta

Om du vill diskutera din företagsidé med kunniga personer, så kan du få hjälp av Internationella Företagarföreningen i Sverige, IFS, som har kontor i sjutton svenska städer. Du kan också vända dig till Nyföretagarcentrum och Almi företagspartner. Det är två organisationer som är till för att hjälpa nya företagare. Båda finns på flera ställen i Sverige. Du hittar dem i telefonkatalogens Rosa Sidor.

Om du är arbetslös kan du kanske få så kallat Stöd till start av näringsverksamhet från Arbetsförmedlingen. Arbetsförmedlingen låter en oberoende expert bedöma din företagsidé innan man beslutar om du ska få stödet.

BRA ATT VETA:

- Arbetsförmedlingens kundtjänst har specialutbildad personal som kan svara på frågor både om allmänna regler och om vad som gäller just dig som arbetssökande. Kundtjänsten har telefon 020-21 26 00.
- Be gärna den som skrivit in dig vid arbetsförmedlingen att han eller hon läser upp de ”sökord” som skrivits in under ditt namn i databanken! Sökorden berättar kort om dig, dina kunskaper och dina erfarenheter, till exempel ”kan franska”, ”gjort trädgårdsarbete”, ”erfarenhet från vården”.
- Med hjälp av sökorden ska arbetsförmedlaren lättare kunna koppla ihop lediga jobb med arbetssökande personer. Därför är det viktigt att sökorden blivit rätt.
- På Arbetsförmedlingens hemsida finns bland annat Platsbanken med lediga platser, Sökandebanken där du själv kan presentera dig, och yrkesbeskrivningarna ”Yrken A–Ö”. Hemsidans adress är www.ams.se.
- Validering innebär att bedöma yrkesutbildning och yrkeskunskap från andra länder så att de lättare kan jämföras med svenska yrkesutbildningar och yrkeskunskaper. Det görs nu olika försök med validering för att göra det enklare för personer med utländsk bakgrund att komma in på den svenska arbetsmarknaden.
  Integrationsverkets skrift ”Att få din utbildning bedömd” berättar om hur validering går till, och ger adresser till olika myndigheter som värderar utländska examina. Skriften finns på 10 språk och kan beställas hos Integrationsverket.
- En arbetsgivare vill gärna ha referenser – namn på personer som känner dig och kan intyga att du kommer att arbeta bra. Om du haft arbete i Sverige, så är din tidigare arbetsgivare en lämplig referens-

person. Annars kanske du kan be din svensklärare, en granne eller någon från ditt hemland att vara din referensperson.

- När du får lön ska du också få en lönespecifikation, ett papper med uppgifter om hur mycket du arbetat och vad du fått betalt. På lönespecifikationen ska det synas att arbetsgivaren dragit av ungefär 30 procent i skatt, preliminärskatt. Om det inte gjorts, har du arbetat svart. Arbetsgivaren ska också betala in sociala avgifter, men det syns inte på lönespecifikationen.
- Om du tycker att en arbetsgivare diskriminerat dig på grund av din etniska tillhörighet eller din religion, tala först med facket om du är medlem där. Om du inte är medlem, eller inte får den hjälp du behöver, kan du ta upp saken med DO, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. DO har kontor i Stockholm och Internetadressen www.do.se. I vissa städer finns det också ”antidiskrimineringsbyråer”, särskilda rådgivare i den här sortens frågor.
- De stora fackliga organisationerna LO, TCO och SACO har Internetadresserna www.lo.se, www.tco.se, www.saco.se. Arbetsgivarorganisationen Svenskt Näringsliv har adressen www.svensktnaringsliv.se. Alla sidorna har länkar till de förbund som ingår i de olika organisationerna.
- Almi Företagspartner, som hjälper nystartade företag, har en hemsida på adressen www.nutek.se. Internationella Företagarföreningen i Sverige ger information på flera språk på sin hemsida, som har adressen www.ifs.a.se.

Det är inte alltid lätt att fatta kloka ekonomiska beslut. Utbudet av alla slags varor är enormt.

Reklamblad med nya erbjudanden anländer med posten varje vecka.

Foto/illustration: Bengt Arne Ignell / REDAKTA

Hur mycket kostar det?

Om pengar och vardagsekonomi

I det här kapitlet har vi samlat en mängd fakta, regler och tips som har med ekonomi att göra. De första avsnitten handlar om köp, lån och försäkringar. Här finns mycket att tänka på om man vill få ut så mycket som möjligt av sina pengar.

De följande avsnitten handlar om skatter och om en del av vad skattepengarna används till: pensioner, barnbidrag med mera.

Det sägs ofta att Sverige är ett land med höga skatter, och det är sant att skatterna i Sverige är högre än i många andra länder. Men trots att svenskarna klagar över sina höga skatter, så vill ändå de flesta ha kvar det som skattepengarna betalar: en sjukvård och en ekonomisk grundtrygghet som gör att ingen i landet ska behöva ha det riktigt dåligt.

Att köpa

De vardagsvaror vi oftast köper är **livsmedel**, matvaror. Ett ord du ofta stöter på när du köper mat är **bäst-före-datum**. Bäst-före-datumet talar om till vilken dag maten håller sig färsk om du förvarar den på rätt sätt. Matvaror som snabbt kan bli dåliga, till exempel köttfärs och mjölk, brukar också ha en **sista förbrukningsdag**, det vill säga den sista dag då maten säkert är bra att äta.

Jämförpris är ett annat ord du ofta möter i en mataffär. Jämförpriset säger vad ett kilo eller en liter av just den maten kostar, så att du kan jämföra till exempel olika sorters kaffe. På de flesta livsmedel står också fakta om vad de innehåller.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Spara kvittot när du handlar. Det gör det betydligt lättare att få byta eller få rättelse om det är något fel på varan.

Även på kläder och möbler brukar det finnas texter som säger vad sakerna är gjorda av. Det kan också stå hur man ska sköta dem, till exempel hur varmt man bör tvätta ett visst klädesplagg, och vad man gör om soffan fått en fläck.

Om du är osäker på om en sak du vill köpa kommer att passa, så kan du fråga om du får ta den på **öppet köp**. Det innebär att du kan återlämna den efter en eller ett par dagar om du inte använt den, och få pengarna tillbaka.

De affärer som inte ger öppet köp kan i stället ge kunden rätt att byta varan mot något annat i affären. Finns där inget som du vill ha just då, så får du ett **tillgodokvitto** som du kan handla för vid ett senare tillfälle. Matvaror och blommor får dock inte bytas, oftast inte heller underkläder och baddräkter. Förpackningar som man öppnat får man inte heller byta.

För att få byta måste du ha sparat kvittot på den vara du köpt. Att du sparat kvittot är också viktigt om du skulle upptäcka något fel på varan. Skulle ett par nya skor gå sönder redan efter en vecka, så kan du gå tillbaka med kvittot och skorna till affären. Då måste affären antingen reparera skorna, ge dig dina pengar tillbaka eller ge dig ett par nya skor. *Se Bra att veta, om vad du gör om ni inte kommer överens!*

Att **reklamera** en vara betyder att klaga på att varan varit felgjord från början, som skorna i exemplet ovanför. För somliga varor, som klockor och videoapparater, brukar det också finnas en **garanti** som räcker ett eller två år. Garantin betyder att affären lovar att reparera klockan eller videon på egen bekostnad, om den skulle sluta fungera innan garantitiden är slut.

Hemförsäljning är när en försäljare ringer på dörren eller

på telefonen för att sälja något till dig. Ett gott råd är att du tänker noga efter om du verkligen behöver saken i fråga, så att du inte köper något av bara farten för att försäljaren verkar så övertygande! Bestämmer du dig ändå för ett köp, men ångrar dig inom två veckor, så kan köpet upphävas. De två veckorna kallas **ångerveckor**.

Du kan också handla på **postorder**. Då beställer du varor ur en katalog och betalar för dem när du hämtar ut paketet på posten. Också i det här fallet har du rätt att ångra dig inom två veckor från det datum då du fått paketet. Du behöver inte betala för själva varan om du skickar tillbaka den inom två veckor, men du måste betala för transporten.

Kortköp och lån

Många har numera olika sorters kort med vars hjälp man kan betala eller ta ut pengar.

Uttagskort är kopplade till ett konto i en bank, och används bara för att ta ut pengar i uttagsautomater.

Bankkort kan användas som uttagskort, men även för att betala med. När du betalar med kortet dras pengarna direkt från de pengar du har på banken.

Betalkort används också att betala med. Skillnaden jämfört med bankkort är att pengarna för de köp du gjort inte dras direkt, utan läggs samman och dras från ditt konto en gång i månaden. Då får du också en sammanlagd räkning med alla utgifterna. Det brukar kosta mer att ha ett betalkort än att ha ett bankkort.

Kreditkort är kort (bankkort, betalkort eller någon annan typ av kort) som är förbundna med en ”kredit”, det vill säga en möjlighet att låna pengar. När du betalar med kre-

ditkort lånar du alltså pengar av kortföretaget eller banken. Kreditkort anses vara ett dyrt sätt att låna pengar, som man oftast bör akta sig för.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Många använder någon form av bankkort för att ta ut pengar.

Ett annat sätt att låna är att köpa något på **avbetalning*** eller **ta lån**. Det är viktigt att räkna med alla kostnader när du funderar på om du har råd att låna på det sättet. Det kan nämligen bli dyrt: en TV som kostar 4 000 kr om man köper den kontant kan till exempel kosta nästan 6 000 kr om man betalar den på avbetalning och med ränta. Bankerna brukar säga att ”om du inte har råd att spara pengar varje månad, så har du inte heller råd att låna”.

Det finns också skäl att fundera ordentligt om någon ber dig om att **gå i borgen**. Att gå i borgen innebär att man accepterar att ta ansvar för någon annans lån. Om den personen inte skulle klara att betala av lånet, blir du i så fall tvungen att göra det.

avbetalning: när man betalar för något man köpt i omgångar, till exempel en gång i månaden, och med ränta.

påminnelse: att säga till en extra gång om något som måste göras.

Betalningsanmärkning

Det är viktigt att betala alla räkningar i tid för att slippa förseningsavgifter. Dessutom får man oftast bara en enda **påminnelse*** om obetalda räkningar. Skulle man missa påminnelsen, vänder sig hyresvärden eller företaget ofta till en **inkassobyrå,** ett företag vars uppgift är att driva in obetalda skulder.

Om man inte kan betala hela sin skuld på en gång bör man så snabbt som möjligt ta kontakt med den som ska ha pengarna och försöka få en överenskommelse. Nästa steg är annars att **kronofogdemyndigheten** gör ett så kallat betalningsföreläggande. Det är ett krav på den summa man är skyldig plus olika avgifter som tillkommit.*Om kronofogden kan du också läsa i kapitlet om Lag och rätt.*

Betalar man inte då inom 10 dagar, så skaffar kronofogdemyndigheten in pengarna genom att till exempel ta dem från ens lön, eller ta en bil eller något annat värdefullt föremål i ersättning för skulden. Man får också en **betalningsanmärkning**. Det är viktigt att undvika sådana, eftersom hyresvärdar och banker håller reda på vilka personer som fått betalningsanmärkningar. För den som har en betalningsanmärkning är det därför svårare att hyra en lägenhet eller få lån i banken.

Försäkringar

Hemförsäkring är en försäkring för alla saker som finns i ditt hem. Har du ingen hemförsäkring så får du ingen ersättning till exempel om din bostad blir skadad av en brand, eller om något blir stulet. Hemförsäkringen innehåller ofta också ett **reseskydd**, som gäller när man reser utomlands i högst 45 dagar, ett **rättsskydd** som ger ersättning för kostnader i vissa juridiska frågor, och ett **överfallsskydd** om du blir misshandlad och den som gjort skadorna inte kan ge dig ersättning.

Be gärna försäkringsbolagets personal att förklara exakt vad det är som hemförsäkringen täcker och inte täcker! Det kan till exempel finnas olika ersättningsregler för saker som du har i lägenheten och för sådant du har i bilen, på vinden eller i källaren.

Foto: Sofie Nordström / Pressens Bild

En pensionsförsäkring ger mer pengar att leva av på äldre dagar.

Skatterna i Sverige är bland annat till för att garantera alla en viss lägsta levnadsnivå, även om man blir sjuk eller får andra problem. Ändå skaffar många sig egna försäkringar för att få lite mer än den garanterade miniminivån om något händer.

En **olycksfallsförsäkring** ger dig till exempel en ersättningssumma om du råkar ut för en olycka som ger dig ett handikapp. Den ersätter också vissa kostnader som du själv annars måste betala, som patientavgifter på sjukhuset och behandlingar hos sjukgymnast.

En **pensionsförsäkring** ger dig mer pengar att leva på när du blir gammal. En privat **sjukförsäkring** ger dig mer att leva på om du blir sjuk, och en **livförsäkring** ger resten av din familj pengar om du skulle dö. Det finns också särskilda **barnförsäkringar** som ger extra ersättning till barn som råkar ut för långvariga sjukdomar och olycksfall.

Skatter

Den skatt du märker mest av är **inkomstskatten**, som dras av från de pengar du tjänar i ditt arbete. Även en del ersättningar från Försäkringskassan, som föräldrapenning och sjukpenning, räknas i det här sammanhanget som inkomst och beskattas. *Mer om föräldrapenning och sjukpenning hittar du i slutet av det här kapitlet.*

Om du är anställd ska arbetsgivaren dra av din skatt innan du får ut din lön. Det som dras av kallas **preliminärskatt** eftersom det är en tidig och ungefärlig inbetalning, som kanske inte stämmer exakt med den slutliga skatten.

Den slutliga skatten räknar myndigheterna fram med hjälp av din **inkomstdeklaration**. Det är en blankett med en mängd uppgifter om din ekonomi. Man lämnar in sin deklaration på våren året efter det år som uppgifterna gäller. På hösten har skattemyndigheterna kontrollerat färdigt alla deklarationer, och skickar ut så kallade skattebesked. Då visar det sig om du betalat in för mycket skatt året innan och nu får pengar tillbaka, eller om du i stället måste betala in mer.

Alla vuxna med inkomst måste deklarera.

Blanketten Inkomstdeklaration kommer hem i brevlådan, ifylld av skattemyndigheten och färdig att underteckna när man själv kontrollerat uppgifterna.

Alla vuxna som har en inkomst, ett hus eller en förmögenhet måste deklarera sin inkomst varje år, och får blanketten **inkomstdeklaration 1** hemskickad till sig. Där har skattemyndigheten fyllt i de uppgifter som gäller. Du behöver bara kontrollera att allt stämmer, och underteckna papperet. Det går också att deklarera via internet eller telefon. År 2003 utnyttjade 800 000 personer den möjligheten.

Även du som är egen företagare ska deklarera på blanketten Inkomstdeklaration 1. Inkomsterna av verksamheten ska redovisas i en särskild bilaga. Om du har eget företag ska du också deklarera moms, en skatt som läggs på varor och tjänster. Funderar du på att starta företag får du lära dig allt om moms och om företags inkomstdeklarationer på Arbetsförmedlingens program Stöd till start av näringsverksamhet. *Läs mer i kapitlet om Arbete.*

När preliminärskatten beräknas utgår skattemyndigheterna från att du tjänar lika mycket varje månad och att du inte har några **avdrag*** i din deklaration. Om du inte arbetar hela året, eller har stora avdrag för till exempel räntor på lån, kan det vara en god idé att begära en **särskild skatteberäkning***. Det innebär att du redogör för din nuvarande ekonomi så att skattemyndigheterna kan räkna ut en riktigare preliminärskatt. Då får du ut mer lön efter skatt varje månad under året, i stället för att först senare få tillbaka de skattepengar som dragits ”i onödan”.

avdrag: att dra av en summa från den inkomst man tar upp i sin deklaration.

särskild skatteberäkning: ändrad beräkning av den skatt som dras av från en persons lön.

Om du är missnöjd med skattemyndighetens beslut kan du begära **omprövning**. Det måste göras skriftligt, det vill säga i ett brev.

Förutom inkomstskatt och moms finns det också förmögenhetsskatt, fastighetsskatt, arvsskatt, kapitalvinstskatt och gåvoskatt. Det finns också skatter på varor som alkohol, tobak och bensin.

Ålderspensioner

Pensionssystemet i Sverige är ett trygghetssystem som ska se till att även den som är över pensionsåldern har något att leva av.

Enligt det pensionssystem som infördes år 1999 så avgörs

din pension av hur mycket du arbetat och hur mycket du tjänat under dina år i Sverige. Även sådant som sjukpenning, arbetslöshetsersättning, föräldrapenning, att studera, att ha barn och att göra **värnplikt*** räknas in på olika sätt. *Sjukpenning och föräldrapenning beskrivs senare i det här kapitlet, arbetslöshetsersättningen beskrivs i kapitlet om Arbete.*

Det nya pensionssystemet gäller dem som är födda år 1938 och senare. De som är födda mellan 1938 och 1953 får pension både enligt det nya systemet och enligt det som gällde tidigare. Här beskriver vi bara det nya systemet.

Det finns tre typer av statlig pension: inkomstpension, premiepension och garantipension.

Inkomstpensionen är den viktigaste delen av pensionen. Dess storlek beror på hur mycket du tjänat och hur mycket skatt du betalat i Sverige. Varje år får du ett meddelande från försäkringskassan med en beräkning av hur stor din framtida inkomstpension kan väntas bli.

Premiepensionen står också i förhållande till hur mycket du tjänat och betalat i skatt. Det är en mindre del av pensionen, som du själv får placera i **fonder***. Om du avstår från att välja en fond placeras premiepensionspengarna i ett statligt fondbolag. Hur stor premiepensionen blir beror på hur bra de olika fonderna har lyckats med att sköta de placerade pengarna.

Garantipensionen är ett stöd för dem som haft låga inkomster eller inga alls. Den ska garantera att alla gamla får en viss minimisumma i månaden att leva på. Ett villkor är dock att man har bott 40 år i Sverige innan man går i pension. Har man bott här kortare tid blir garantipensionen lägre. Personer som räknas som flyktingar enligt Genè-

värnplikt: militärtjänst, görs av många unga män över 18 år och en del kvinnor.

fonder: om du placerar pengar i en fond kommer de som sköter fonden att köpa till exempel aktier – andelar i företag – för dina pengar. Om aktiernas värde stiger får du ut mer pengar än du placerade, när du så småningom säljer dina fondandelar.

vekonventionen får dock lika hög pension som om de bott i Sverige i 40 år.

Foto: Staffan Gustavsson / Redaktia

Pensionssystemet ger trygghet för dem som uppnått pensionsålder.

Somliga har också en extra pension som förhandlats fram i en överenskommelse mellan arbetsgivare och anställda. Den kallas **tjänstepension** eller **avtalspension**. Många betalar också själva in pengar till en privat pensionsförsäkring, som vi tidigare nämnt.

Personer som är över 65 år när de kommer till Sverige kan inte få någon ålderspension alls. Vad de kan få är det **äldreförsörjningsstöd** som går till personer utan inkomster. *Se längre fram i kapitlet.*

I det nya pensionssystemet måste man ansöka om pension hos Försäkringskassan, eftersom det inte längre finns någon fast pensionsålder. Ansökan ska lämnas två månader innan du slutar arbeta. Du kan pensionera dig närsomhelst efter 61 års ålder, men pensionen blir högre ju längre du väntar.

Från år 2003 beskattas pensionen som vanlig inkomst. Samtidigt har beloppet höjts, så resultatet blir att de flesta får ungefär lika mycket pensionspengar som tidigare.

Bostadsbidrag

Bostadsbidrag kan gå till ungdomar mellan 18 och 29 år och till familjer med barn. Hur mycket du kan få beror på vad du tjänar och äger, hur många barn du har, hur mycket bostaden kostar och hur stor den är. Du ansöker om bostadsbidrag hos Försäkringskassan.

Om du har bostadsbidrag måste du komma ihåg att meddela Försäkringskassan alla förändringar i din ekonomi eller ditt hushåll: om du fått ändrad lön, om ni fått fler barn eller om några släktingar flyttat in hos dig. Sådana förändringar kan påverka bostadsbidraget. Har du fått för mycket bidrag, kan du bli tvungen att betala tillbaka en del av pengarna.

Pensionärer har också ibland rätt till ett särskilt bidrag, som kallas **bostadstillägg**.

Barnbidrag

Föräldrar med barn får **barnbidrag** för barnen upp till 16 års ålder. Barnbidragen betalas ut en gång i månaden utan att någon ansökan behövs. Familjer med många barn får högre bidrag, så kallade flerbarnstillägg.

Ungdomar mellan 18 och 20 år som går på gymnasiet får ett **studiebidrag**. Familjer med låga inkomster kan också ansöka om extra tilllägg till studiebidraget.

Föräldrar är skyldiga att försörja sina barn tills dessa fyllt 18 år. Om barnen går kvar i grundskola eller gymnasium gäller detta ända till 21 års ålder.

Barnbidraget betalas ut en gång i månaden för barn upp till 16 års ålder.

Foto: Teri Dixon

Den som fortsätter utbilda sig efter gymnasiet kan få **studiestöd**. Studiestödet består av två delar, en bidragsdel och en lånedel. Man får ta studielån under upp till 12 terminer. *Läs mer i kapitlet om Skola och utbildning.*

Sjuklön, sjukpenning, sjukersättning

Om du är anställd och blir sjuk, så får du ingen ersättning för den första sjukdagen som kallas **karensdag**. Därefter får du **sjuklön** i tre veckor från din arbetsgivare. Du kan vara borta från arbetet på grund av sjukdom i upp till en vecka utan att gå till läkare. Om du behöver vara borta längre måste du kunna visa upp ett **läkarintyg**.

Är du sjuk i mer än tre veckor, får du **sjukpenning** från Försäkringskassan. Om din sjukdom gör att du inte kan arbeta heltid men ändå kan arbeta en del av dagen, så har du möjlighet att få en fjärdedels, en halv eller tre fjärdedels sjukpenning. Det är läkaren som bedömer hur mycket du bör vara sjukskriven, och Försäkringskassan beslutar om ersättning.

Den som är arbetslös får sjukpenning från och med dagen efter karensdagen.

Blir du sjuk under en längre tid och inte kan arbeta kan du få **tidsbegränsad sjukersättning**, **sjukersättning tillsvidare eller aktivitetsersättning**.

En person som är långtidssjuk, men anses kunna arbeta igen inom ett eller två år, kan få **tidsbegränsad sjukersättning** (tidigare kallat sjukbidrag).

Den som är långtidssjuk och inte kan arbeta inom överskådlig tid kan ha rätt till **sjukersättning tillsvidare** (tidigare kallad förtidspension).

Är du mellan 19 och 30 år och inte kan arbeta på minst ett år, kan du få **aktivitetsersättning**. Det kan du också få om du på grund av funktionshinder behöver förlänga din skolgång.

Det är en särskild nämnd, socialförsäkringsnämnden, som bestämmer vilka som har rätt till sjukersättning.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redaktia

Med hjälp av föräldrapenningen kan pappor och mammor ha råd att vara hemma med sina barn under sammanlagt 480 dagar.

Föräldrapenning

Föräldrapenning är till för att föräldrar ska kunna vara hemma med sina barn under en viss tid. Den betalas ut under sammanlagt 480 dagar, som kan utnyttjas tills dess barnet fyllt åtta år. När båda föräldrarna är vårdnadshavare har de rätt till hälften var av dagarna, alltså 240 dagar var. Den som är ensam vårdnadshavare har rätt till 480 dagar.

60 av dagarna är reserverade för varje förälder. Resten av dagarna kan föräldrarna fördela hur de vill mellan sig. Om en förälder vill lämna över några av ”sina” 60 dagar till den andra föräldern, måste en skriftlig anmälan om detta göras till Försäkringskassan.

Föräldrapenningens storlek har delvis att göra med hur mycket man tjänade innan man fick barn. Men för alla gäller att föräldrapenningen under 390 dagar är lägst 150 kr per dag (grundnivå). Den summan gäller när den här boken skrivs, sommaren 2003. Under 90 dagar gäller 60 kr per dag (lägsta nivå).

I stället för att ta ut hel föräldrapenning kan man ta ut tre kvarts, halv, en kvarts eller en åttondels föräldrapenning och arbeta på deltid, om barnet kan vårdas på något bra sätt under tiden. På så sätt räcker föräldrapenningdagarna längre.

Tillfällig föräldrapenning är till för att föräldrarna ska kunna vårda barn under 12 år när barnet är sjukt eller när dess

vanliga vårdare är sjuk, eller när man ska till **barnavårdscentralen**. Pappan får också tillfällig föräldrapenning i tio dagar i samband med ett barns födelse, om han tar ledigt från arbetet.

Försäkringskassan svarar på alla frågor om sjukpenning, sjukersättning och föräldrapenning.

Försörjningsstöd

Försörjningsstöd, tidigare kallat **socialbidrag**, kan man få om man saknar arbete eller tjänar väldigt lite på sitt arbete, och inte har sjukpenning, arbetslöshetsersättning, aktivitetsstöd eller något annat sätt att försörja sig på, och inte heller har några tillgångar i form av pengar eller aktier. Försörjningsstödet utgår inte automatiskt, utan prövas i varje enskilt fall.

Man ansöker om försörjningsstöd hos socialkontoret i den kommun där man är när hjälpen behövs. Man ska beställa tid hos socialkontoret i förväg, och ta med sig alla papper som handlar om ens ekonomi – lönebesked, bankkontobesked, hyresräkning, besked om bostadsbidrag med mera. Det finns möjlighet att få stöd inte bara för boendekostnader och personliga kostnader, utan också för sådant som läkarvård, tandvård och glasögon.

BRA ATT VETA:

- Livsmedelsverket har en hemsida med mycket information om märkning av mat, mat och hälsa, vegetarisk mat, mat för gravida kvinnor med mera. Den finns på adressen www.slv.se, och har även engelsk text.
- Om du är missnöjd med en vara som inte hållit vad den lovat, så ska du i första hand vända dig direkt till affären. Om inte det hjälper, kan du kontakta konsumentråd-

givaren, om det finns en sådan i din kommun. Du kan också vända dig till Allmänna reklamationsnämnden, Box 174, 101 23 Stockholm, telefon 08-783 17 00, www.arn.se.

- Råd och hjälp i försäkringsfrågor kan du få från Konsumenternas försäkringsbyrå, Klara Norra Kyrkogata 33, 111 22 Stockholm, telefon 08-22 58 00, www.konsumenternasforsakringsbyra.se
- Konsumentrådgivaren eller konsumentkontoret brukar ha information om varor som kyl, frys, TV och bil: tester där olika märken jämförts och olika tips som kan hjälpa dig att göra ett bra köp. Sådan information kan du också hitta i tidningarna Råd och Rön och Vår Bostad, som finns på biblioteket samt på Internetadresserna www.radron.se och www.varbostad.se. Konsumentverkets internetadress är www.konsumentverket.se.
- Om du vill låta en hantverkare göra en reparation i din bostad eller av din bil, be att först få ett **kostnadsförslag**! Det är en ungefärlig bedömning av vad arbetet kommer att kosta, så att du vet vad du har att vänta dig.
- Behöver du dra ner på dina utgifter? Här är några spartips från konsumentrådgivarna:

  – efter jul och under sommaren är det ofta rea, och ibland vid andra tider också. Har du tid att vänta på att köpa en viss sak, så kan du fråga affären när det är rea nästa gång.

  – titta alltid på affärernas jämförpriser! De tillfälliga lockpriserna är inte alltid lägst. Köp gärna storpack av sådant du använder mycket av, det är ofta billigast.

  – om du har många skulder kan det löna sig att göra upp med en bank om att ändra dem till ett enda, nytt lån som kan bli billigare.
- Ett sätt att försäkra sig om att återkommande räkningar (till bostad, el, telefon med mera) alltid

betalas i tid, är att göra upp om att de betalas med **autogiro**. Då dras pengarna direkt från ditt bankkonto i lagom tid. Du talar med banken om betalningar via autogiro.

- Behöver du pengar snabbt, och har något värdefullt föremål du kan avstå från under en tid, så kan du gå till en **pantbank**. Där får du låna pengar mot att du låter pantbanken behålla videon, klockan eller smycket som säkerhet. Du hittar den under rubriken Pantbank i telefonkatalogens Gula Sidor.
- Om du är anställd på ett större företag, kanske du inte behöver skaffa dig en liv- och olycksfallsförsäkring på egen hand. Det finns ofta **gruppförsäkringar** som blir lite billigare. Hör med din fackliga organisation om den saken!
- Du kan också höra med skola eller daghem vad det finns för försäkringar för barn i din kommun. Vissa kommuner har försäkringar som täcker barnen på dagtid, medan andra har försäkringar som täcker barnen även på fritid.
- På Försäkringskassans servicetelefon och hemsida kan man själv utföra vissa tjänster, eller få information om barnbidrag, föräldrapenning, sjukpenning med mera. Vissa texter finns på lätt svenska och/eller är översatta till andra språk. Servicetelefon: 020 - 524 524. Hemsida: www.forsakringskassan.se
- Har du haft lön, sjukpenning, föräldrapenning eller andra inkomster i Sverige, och ändå inte fått någon deklaration hemskickad till dig året efteråt, så kan det ha blivit fel någonstans. Ta kontakt med Skattekontoret och hör efter om du blivit bortglömd!
- Riksskatteverket har på adressen www.rsv.se information på svenska och engelska om moms, preliminärskatt, skatten i olika kommuner med mera.
- Mer information i pensionsfrågor kan man få på en särskild Internetsida, www.pension.nu. Man kan också ringa 020-524 524 och ställa frågor.

Vi som redan bor här

Foto: Peter Hellström

Ett paraply

Hanna Wallensteen

"Din dumma, gamla bushneger!" ville hon ropa. "Jag är inte som du! Det är bara som det ser ut!" Men det är klart att hon inte gjorde. Hur skulle det ha sett ut om hon hade stått där i snömodden på trottoaren och anklagat en vilt främmande karl för att vara bushneger? Det hade inte sett klokt ut.

Hon snörvlade mot skyarna. Senhösten hängde under gatlyktorna och gjorde sikten dimmig. Det här var störtlöjligt. Av nån jobbig anledning kröp fukten ner och släpade i hennes tjocka hästsvans. Hästsvans förresten ... Hästspret, snarare. Afrohår svansar inte gärna. Hon fällde upp sitt paraply.

"You don't speak swahili?" undrade han.

"Nej, verkligen inte. Bara svenska."

"I'm sorry, I don't understand Swedish. You speak English?"

Egentligen var det synd om honom. Det var faktiskt synd om alla som inte kom från Sverige. Folk brukade ofta fråga henne själv om hon inte var glad att hon fått komma hit? Vad skulle det ha blivit av henne, föräldralös och övergiven, om hon hade blivit kvar i Afrika? Här stod hon nu mitt emot en fullvuxen vilde som hade kammat upp sina lockar till en jättefrisyr. Hua. Han hade säkert kommit raka vägen från krig och katastrofer. Hon skulle vara snäll mot honom.

You come from a beautiful people. You're not Swedish, you know. You're an African woman!

"I am adopted from Ethiopia", sa hon på prydlig skolengelska.

Mannen sken upp.

"Oh! So you are from Africa too?!" Alldeles för hög röst. Alldeles för stora gester. Folk började vända sig om. Pinsamt. Hon hade satsat på de små detaljerna. Som frukosten. Knäckebröd med ost och gärna en färsk grönsak för vitaminernas skull.

Lätt och lagom varje morgon. Diska koppen, tvätta händerna, inga armbågar på matbordet. Aldrig illröda läppar. Cykelhjälm och bilbälte. Gnola på en svensk folkvisa då och då. Fult att röka, synd att svära. Att skryta är förresten dumt.

"You should be proud! You should go back! You know Africa is beautiful! You should seek your roots!" Minnesbilder från CNN: Döende träd. Uttorkade djur. Svältande människokroppar. Barn med gevär. Varför skulle hon vilja åka dit?

"You have to go back! You must know your language, your origin. You come from a beautiful people, you know. You're not Swedish, you're an African woman!"

Ärtsoppa, Lucia, allemansrätt, sje-ljud, Pappa, Mamma, Lillasyster... Hon hade sina rötter här. Hennes drömmar och minnen bodde i Sverige. Hennes tankar och sinnen levde i det svenska språket. Det här var den tillhörighet hon kände. Ärtsoppa, Lucia, allemansrätt, sje-ljud, Pappa, Mamma, Lillasyster.

"It was nice meeting you, sister!" Han skakade artigt hennes hand och vandrade vidare. Sister? Skyarna öppnade sig. Hon iakttog hur han förgäves höll en ynklig gratistidning över huvudet. Det såg inte klokt ut.

"Din dumma, gamla bushneger, du måste ju ha ett paraply!" ropade hon. Tio personer på trottoaren vände sig om och stirrade. Han vände sig om och vinkade. Generad stövlade hon fram till honom genom snömoset och med en fuktig Lovikkavante tryckte hon sitt paraply i hans hand.

Den fullvuxne mannen med den stora frisyren stod förvånad kvar under ett blommigt paraply och såg den förvirrade gestalten försvinna bort. Kalla kristaller dansade efter henne under gatlyktorna. Det var nära att hon halkade i trängseln på trottoaren. Till slut såg han bara ett litet pärlband av snöblandat regn som glittrade i hennes stolta afrohår.

"Swedish African", muttrade han, under blåklockor och gullvivor. "Very Swedish African."

Hanna Wallensteen, född 1971, adopterades till Sverige från Etiopien när hon var sex månader. Skådespelare och fil kand i psykologi. Verksam bland annat med ungdomsprojekt i Botkyrka kommun, samt turnerar med monologen "Veta sin plats".

Söndagsfrukost. Helgerna är den tid då par och familjer träffas mest.

Foto: John Dowland

Våra allra närmaste

Att leva ihop. Familj, par och släkt

Familjer i Sverige kan se olika ut. Den vanligaste familjen består av mamma, pappa och barn. Många föräldrar är gifta med varandra, medan andra är sambor, ett ord som kommer av ”bo samman”. Det finns också många familjer med bara en förälder och barn, eller två vuxna utan barn. Nu för tiden kan också två vuxna av samma kön leva i registrerat partnerskap. Svensk lag gör skillnad på dessa samlevnadsformer. Mer om det längre fram i detta kapitel.

För de flesta familjer är lördag och söndag den tid man träffas mest. Resten av veckan går barnen i skola och är på fritidshem eller daghem och föräldrarna är på sina arbeten. Ofta är någon eller några i familjen borta på olika aktiviteter på kvällarna. Barnen kanske ägnar sig åt musik eller idrott, och föräldrarna går på kurser eller föreningsmöten. Helgerna är för många familjer deras egna dagar tillsammans. Då kan de vara ute i naturen eller träffa vänner och släktingar. Många som arbetar heltid under veckorna sköter också tvätt och städning under helgen.

Släkten är viktig för de flesta i Sverige, även om de har sin släkt spridd på olika orter. Vid de stora helgerna som jul och påsk brukar släkten ofta träffas, liksom vid födelsedagar och familjehögtider, till exempel barndop, examensfester eller begravningar. Vissa släkter umgås mycket och andra träffas mera sällan. Äldre människor får ofta hjälp av sina barn och barnbarn, men kan också få till exempel matlagning och städning utförd av kommunens hemtjänst.

Män och kvinnor

Människor som älskar varandra väljer ofta att leva tillsammans, just för kärlekens skull. För inte så länge sedan fanns det andra skäl som ibland var viktigare. För kvinnan kunde det vara att få ekonomisk och social trygghet. Mannen kunde behöva någon som skötte hemmet och samarbetade i jordbruket. Det var också viktigt att få barn som kunde hjälpa till, kanske överta familjegården och så småningom ta hand om sina gamla föräldrar.

Det här mönstret har förändrats väldigt mycket under det senaste århundradet, samtidigt som samhället utvecklats.

Det är inte längre så vanligt att mannen och kvinnan i ett förhållande också har ett gemensamt arbete som jordbruk eller affärsrörelse. De flesta arbetar på var sitt håll. De har sin gemenskap i varandra, barnen och hemmet.

Svenskarnas syn på kroppar och sex är också annorlunda än förr. I början av 1900-talet hade kvinnorna hellånga kjolar. Idag går människor lätt klädda på sommaren, och de flesta blir inte längre upprörda över halvnakna kroppar, varken mäns eller kvinnors.

jämställdhet: Kvinnor och män ska ha samma möjlighet till utbildning, arbete och familjeliv.

Numera är det inget konstigt med sex före äktenskapet. Det är inte alla som accepterar det, men det är vanligt. Det anses självklart att använda preventivmedel. Ungdomar kan få hjälp med preventivmedel vid Ungdomsmottagningen, som på vissa orter kallas **Ungdomshälsan**. Vuxna kan få liknande rådgivning vid **mödrahälsovården** eller **kvinnohälsan**, eller vid närmaste vårdcentral. Det är förbjudet att ha sexuellt umgänge med någon som är under 15 år.

Redan tidigt i skolan får barnen lära sig hur barn kommer till, hur deras kroppar fungerar och att det finns preventivmedel. De undervisas också om könssjukdomar som till exempel klamydia och HIV och hur man skyddar sig mot dem. På skolschemat kallas det samlevnadsundervisning. Upplysningar om detta finns hos **RFSU**, Riksförbundet för sexuell upplysning, och **RFSL**, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande. *Adresser och telefonnummer finns i slutet av kapitlet.*

Jämställdhet* mellan könen anses så viktig i Sverige att det finns en lag om det. Jämställdhetslagen säger bland annat att män och kvinnor har lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter att ha ett arbete som ger ekonomiskt oberoende, att vårda hem och barn och att delta i politiska, fack-

liga och andra aktiviteter i samhället. Jämställdhetsombudsmannen, JämO, bevakar att jämställdhetslagen följs. Om man misstänker brott mot jämställdhetslagen anmäler man det till sin fackförening, som kan göra anmälan till JämO. Man kan också själv ta kontakt med JämO direkt. *Adress och telefonnummer i slutet av kapitlet.*

Barnen

Barn har inte så lätt att föra sin egen talan. Därför har samhället byggt upp ett skyddsnät kring dem. Man ser till barnets hälsa redan i moderlivet genom regelbundna kontroller inom mödravården. Efter födelsen tar föräldrarna regelbundet sitt barn till barnavårdscentral eller vårdcentralens barnavårdsmottagning där sköterskor och läkare följer barnets utveckling. Dit kan man också vända sig med frågor. *Läs mer i kapitlet Vård och stöd.*

Sverige har skrivit under FN:s barnkonvention. Där står det att alla beslutsfattare som har hand om ärenden där barn är inblandade måste lyssna på barnen och låta barnens bästa komma i främsta rummet.

Även om föräldrar vill det bästa för sina barn, kan familjer få problem som de har svårt att klara av själva. I anknytning till förskolor och skolor finns psykologer och kuratorer att vända sig till. Hos kommunen finns också **familjerådgivning**.

Foto: Geoff Manasse

Barnens bästa ska komma i främsta rummet. Det säger FN:s barnkonvention, som Sverige skrivit under.

Barn som känner sig otrygga och känner att de inte har någon att vända sig till, kan ringa **BRIS** (Föreningen för Barnens rätt i samhället). De har också telefonnummer för vuxna. Då får man tala med en person som har **tystnadsplikt**, vilket betyder att personen inte får föra det man berättar vidare till andra. Hos BRIS kan man be om råd och man får vara anonym.

I all svensk lagstiftning som har med barn att göra är grundtanken respekt för barnen. En sådan lag är den som förbjuder föräldrar och alla andra vuxna att slå, hota eller trakassera barn. Även barnen har en egen ombudsman, **BO**, som ska ta tillvara barnens intressen i samhället. *Adress och telefonnummer i slutet av kapitlet.*

Äktenskap

För att få gifta sig i Sverige måste man ha fyllt 18 år, man får inte redan vara gift med någon annan och man får inte vara nära släkt med den man gifter sig med. Det betyder att **helsyskon**, det vill säga syskon som har samma mamma och samma pappa, inte får gifta sig med varandra. Det får inte heller far och dotter eller mor och son. Till skillnad från många andra länder tillåter Sverige äktenskap mellan kusiner. Halvsyskon, två personer som bara har ena föräldern gemensam, kan begära tillstånd hos **länsstyrelsen** att få gifta sig. Det kan också den som är under 18 år göra. Ansökningsblanketter finns hos länsstyrelsen.

För personer utan svenskt medborgarskap kan vissa andra regler gälla, till exempel för åldersgränser. Länsstyrelsen har information om det.

Att gifta sig i Svenska kyrkan kostar ingenting, om man är medlem i Svenska kyrkan och den ene är skriven i den

församling där vigseln sker. Annars får man betala en avgift, som kan vara olika i olika församlingar. När det gäller vigsel i andra trossamfund, kan man vända sig direkt till dem. *Lista över samfund verksamma i Sverige hittar du sist i boken*.

Foto: John Dowland

Par som vill leva tillsammans kan välja mellan olika samlevnadsformer. Det kan vara bra att känna till de juridiska skillnaderna mellan äktenskap, partnerskap och att vara sambo.

Man kan också gifta sig **borgerligt**, alltså helt utan religiösa inslag. Det är gratis. Det finns borgerliga vigselförrättare i varje kommun och dem kontaktar man genom kommunen eller tingsrätten.

Vissa länder accepterar bara en viss vigselform för sina medborgare. Om du är utländsk medborgare kan du kontakta ditt hemlands ambassad eller Utrikesdepartementet i Sverige för att få reda på vilken vigselform Ditt hemland fordrar.

pastorsexpedition: Svenska kyrkans lokala kontor

Om Du gifter Dig utanför Sverige, anses giftermålet giltigt i Sverige om det är giltigt i det land där äktenskapet ingicks. Svensk borgerlig vigsel kan även ske på en del svenska ambassader utomlands. **Utrikesdepartementet (UD)** ger upplysningar. Svensk kyrklig vigsel utomlands sker vid Svenska Kyrkans utlandsförsamlingar. Fråga på **pastorsexpeditionen*** om detta.

I äktenskapet bestämmer mannen och kvinnan tillsammans över sin egendom och sina skulder. Båda har samma rätt till familjens gemensamma tillgångar. De har också arvsrätt efter varandra.

Partnerskap

Om två män eller två kvinnor vill leva tillsammans som ett par under äktenskapsliknande former, kan de ingå registrerat partnerskap. Ceremonin liknar den vid borgerlig vigsel, och information om detta finns hos kommunen eller hos tingsrätten. Om paret dessutom önskar kyrklig välsignelse över sitt partnerskap, kan det ske i vissa församlingar.

För att ingå partnerskap måste en av parterna vara svensk medborgare med hemvist här i landet. De flesta juridiska bestämmelser för äktenskap gäller också för partnerskap.

Från och med februari 2003 har även homosexuella par rätten att prövas som förälder vid adoption av barn.

Sverige har en ombudsman, **HomO**, som ska verka för att diskriminering på grund av sexuell läggning inte förekommer på några områden i det svenska samhällslivet. *Adress och telefonnummer i slutet av kapitlet.*

Sambo

När två människor lever tillsammans utan att vara gifta kallas det samboförhållande. Det är mycket vanligt i Sverige. Det finns en särskild lag för denna samlevnadsform, sambolagen. De flesta lagar och bestämmelser är lika för sambor och gifta, som till exempel att både mannen och kvinnan har **underhållsskyldighet** (ekonomiskt ansvar) för gemensamma barn. Men det finns också viktiga skillnader, framför allt när det gäller hur ägodelarna ska fördelas vid skilsmässa. Sambor har heller inte automatisk arvsrätt i förhållande till varandra. Barn ärver båda sina föräldrar, antingen de är gifta, sambor eller lever skilda. Modern blir

automatiskt ensam **vårdnadshavare** för barn som föds i ett samboförhållande. Det betyder att om föräldrarna separerar (flyttar isär), så ska barnen bo med mamman. Sambor kan också få **gemensam vårdnad** genom att de anmäler detta till socialnämnden i kommunen. Det betyder att båda föräldrarna fortsätter att ta ansvar för sina barn.

Foto: Fredrik Funck / Pressens Bild

Många väljer att vara sambo, vilket betyder att leva tillsammans utan att gifta sig. Det finns en särskild lag för den samlevnadsformen, sambolagen.

Sambor får inte gemensamt adoptera barn.

Skilsmässa

När Du ser dig omkring bland dina grannar i Sverige upptäcker du snart att många är skilda. En del kanske bor tillsammans med en ny partner. Skilsmässor, ogifta föräldrar och deras barn är helt accepterade här. Ändå är det inte alltid lätt att bestämma sig för och genomföra en skilsmässa.

Alla familjeproblem behöver inte leda till skilsmässa. Om man känner att man behöver hjälp att diskutera sin situation kan man vända sig till **familjerådgivningen**. Den är kostnadsfri och finns hos kommunen eller landstinget. Alla kontakter med familjerådgivningen är frivilliga. De sökande har sekretesskydd.

Telefonnumret står i telefonkatalogen. På vissa orter finns också kyrkliga familjerådgivningsbyråer.

Foto: John Dowland

När förhållandet krisar kan det vara bra att prata med någon neutral person. Hos kommunen eller landstinget finns familjerådgivning som är kostnadsfri.

På juridiskt språk kallas skilsmässa för **äktenskapsskillnad** och beslutas av tingsrätten.

För utländska medborgare kan i vissa fall särskilda regler gälla i samband med äktenskapsskillnad.

Om både mannen och kvinnan vill skiljas ansöker de gemensamt om äktenskapsskillnad hos tingsrätten. Efter några veckor får man papper på beslutet.

Om bara den ena vill skiljas och man inte kan komma överens, kan den som vill skiljas lämna in ansökan om äktenskapsskillnad. Man kan då anlita en advokat och få hjälp med kostnaderna enligt lagen om **rättshjälp**. *Läs mer om detta i kapitlet Lag och rätt.*

Om man har barn som är under 16 år får man vänta minst sex månader och högst ett år på att få skilsmässan registrerad. Det kallas **betänketid**. Under tiden ska föräldrarna försöka hitta de bästa möjliga lösningarna för sina barn. I Sverige försöker man i första hand ordna gemensam vårdnad.

Föräldrarna kan flytta isär redan under betänketiden om de vill. När den är slut måste de lämna in en särskild begäran om äktenskapsskillnad. I domstolens beslut om

äktenskapsskillnad gäller alltid gemensam vårdnad, om inte någon av föräldrarna begärt att den ska ordnas på annat sätt.

Ibland kan föräldrarna inte enas om gemensam vårdnad. Då hjälper kommunens socialtjänst till med **samarbetssamtal**. De flesta föräldrar väljer gemensam vårdnad, eftersom de vill ta lika stor del av ansvaret för barnen och vill vara tillsammans med dem så mycket som möjligt. Men även om bara den ena föräldern får vårdnad om barnen har den andra både rätt och skyldighet att träffa sina barn. Det kallas **umgängesrätt** och brukar betyda att barnen träffar den andra föräldern vissa veckoslut, storhelger och delar av skolloven. Vårdnad och umgängesrätt regleras i tingsrättens beslut om äktenskapsskillnad. Det står i lagen att domstolen ska ta lyssna till barnens egen önskan med hänsyn till barnens ålder och mognad.

Om barnen skulle fara illa hos någon av föräldrarna kan den föräldern bli fråntagen rätten att träffa sina barn.

Den förälder som inte bor tillsammans med barnen har skyldighet att betala **underhållsbidrag** för barnen tills de fyllt 18 år. Om den som fyllt 18 år fortfarande går i gymnasieskolan, gäller underhållsskyldigheten tills barnet gått ut gymnasiet, och längst tills barnet fyller 21 år.

Dödsfall och begravning

Varje kultur har sitt sätt att sörja sina döda och sina ceremonier för att begrava dem. Det finns möjligheter till olika slags ceremonier, men vissa bestämmelser om dödsfall måste följas. Anmälan om dödsfallet ska göras hos lokala skattemyndigheten, som sköter folkbokföringen. En läkare måste skriva dödsbevis. Om dödsfallet skett på

sjukhus, så ordnas dödsbeviset där. När en person avlidit hemma kan en läkare komma och utfärda dödsbeviset. Om inte det går måste man be polisen komma. Ibland måste den döde obduceras för att dödsorsaken ska kunna fastställas. Ibland vill anhöriga inte att den döde ska obduceras. Om det inte finns misstanke om brott i samband med dödsfallet försöker man ta hänsyn till de anhörigas önskemål.

I Sverige finns möjligheten att **donera organ** och vävnader för transplantation till en annan människa som behöver till exempel ett nytt hjärta eller lever. Den statliga myndigheten Socialstyrelsen håller ett register över personer som anmält att de medger att deras organ används för transplantation, eller att de motsätter sig detta. Man kan fylla i ett **donationskort** och där anmäla hur man vill ha det. Om man inte anmält att man motsätter sig donation utgår sjukvården från att man medger donation. Närstående har dock möjlighet att förhindra att sjukvården tar organ, om den döde inte registrerat sig som organdonator. *Läs mer*

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Ceremonierna när någon dör och vid begravning varierar mellan olika kulturer. I Sverige är det möjligt att välja olika slags ceremonier. Men vissa bestämmelser gäller alla dödsfall.

i broschyren "Kan någon annan få dina njurar när du dör?" som finns på apoteken. Broschyren finns på flera språk.

Genom inkomstskatten betalar man en begravningsavgift. För den som tillhör Svenska kyrkan ingår begravningsavgiften i kyrkoavgiften, som också betalas via inkomstdeklarationen. Med begravningsavgiften betalar samhället för gravplats, kremering (bränning), gravsättning och en lokal för begravningsceremoni utan religiösa symboler. Detta gäller alla, oavsett vilken religion man tillhör.

Man kan också få en religiös eller annan ceremoni: begravning i Svenska kyrkan, begravning enligt ordning i annat trossamfund, borgerlig begravning eller gravsättning utan föregående högtidsakt. Om man tillhör Svenska kyrkan är kyrklig begravningsceremoni kostnadsfri.

Även om begravningen sker enligt någon annan religions ordning, kan den döde begravas på en begravningsplats som hör till Svenska kyrkan. Det finns orter där andra trossamfund har egna begravningsplatser. Svenska myndigheter försöker tillmötesgå olika trossamfunds önskemål inom lagens och möjligheternas gränser.

Döda kremeras ofta i Sverige och sedan gravsätts en urna med askan på en gravplats. I stället för en egen gravplats kan man välja att askan grävs ned eller sprids i en minneslund, som finns på många kyrkogårdar. Reglerna för om askan ska grävas ned eller spridas är olika på olika orter. Jordbegravning, att hela kistan sänks i graven, är numera inte lika vanlig.

För att få hjälp med begravning kan man vända sig till en

begravningsbyrå. Det är viktigt att då diskutera sina önskemål och kostnaden för ceremonin. Det finns oftast olika alternativ, men det är vanligt att begravningsbyråns arbete kostar cirka 15 000 kronor. Då ingår svepning, kista, blomarrangemang, annons, transporter av den döde och någon form av samling efter begravningen.

De anhöriga kan också själva ordna med de nödvändiga bestyren. Då kan man vända sig till pastorsexpeditionen som är det lokala kontoret för Svenska kyrkan. Där kan man få reda på vad som behöver göras i samband med begravning.

Om Du vill begrava din avlidne anhörige i hemlandet finns det transportservice. Kostnaden kan bli mycket hög. För att få veta mer om detta, kontakta Ditt hemlands ambassad.

Inom tre månader efter dödsfallet måste **bouppteckning** göras. Det är en förteckning av den dödes tillgångar och skulder. Bouppteckningen ska lämnas in till skattemyndigheten. Är tillgångarna små räcker det med en **dödsboanmälan.** Fråga på skattemyndigheten vad som gäller i det aktuella fallet.

BRA ATT VETA:

- BRIS hjälptelefon för barn upp till 18 år: 0200-230 230. Språk: endast svenska.
- BRIS Vuxentelefon – om barn 077-150 50 50. Språk: endast svenska.
- Ungdomsmottagningen/Ungdomshälsan – se telefonkatalogens rosa sidor.
- Mödravården/Kvinnohälsan – se telefonkatalogens blå sidor.
- RFSU 08-692 07 00, www.rfsu.se
- RFSL 08-457 13 00, www.rfsl.se
- HomO 08-55 60 95 25, www.homo.se
- JämO 08-440 10 60, www.jamombud.se
- BO 08-692 29 50, www.bo.se
- Utrikesdepartementet har tel. 08-405 10 00.

Foto: Paul Hansen / Pressens Bild

Att vara ensamstående förälder är mycket vanligt i Sverige, och det är längesedan det betraktades som avvikande.

Alla barn har rätt till någon som ser till dem när deras föräldrar arbetar eller studerar.

Foto: Scott T. Baxter

En trygg plats för barn

Daghem, öppna förskolor och fritidshem

Alla barn mellan ett och tolv år har rätt att få tillsyn och omsorg medan föräldrarna arbetar eller studerar. Det är samhället som har ansvar för barnomsorgen, och den ska ge barnen både trygghet och fostran. Här kan du läsa om de olika former av barnomsorg som finns i Sverige.

Barnomsorgen ser olika ut för olika åldrar. För de yngsta finns förskoleverksamhet i form av förskola, som ibland kallas daghem eller dagis, och familjedaghem. För barn som är hemma och deras föräldrar finns **öppna förskolor***. För de lite äldre barnen som går i förskoleklass och skola erbjuds skolbarnsomsorg på fritidshem eller familjedaghem. De ska komplettera skolan och erbjuda barnen en meningsfull fritid och stöd i deras utveckling. För barn mellan tio och tolv år finns **öppen fritidsverksamhet*.**

öppen förskola: en lokal med utbildad personal, dit småbarnsföräldrar som är hemma kan gå med sina barn.

öppen fritidsverksamhet: en lokal med vuxen personal, dit skolbarn mellan tio och tolv år kan gå efter skoltid. De kan köpa mellanmål där och det finns en del spel och lekredskap.

kooperativ: flera personer äger och driver en verksamhet gemensamt.

pedagogik: sätt att lära andra människor. Ordet används också i betydelsen "Vetenskapen om undervisning och uppfostran".

Små barn

Förskolorna har utbildad personal och är för det mesta öppna hela året. I familjedaghemmet tar en vuxen emot några barn i sitt eget hem och har verksamhet där. De kallas dagbarnvårdare eller dagmammor. Både förskolor och familjedaghem försöker anpassa sina öppettider efter föräldrarnas och barnens behov.

De flesta förskolor drivs av kommunen och har personal som är anställd av kommunen. Det finns också **föräldrakooperativa*** förskolor, som ägs och drivs av föräldrar med bidrag från kommunen, och **personalkooperativa** förskolor, som ägs och drivs av personalen, även här med bidrag från kommunen. Vid en del förskolor använder man en särskild **pedagogik***. Vissa förskolor har religiös inriktning. Det finns också förskolor där man talar andra språk än svenska och vissa dagmammor som kan andra språk. En del kommuner har förskolor där barnen får lära sig flera olika språk.

Ta kontakt med kommunen så får du information om det finns barnomsorg på ditt modersmål.

Från hösten det år som barnet fyller fyra år har hon eller han rätt att börja i förskola. Kommunerna har skyldighet

att erbjuda en allmän och avgiftsfri förskola tre timmar per dag för alla barn från den åldern. Föräldrarna får själva välja om de vill utnyttja platsen.

Det är alltid kommunen som har ansvar för att förskolorna följer läroplanen och håller den kvalitet som krävs. **Skolverket** är den nationella myndigheten som har tillsyn över barnomsorg och skola.

Föräldrar som är hemma på dagtid kan gå med sina barn till en öppen förskola. Även föräldrar som arbetar eller studerar kan gå dit om de är lediga. Till den öppna förskolan brukar också dagbarnvårdare komma med sina barngrupper. Föräldrar och dagbarnvårdare deltar i verksamheten tillsammans med personalen. På så sätt får både barn och vuxna, som annars är hemma, tillfälle att träffas.

Skolbarn

Det år barnet fyller sex år har det rätt att börja i förskoleklass. Kommunerna måste kunna erbjuda en avgiftsfri verksamhet i föreskoleklass tre timmar per dag, men det är frivilligt för barnen att delta. *Läs mer i kapitlet Skola och utbildning*. För de barn som behöver det finns skolbarnsomsorg före och efter förskoleklassen eller skolan. Ofta finns det ett fritidshem i anslutning till skolan. Från fjärde till sjätte klass har en del barn tillgång till öppen fritidsverksamhet. Där finns inte lika mycket personal som på fritidshemmet och barnen är inte inskrivna. Vissa barn är i familjedaghem efter skolan.

Ansöka om plats

Om du önskar plats för ditt barn i förskoleverksamheten eller skolbarnomsorgen ska du **anmäla** detta i god tid, så att ditt barn kan få omsorg nära hemmet eller skolan. Det

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Många barn tillbringar några timmar på fritids när skoldagen är slut.

är vanligt att det tar tre eller fyra månader innan barnet får en plats. Ansökan ska göras hos kommunen.

Även de barn över ett års ålder som har arbetslösa föräldrar har rätt att vara i förskolan minst tre timmar om dagen, eller 15 timmar i veckan. Det har också barn till föräldralediga, alltså barn som just fått syskon. Detta beror på att det är värdefullt för barn att vara tillsammans med andra barn och ta del av barnomsorgens pedagogik.

Avgifterna för barnomsorg och skolbarnomsorg har tidigare varierat mycket mellan olika kommuner. Men från år 2003 tillämpar alla kommuner ett system med **maxtaxa***.

maxtaxa: barnomsorgen för varje barn får inte kosta mer än en viss summa. Den är densamma i alla kommuner.

Lunchen på dagis används pedagogiskt också – ett utmärkt tillfälle att träna dukning, vänta på sin tur och lära sig att äta olika sorters mat.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Vad gör barnen på dagarna?

I förskolan och på fritidshemmet brukar barnen kunna leka fritt en del av tiden. Varje dag innehåller också organiserad sysselsättning som till exempel grupplekar, gymnastik eller dans, utflykter och arbete med gemensamma projekt. De brukar finnas gott om böcker att läsa själv eller att lyssna på när någon vuxen läser högt. En lugn vrå för den som vill sitta för sig själv en stund brukar också finnas, liksom leksaker inomhus och utomhus.

Måltiderna är viktiga. Det är trevligt att äta tillsammans, och samtidigt får man träning i att vänta på sin tur, samtala och vänja sig vid olika sorters mat. På de flesta för-

skolor får barnen hjälpa till att duka fram och duka av, och ett par barn i taget kan vara med vid matlagningen.

Grunden för barnomsorgen är, precis som för skolan, de **demokratiska värderingarna**. Det betyder att barnen får vara med och bestämma ibland, att de lär sig respekt för varandra, att ta hänsyn och se naturligt på att människor är olika. Varje barn ska känna trygghet och kunna utvecklas efter sina egna förutsättningar.

Förskolan samarbetar med föräldrarna, som är viktiga i barnomsorgen. Det är ju de som bäst känner sina barn. När barnet börjar i förskolan eller familjedaghemmet är föräldrarna med tills barnet känner sig tryggt. Invänjningsperioden brukar vara ett par veckor för de allra yngsta barnen och något kortare för de äldre. Om du har barn i förskola eller på fritids kommer du att inbjudas till **utvecklingssamtal**. Då kan du och personalen diskutera hur barnet har det. Det är också ett bra tillfälle att fråga om sådant du undrat över.

Många föräldrar passar också på att prata en stund med personalen när de hämtar sitt barn på eftermiddagen. Huvudsaken är att ni kan samarbeta för att barnen ska ha det så bra som möjligt. Ibland kan personalen vara ett stöd för föräldrarna och ibland kan det vara tvärt om.

BRA ATT VETA:

- **Läroplan för förskolan** finns bland annat på www.skolverket.se. Den finns också på bibliotek och på barnens förskola.
- **Skollagen** hittar du på samma adress.

Alla har rätt till utbildning. I skollagen står att skolans främsta uppgift är att ge eleverna kunskap och förmåga att använda den.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

En skola för alla

Grundskolan och gymnasiet

I Sverige är skola och utbildning till för alla. Det här kapitlet handlar först om det svenska skolsystemet, om de värderingar som styr skolan och hur systemet är uppbyggt. I nästa kapitel kan du bland annat läsa om universitetsutbildningar, andra utbildningar och om ekonomi för den som studerar.

Skolsystemet i Sverige

Alla i Sverige har rätt till utbildning. Det står i skollagen. Där står också vilka grundläggande regler som skolan har att arbeta efter. Skolans främsta uppgift är att ge eleverna kunskap och förmåga att använda den. Skolan ska samarbeta med hemmen och hjälpa eleverna att växa till vuxna som tar ansvar. Vissa elever behöver särskilt stöd. Det har barnet rätt att få, och det ska skolan ta hänsyn till.

Några viktiga ord återkommer i skollagen. Orden anger vilken sorts skola som alla elever har rätt till. Det är en skola med demokratiska värderingar och med respekt för varje människas egenvärde. Skolan ska betona respekt för vår gemensamma miljö. Andra viktiga ord är **jämställdhet** * mellan könen och en hållning mot mobbning och rasistiska beteenden.

jämställdhet: kvinnor och män ska ha samma möjlighet till utbildning, arbete och familjeliv. Den svenska jämställdhetslagen tillkom 1980. *Mer om detta i kapitlet Familj och samlevnad.*

Små barn som bor i Sverige erbjuds **förskoleverksamhet**. Föräldrarna ska anmäla till kommunen om de behöver plats för sitt barn i förskolan. För de större barnen som går i skolan finns möjlighet att få skolbarnsomsorg. *Mer om detta i kapitlet Barnomsorg.*

Barn i Sverige som är mellan 7 och 16 år ska gå i skolan. Det kallas skolplikt. Undervisningen är gratis. Skolåret börjar i augusti och slutar i början av juni. Tiden från augusti till december kallas **höstterminen** och tiden från januari till juni **vårterminen**. Mellan höst- och vårtermin ligger jullovet och mellan läsåren har eleverna sommarlov.

De första nio åren går barn i **grundskolan**. Därefter går eleverna vidare till **gymnasieskolan** som är treårig. På gymnasiet finns många olika **program**. Det finns både studieförberedande och yrkesförberedande gymnasieprogram. *Mer om detta i avsnittet om gymnasieskolan.*

I Sverige finns ett stort utbud av högre utbildningar för dem som läst färdigt på gymnasiet. Undervisningen på **universitet** och **högskolor** är gratis. *Läs mer om eftergymnasial utbildning i nästa kapitel.*

De allra flesta grundskolor och gymnasieskolor i landet drivs av kommunerna. Det finns också fristående skolor, friskolor. En del fristående skolor är ganska lika den kommunala skolan, medan andra undervisar enligt särskilda pedagogiska metoder. Vissa har religiös inriktning. De fristående skolorna måste vara godkända, och får då kommunala bidrag. De är skyldiga att följa skollag och läroplan.

Elever med annat modersmål än svenska kan få undervisning på olika sätt. Om eleven går i en svensk klass kan han/hon få speciella lektioner i sitt modersmål. Elever kan också få studiehandledning på sitt modersmål om det behövs. På en del skolor finns hela klasser som undervisas på andra språk än svenska, och det finns skolor som enbart undervisar på vissa språk. Genom att kontakta kommunen kan du få information om hur det är där du bor.

Barn med annat modersmål än svenska kan få undervisning på olika sätt, varierande från kommun till kommun.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Det kostar ingenting att gå i grundskola eller gymnasium. I alla grundskolor och de allra flesta gymnasieskolor serveras också gratis **skollunch**. Elever med behov av särskild diet får mat som passar dem. Om ditt barn behöver särskild mat ska du tala med skolkökets personal. Ofta står det i den lokala morgontidningen vilken mat som serveras i skolorna. Eleverna brukar också få en matsedel med sig hem.

De elever som bor långt från skolan har rätt till gratis **skolskjuts** för att komma till skolan. Reglerna för hur lång skolvägen ska vara för att berättiga till skolskjuts är olika i olika kommuner. Även barnens ålder har betydelse för om de får skolskjuts eller ej. Ibland reser barnen med ordinarie tåg- eller busstrafik, och ibland sätter man in särskild buss eller taxi.

Grundskolan

Barn i Sverige börjar gå i skolan senast det år de fyller sju år. De som önskar kan få börja ett år tidigare. Vanligast är att sexåringar går i **förskoleklass** i anslutning till skolan, där barnen har chans att förbereda sig för grundskolan. Föräldrarna får själva välja om deras barn ska gå i förskoleklass, men alla barn har rätt till gratis förskoleklass för sexåringar.

Nästan 99 procent av alla barn mellan 7 och 16 år går i den vanliga grundskolan. De övriga går i **särskola** eller **specialskola**. *Mer om detta längre fram i kapitlet.*

Alla grundskolor följer en gemensam **läroplan** som beskriver vilka kunskaper som eleverna ska få. Läroplanen förklarar också vilken människosyn och andra värderingar som ska prägla skolarbetet. Det är en sorts garanti för

I skolans läroplan betonas att ansvar, solidaritet, konflikthantering och respekt ska prägla skolarbetet.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

att alla elever får tillgång till samma grundkunskaper var de än bor. Läroplanen diskuteras ofta. Både föräldrar, lärare, barn och politiker brukar komma med kritik och nya förslag till vad den ska innehålla.

Skolan ska hjälpa eleverna att ta ansvar och vara solidariska. De ska få lära sig att ta avstånd från förtryck och trakasserier mot enskilda människor eller grupper. Skolan ska diskutera med eleverna varför konflikter uppstår och hur de kan lösas.

Respekten för andras värderingar och uppfattningar ska märkas både i och utanför klassrummet, både bland elever och bland lärare och andra som arbetar i skolan.

Skolan uppmuntrar samtal mellan lärare och elever. För några decennier sedan måste skolelever säga Magistern eller Fröken när de ville få lärarens uppmärksamhet. Idag går det ofta bra att använda lärarens förnamn istället.

Det finns en **kursplan** för varje enskilt ämne. Där står vilka kunskaper eleverna ska ha när de lämnar grundskolan. Eleverna och lärarna ska tillsammans besluta om innehåll och sätt att arbeta.

I många kommuner finns **förberedelseklasser** där barn som invandrat till Sverige lär sig svenska. När de klarar språket slussas de över till vanliga klasser.

Skolan och familjen

I början av det här kapitlet står det att skolan ska samarbeta med hemmen. Det betyder att du som förälder kan vara med och påverka i skolan. Föräldrarna kallas varje termin till **utvecklingssamtal**, då du och ditt barn träffar **klassläraren** eller **mentorn**. Det är den lärare som har ett särskilt ansvar för att följa ditt barns skolgång och utveckling. Tillsammans talar ni om hur det går för barnet i skolan. Pojken eller flickan får själv berätta hur han eller hon har det i skolan. Ni diskuterar också vilka mål ni ska sätta upp för det kommande skolarbetet. Om eleven har problem i skolan är det viktigt att tala om det vid det här tillfället. Föräldrar med annat modersmål än svenska har rätt till tolk vid utvecklingssamtalen.

Föräldrar brukar vilja ha mer kontakt med skolan än ett utvecklingssamtal då och då. Du kan när som helst under läsåret ta kontakt med skolledningen eller olika lärare för att informera eller diskutera. Om ditt barn till exempel är rädd för något eller någon i skolan är det bra för lärarna att veta om det. Då kan de lättare hjälpa ditt barn på bästa sätt. Om ditt barn har problem i något särskilt ämne, till exempel gymnastik, kan du tala med både klassläraren och gymnastikläraren. Kanske kan ni lösa en del av problemet med ett gemensamt samtal.

Många lärare skickar under de första skolåren ut **veckobrev** till barnens familjer. Där berättar de en del om vad klassen gjort under veckan och informerar om kommande

Till skolsköterskan eller skolläkaren kan elever vända sig om de har hälsoproblem.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

händelser som till exempel friluftsdagar, studiebesök eller utflykter. När barnen blir äldre brukar många skolor sluta med veckobreven. Vissa klasser får kanske månadsbrev och särskilda meddelanden inför till exempel föräldramöten. De äldre eleverna förväntas också själva kunna informera sina föräldrar om hur det är i skolan.

Ditt barn kommer att bli läkarundersökt flera gånger under sina första nio år i skolan. Skolorna har speciella **skolläkare** knutna till sig. På varje skola brukar det finnas en **skolsköterska** som väger och mäter barnen och gör syn- och hörselkontroller. Till skolsköterskan kan eleverna vända sig med hälsoproblem. De kan också gå till skolsköterskan om de insjuknar i skolan.

Vid många skolor finns också en **skolkurator** och en **skolpsykolog** som eleverna kan gå till när de har problem.

Föräldrar kan också känna behov av att diskutera skolan och barnen med andra föräldrar. De flesta skolor har en **föräldraförening**, med en styrelse som har kontakt med skolledningen. Föräldrarna i varje klass brukar träffas ett par gånger varje läsår tillsammans med klassläraren eller mentorerna. Dessutom ordnas ibland gemensamma möten för hela skolans föräldrar. Om föräldrarna vill ändra på något i skolan är det bra att ha en väl fungerande

föräldraförening. På ganska många skolor finns speciella föräldraråd där några föräldrar, någon lärare och rektor träffas. Då finns det kanaler för diskussion med skolledning och skolpolitiker.

Betyg

Betyg ges i grundskolan först i slutet av höstterminen läsår 8. Sedan får eleverna betyg i slutet av varje termin, och sista gången när skolplikten upphör. Det gör den vanligtvis när man slutar vårterminen år 9. Detta sista betyg kallas slutbetyg.

Det finns tre betygsgrader. De är **G – Godkänd**, **VG – Väl Godkänd** och **MVG – Mycket Väl Godkänd**. För G krävs att man fullgjort målet i kursplanen för respektive ämne. För VG och MVG finns nationell standard. Om man inte har tillräckliga kunskaper för att få Godkänd, så får man inget betyg i det ämnet.

Gymnasieskolan

Nästan alla elever som går ut grundskolan går vidare till gymnasieskolan. Eleven väljer själv, ofta i samråd med lärare och föräldrar, vilket gymnasieprogram som passar bäst. Ansökan sker skriftligt. Det program man helst vill gå söker man i första hand, men man måste också ange andra- och tredjehandsval. Om det är fler sökanden än platser till det program man sökt, blir betygen avgörande. De flesta, ungefär 80 procent, kommer in på sitt förstahandsval. Det finns gymnasier i kommunal regi och på friskolor.

Det finns 17 **nationella program*** som alla omfattar tre årskurser. De nationella programmen ger en bred basutbildning och **behörighet*** att studera vid högskola eller uni-

nationella program: gymnasieprogram som är lika över hela landet.

behörighet: rätt att söka en viss utbildning. Det betyder att man uppfyller de formella kraven på till exempel kunskaper och betyg.

versitet. Det finns vissa **kärnämnen** som ingår i alla programmen. De är svenska, engelska, matematik, idrott och hälsa, samhällskunskap, religionskunskap, naturkunskap och estetisk verksamhet. Utöver dessa kärnämnen har varje program sina obligatoriska ämnen, **karaktärsämnen**, och **elevens individuella val**, ämnen som eleven själv kan välja bland.

För att få börja på ett nationellt program måste man vara godkänd i ämnena svenska, engelska och matematik i grundskolan.

De nationella programmen är i bokstavsordning:

Barn- och fritidsprogrammet
Byggprogrammet
Elprogrammet
Energiprogrammet
Estetiska programmet
Fordonsprogrammet
Handels- och administrationsprogrammet
Hantverksprogrammet
Hotell- och restaurangprogrammet
Industriprogrammet
Livsmedelsprogrammet
Medieprogrammet
Naturbruksprogrammet
Naturvetenskapliga programmet
Omvårdnadsprogrammet
Samhällsvetenskapsprogrammet
Teknikprogrammet

I de flesta nationella program finns **nationella inriktningar**, vilket betyder att de är ungefär likadana över hela landet.

Gymnasieskolan är upplagd med **kurser** som var och en

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Nästan alla elever går vidare från grundskolan till gymnasiet.

ger ett visst antal **poäng**. För varje kurs finns det en **kursplan**. Den ska förklara kursens syfte och mål.

En kommun kan inrätta **specialutformade program**, som inte är nationella. De måste innehålla de åtta kärnämnena men kan i övrigt vara lokalt utformade. Det finns också möjlighet för en enskild elev att få ett **individuellt program** med en egen studieplan. Det finns individuella program med introduktionskurs för invandrade.

Ytterligare en slags gymnasieutbildning är riksrekryterad utbildning. Det är specialutbildningar som bara finns på en ort och som man kan söka till från hela landet. Exempel på sådana utbildningar är glasblåsning, sågverksteknik, räddningstjänst, flygutbildning och turism. En lista över riksrekryterade utbildningar och var de finns hittar du på **Skolverkets** hemsida. *Adress i slutet av kapitlet*.

Det finns också riksrekryterade **idrottsgymnasier**, där man kombinerar gymnasiestudierna med att utveckla sin sport, till exempel orientering, fotboll eller skidåkning.

Ekonomi

Föräldrar i Sverige får barnbidrag för barn upp till och med 16 år. *Se kapitlet Pengar*. När barnbidraget upphör, får elever i gymnasieskolan **studiebidrag**. Det betalas ut tio månader per år. År 2003 är studiebidraget 950 kronor per månad. Gymnasieelever som studerar långt från föräldrahemmet, till exempel i en annan kommun, kan få **inackorderingstillägg** från hemkommunen. Avståndet mellan föräldrahemmet och skolan avgör hur stort inackorderingstillägget blir. Pengarna betalas ut av **CSN**, Centrala studiestödsnämnden.

Betyg

Betygsskalan på gymnasiet är **IG – Icke Godkänd**, **G – Godkänd**, **VG – Väl Godkänd** och **MVG - Mycket Väl Godkänd**. När denna bok skrivs (år 2003) sätts betyg efter varje avslutad kurs och projektarbete. Efter gymnasiet får eleven ett **slutbetyg**, en sammanställning av betygen i alla kurser som under de tre åren ingår i elevens studieplan. Detta slutbetyg ligger till grund för intagning till program och kurser vid universitet och högskolor. *Det är möjligt att detta system ändras. Se ”Bra att veta”.*

Studentexamen är det gamla namnet för att man fullgjort gymnasieutbildningen. Namnet används formellt inte längre, men i dagligt tal säger man fortfarande att man ”tar studenten” när man slutar gymnasiet. Studenterna, det vill säga de som avslutat gymnasiet, brukar på sin av-

slutningsdag ha vita mössor, studentmössor. Familj och släkt samlas på skolgården för att ta emot studenterna när de klassvis kommer ut från skolan och sjunger den särskilda studentsången. Studenterna hyllas med blommor och presenter. De brukar också skjutsas hem i smyckade bilar, eller i lövade vagnar dragna av hästar eller traktorer. I hemmen bjuder familjerna släkt och vänner på något att äta och dricka. Studenterna brukar också ha en gemensam fest, ibland bal, där också lärarna kan vara med.

Foto: Gunnar Stattin / Pressens Bild

Gymnasietiden avslutas med att eleverna "tar studenten". På avslutningsdagen bär många den vita studentmössan.

Särskolan

Särskolan är till för de barn och ungdomar som inte kan gå i vanlig grundskola på grund av **utvecklingsstörning***. Ungefär 1 procent av barnen mellan 7 och 15 år går i särskola. En del elever går i särskolan ett tag och flyttar sedan över till grundskolan, eller tvärt om.

utvecklingsstörning: när en persons intellektuella förmåga och möjlighet att lära nytt och förstå inte utvecklas normalt.

Elever som gått färdigt särskolan kan fortsätta i **gymnasiesärskolan**. **Särvux** erbjuder utbildning för vuxna utvecklingsstörda. De studerande där får undervisning endast några få timmar i veckan.

Specialskola

Det finns specialskolor för barn med till exempel synskada, hörselskada eller talskada.

Komvux

Komvux är en förkortning av **kommunal vuxenutbildning**. Där kan vuxna, som har otillräcklig grundskole- eller gymnasieutbildning studera. De kan utöka sina studier enligt en egen **studieplan**. Det finns också möjlighet att där gå igenom vissa hela gymnasieprogram. En hel del yngre människor söker sig till Komvux för att höja sina betyg från gymnasieskolan och därmed få möjlighet att söka utbildningar de annars skulle stå utanför. Komvux ger betyg på samma sätt som grundskola och gymnasium.

Svenska för invandrare

Som vuxen nyanländ till Sverige erbjuds du att lära dig svenska. Den grundläggande undervisningen i svenska för invandrare förkortas **sfi**. Det är kommunerna som ansvarar för svenskundervisningen. Den kan läggas upp på olika sätt. Ibland är det ett studieförbund eller något utbildningsföretag som sköter kurserna. När du är klar med sfi och blivit godkänd, kan du fortsätta att läsa svenska i den kommunala vuxenutbildningen. Där finns ämnet **SAS** – svenska som andraspråk – både i den grundläggande vuxenutbildningen och på gymnasienivå.

BRA ATT VETA:

- www.skolmyndigheter.nu
- När denna bok skrivs ligger ett förslag hos regeringen om förändring av gymnasieskolan. Där föreslås att åtta sektorer ska ersätta de nuvarande 17 programmen. Betyg kommer att ges för olika ämnen, inte för enskilda kurser. Förändringarna kan genomföras tidigast år 2006.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

För den som vill plugga vidare efter gymnasiet finns en mängd olika studievägar.

Lära sig mera

Folkhögskolor och universitet

Det finns många typer av utbildningar att välja mellan för den som vill plugga vidare efter gymnasiet. I det här kapitlet tar vi endast upp högskolestudier som är statligt finansierade och gratis för den studerande.

Att läsa på folkhögskola kan vara ett alternativ om man vill studera på ett friare sätt eller skaffa sig behörighet till högskolestudier.

Folkhögskolor

Det finns nästan 150 **folkhögskolor** i Sverige. Många av dem drivs av föreningar, **folkrörelser*** eller landsting. Där kan du läsa både korta kurser och längre kurser som varar en termin eller mer. En hel del folkhögskolor har kurser som vänder sig speciellt till invandrare. Kurserna innehåller ofta svenska, samhällskunskap, datakunskap och annat som kan behövas för den som vill gå vidare till högre studier. *Se Bra att veta i slutet av kapitlet.*

folkrörelser: stora organisationer med många medlemmar i hela landet.

Till folkhögskolorna kommer både vuxna och ungdomar. Utbildningen är friare där än i den vanliga skolan, där grupperna och individerna själva bestämmer mer över hur studierna ska läggas upp.

Foto: Staffan Gustavsson / Redaktia

Många folkhögskolor har kurser med speciella inriktningar. Här står tovning på schemat.

Folkhögskolor har ofta internat, vilket betyder att eleverna bor på skolan. Undervisningen är gratis, men man betalar för mat och bostad.

Många folkhögskolor har en speciell inriktning till exempel mot musik, teater eller kyrklig verksamhet. Men de har också allmänna linjer, som motsvarar gymnasiestudier och som kan ge behörighet för att studera vidare vid en högskola.

Mer om behörighet och högskolor längre fram i kapitlet.

Studier efter gymnasiet

I resten av kapitlet beskrivs **eftergymnasial** utbildning, det vill säga de utbildningar man kan välja mellan efter gymnasiet. Vi berättar bara om den utbildning som betalas av skattepengar och är gratis. Det finns också många privata utbildningar som du måste betala för, och där du kan studera allt från massageterapi till skådespeleri. Sådana utbildningar hittar du i annonser i tidningarna och under rubriken Utbildning i Gula Sidorna.

Råd om yrken, utbildningar och ansökningar kan du få av en **studievägledare** eller **syo-konsulent**. Sådana finns både på gymnasieskolorna och på universitet och högskolor. Det finns också mycket användbar information på Internet. *Se Bra att veta!*

KY och YTH

KY står för **Kvalificerad Yrkesutbildning** och YTH för **Yrkesteknisk Högskoleutbildning**. Båda finns inom många olika yrkesområden – industri, handel, byggnad med mera.

KY-utbildningarna pågår i mellan ett och tre år. En tredjedel av tiden består av praktik ute på olika arbetsplatser. KY-utbildningarna är därför de mest praktiskt inriktade av alla eftergymnasiala utbildningar.

YTH är till för personer med gymnasiekunskaper eller motsvarande, som arbetat minst fyra år inom ett visst yrke. Du kan också komma in i YTH om du saknar gymnasieutbildning men i stället har sex års yrkeserfarenhet att bygga vidare på. YTH-studierna pågår i regel i tre terminer.

Högskolestudier

Med ”högskolestudier” menas i allmänhet både högskolor och universitet. Det finns fler högskolor än universitet i Sverige. Skillnaden mellan dem är att högskolorna bara ger en grundläggande högskoleexamen, medan man på universiteten också kan gå vidare till **forskning** och högre examensnivåer.

En grundläggande högskoleexamen kräver minst två års studier, oftast mer. Det finns dels allmänna examina som inte är inriktade mot något särskilt yrke, dels yrkesexamina. Läser du på en yrkesinriktad högskoleutbildning är innehållet i dina studier bestämt från början. De flesta yrkesexamina kräver minst tre års högskolestudier. Lärare, arkitekt, sjuksköterska, brandingenjör, tandläkare och apotekare är exempel på yrken som kräver yrkesexamen.

Om du inte vill studera till något bestämt yrke, och själv vill välja dina kurser, får du en allmän examen. Den vanligaste är kandidatexamen, till exempel ”fil kand” och ”med kand”. Den kräver 120 kurspoäng, vilket motsvarar tre års studier.

En del högskolekurser ges numera **på distans**. Då bor de studerande kvar i sina hemorter och har kontakt med lärarna via telefon och e-post. Några gånger i terminen samlas man för genomgångar och prov.

Andelen studenter med utländsk bakgrund som går vidare till högskolestudier är lägre än andelen svenskfödda ungdomar. Därför vill både staten och högskolan uppmuntra sådana ungdomar att studera vidare efter gymnasiet. Den statliga myndigheten Högskoleverket har gjort en broschyr som berättar om den svenska högskolan, och

som finns på albanska, arabiska, persiska, somaliska och flera andra språk. *Se Bra att veta*.

För ungdomar som är tveksamma till om de vill och kan studera vid högskolan kan en **introduktion** vara bra. Flera högskolor ger numera en studieintroduktion på en eller två terminer. Tar introduktionen två terminer kallas den ibland för ”basår”. Man får veta mer om studierna vid högskolan, man får träning i att studera på ett effektivt sätt och i att göra den sorts uppgifter som är vanliga vid högskolorna.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Både staten och högskolan vill att fler studenter med utländsk bakgrund läser vidare på högskolan.

Behörighet

För att läsa vid högskolan krävs alltid **grundläggande behörighet**. Det krävs oftast också **särskild behörighet** som bestäms av inriktningen på den utbildning du söker till.

Grundläggande behörighet har du om du gått ut gymnasiet med tillräckliga betyg. Du kan också vara behörig om du har en utländsk utbildning som motsvarar gymnasiet plus tillräckliga svenskkunskaper. Ett tredje sätt att bli behörig är genom yrkesarbete. Personer över 25 år som arbetat i fyra år och har kunskaper i svenska och engelska som motsvarar gymnasiet har också behörighet, enligt en regel som kallas 25:4-regeln.

Den som läser på högskolan kan få statligt studiestöd som består av en lånedel och en bidragsdel.

Foto: Staffan Gustavsson / Reedacta

Söker du som ”25:4”, så ska du göra **högskoleprovet** som anordnas två gånger om året. Söker du på dina gymnasiebetyg, så är du inte tvungen att göra högskoleprovet. Det kan ändå vara en god idé att göra det, eftersom ett bra resultat på provet ökar dina chanser att bli antagen. Den statliga myndigheten Högskoleverket ger information om högskoleprovet. *Se Bra att veta*.

auktoriserad: godkänd genom särskilda prov eller en särskild utbildning.

Utländska gymnasieutbildningar bedöms av en annan myndighet, Verket för högskolestudier, VHS. Du kan dock söka till högskolan även utan bedömning om dina betyg översatts till svenska av en **auktoriserad*** översättare. Utländska högskoleutbildningar bedöms av Högskoleverket.

Till hela utbildningsprogram som löper över flera år anmäler du dig hos VHS. Vill du bara läsa en enda kurs, så kan du anmäla dig direkt till den högskola du är intresserad av.

Antalet sökande är olika stort till olika utbildningar. På program där det finns många sökande i förhållande till antalet platser, som utbildningarna till läkare och dataingenjörer, måste du därför ha höga betyg eller mycket bra resultat på högskoleprovet för att komma in. Skolornas och högskolornas studievägledare kan ge information om hur svårt eller lätt det är att bli antagen till olika utbildningar.

Studiestöd

De som studerar vid högskolan kan få statligt **studiestöd**, även kallat **studiemedel**. Det gäller också den som studerar på en KY- eller YTH-utbildning, vid en folkhögskola eller på Komvux.

Studiestödet består av en bidragsdel och en lånedel. Bidraget får man gratis, men lånet måste betalas tillbaka. Man kan få studiestöd i högst 240 veckor, vilket motsvarar sex års studier på heltid. Man måste klara av ett visst antal kurspoäng varje termin för att få fortsatt stöd.

För dem som inte är svenska medborgare gäller speciella regler. Reglerna är olika beroende på om personen i fråga är flykting, invandrare eller barn till invandrare. Mer information får du på Centrala Studiestödsnämndens Internetsidor eller genom att fråga skolornas och högskolornas studievägledare.

Det är Centrala Studiestödsnämnden, CSN, som beslutar om studiestöd. CSN har 25 lokalkontor runt om i landet, men det är ofta svårt att komma fram dit på telefon. Därför är det bättre att rådfråga via Internet eller någon studievägledare.

BRA ATT VETA:

- Uppgifter om folkhögskolorna och deras kurser kan du hitta på telefon 08-796 00 50 eller på Internetadressen www.fin.fhsk.se. De kurser som är speciellt avsedda för invandrare hittar du genom att klicka på ”långa kurser”.
- Syoguiden, med Internetadressen www.syoguiden.com, har mycket information om utbildningar, stipendier, yrken och arbeten i Sverige och utomlands.
- KY och YTH finns på adresserna www.ky.se och www.yth.nu.
- Verket för högskoleservice, VHS, har adressen www.vhs.se. Där finns bland annat information om hur gymnasieutbildningen från länder utanför Sverige bedöms.
- På Högskoleverkets söksida www.studera.nu finns information om högskoleprovet, om studielån, yrken och om alla program, introduktionsterminer och kurser vid alla högskolor och universitet. Högskoleverket har också gett ut en broschyr på flera språk om högskolestudier i Sverige. Du kan beställa broschyren på telefon 08-795 23 45 eller ladda ner den från adressen www.studera.nu/svenskahogskolan.
- Information om värdering av utländska högskole-utbildningar hittar du på adressen www.hsv.se, klicka på Utländsk utbildning och gå vidare till Bedömning av utbildning.
  Integrationsverkets skrift ”Att få din utbildning bedömd” berättar om hur validering går till, och ger adresser till olika myndigheter som värderar utländska examina. Skriften finns på 10 språk och kan beställas hos Integrationsverket, www.integrationsverket.se
- Centrala Studiestödsnämndens Internetadress är www.csn.se.

En hjälpande hand ger stöd att klara vardagen.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

På äldre dagar

Stöd och service för att klara vardagen

När en människa blir äldre kan hon behöva service och annan hjälp. Det är kommunerna som har ansvaret för att ordna sådan service, som med ett gemensamt namn kallas äldreomsorg. Flera kommuner har anpassat delar av sin äldreomsorg för äldre med utländsk bakgrund. Det kan till exempel finnas äldreboende och hemtjänstenheter med flerspråkig personal. Din kommun kan informera dig om det finns något sådant i eller i närheten av din kommun. Läs mer om äldreboende längre fram i kapitlet.

Många äldre vill bo kvar i sina hem så länge det går. För att det ska vara möjligt ordnar kommunen **hemtjänst**. Det innebär att särskilt anställd personal kommer hem till dig som är äldre och hjälper dig med det som du har svårt att klara själv. Hemtjänstens personal kan till exempel ordna med frukost och kvällsmat, diska, städa och handla. Om du är sjuk kan du också få hjälp med att stiga upp på morgonen och lägga dig på kvällen, och med att ta din medicin.

Har du svårt att klara matlagningen kan du få färdiglagad mat hemkörd till dig. Den servicen är **behovsprövad**, vilket betyder att kommunen bedömer ditt behov av tjänsten för att se om du tillhör dem som har rätt att få den.

Hemtjänstens personal brukar vara utbildade vårdbiträden och kan därför sköta enklare sorters sjukvård. Om du har större behov av sjukvård i hemmet kan en **distriktssköterska** komma hem till dig.

Du kan också få ett trygghetslarm om du är rädd till exempel för att falla och inte komma upp igen på egen hand. Trygghetslarmet är en liten apparat som du bär på armen som en klocka. När du trycker på en knapp på apparaten går en signal till hemtjänstens personal, som kommer och hjälper dig så fort de kan.

Hemtjänsten gör det möjligt att bo kvar hemma så länge som möjligt.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Man betalar en avgift för de olika saker som ingår i hemtjänsten. Avgifterna bestäms

av politikerna i kommunen där du bor. Hur stora de blir beror i regel på din inkomst och på hur mycket hjälp du får. Men avgiften får inte vara högre än maxtaxan, som är den högsta månadsavgift som kommunerna får ut.

Den som har låga inkomster och inga sparade pengar betalar oftast låga avgifter.

Att få hemtjänst

När du märker att du behöver hemtjänst ska du ta kontakt med kommunen. Då kommer någon från kommunen hem till dig, och så diskuterar ni tillsammans vilken hjälp du behöver.

Om du tycker någon utlovad tjänst dröjer för länge, eller om du behöver mindre eller mer hjälp, kan du ringa din kommun och be att få prata med en biståndsbedömare. En biståndsbedömare är en person som utreder hur mycket hjälp du kan få.

Om du är missnöjd med beslutet om vilken hjälp du ska få, kan du överklaga till domstol.

Familjerna hjälper till

Familjerna i Sverige gör också mycket för sina gamla. Vuxna barn hjälper sina föräldrar, och de äldre hjälper varandra. I många äldre par är den ena maken sjuk och vårdas av den andra. Det finns ofta så kallade anhörigföreningar där de som vårdar sina anhöriga träffas för att ge varandra tips och uppmuntran.

Även om ett sådant äldre par har hemtjänst, kan vården av en sjuk partner kräva mycket tid och ork. Då har vårdaren möjlighet att få **avlösning*** genom att någon annan övertar vården av den sjuka familjemedlemmen under vissa tider. Den sjuke kan till exempel få vara på ett

avlösning: att någon övertar de uppgifter du brukar göra, så att du kan vila dig eller göra något annat.

Man betalar en avgift för de olika sysslor som ingår i hemtjänsten. Avgiftens storlek baseras på inkomst, men får inte överstiga maxtaxan.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

dagcenter några dagar i veckan, eller bo på ett **korttidsboende*** vissa veckor. Om inte den sjuke kan lämna sitt hem, kan också personal från kommunen komma dit och avlösa den anhöriga.

Färdtjänst

Den som har svårt att åka buss eller annan **kollektivtrafik** kan få rätt till **färdtjänst**. Det innebär att man får åka med taxi eller någon specialanpassad bil för en särskild, låg avgift. Det är kommunen som beslutar vem som får rätt till färdtjänst.

Vård dygnet runt

korttidsboende: ett sjukhem där man inte bor någon längre tid utan bara några dagar eller någon vecka.

Den som behöver mycket hjälp kan ansöka om att få flytta till någon form av **särskilt boende**. Det finns **sjukhem**, **ålderdomshem**, **gruppboende** eller **sericehus**. I dessa bostäder finns möjlighet att få maten serverad, och det finns oftast tillgång till sjuksköterska och annan personal dygnet runt. Det särskilda boendet är ditt hem. Du betalar hyra eller en avgift för bostaden som du inreder med dina egna möbler och ägodelar.

Kvalitén i svensk äldreomsorg är allmänt god. Och du har rätt att begära en omvårdnad som passar dina behov. Har du synpunkter eller frågor på hur äldreomsorgen fungerar för dig bör du vända dig till din kommun.

Avgiften för den vård och omsorg man får i det särskilda boendet varierar oftast efter den boendes ekonomiska förhållanden. Men kommunen får inte ta ut högre avgifter än vad tjänsterna kostar för kommunen.

Från den 1 juli 2002 gäller ett nytt system för avgifter när det gäller äldreomsorgen. För att ingen ska få alltför höga kostnader för kommunal vård och omsorg finns numera en **maxtaxa**. Den anger alltså den högsta avgift som kommunen får ta ut av dig. Avgifterna ska inte vara högre än att man får en viss summa pengar över att leva på varje månad.

Reglerna för pension beskrivs inte här utan i kapitlet Pengar. Vi kan bara nämna att man ska ha varit bosatt i Sverige en visst antal år för att kunna få full garantipension. Den som varit här kortare tid får lägre pension. Det finns särskilda regler för flyktingar och för personer från länder som Sverige gjort överenskommelser med. Försäkringskassan kan svara på frågor om vad som gäller i just ditt fall.

BRA ATT VETA:

- PRO, Pensionärernas Riksorganisation, och SPF, Sveriges Pensionärsförbund, är några organisationer som vill få politikerna att ge pensionärer bättre villkor. Ibland ordnar de också träffar för alla pensionärer i ett område. Du kan fråga kommunen om de här riksorganisationerna, eller någon annan pensionärsförening, finns där du bor.
- Om du har svårt att gå, höra eller se finns det många hjälpmedel som du kan få låna eller köpa till ett subventionerat pris. Några exempel är rullator, hörapparat, förstärkare till telefonen och speciella förstoringsglas.
- De större riksförbunden för invandrare har ofta särskilda avdelningar som arbetar för att förbättra sina äldre landsmäns äldreomsorg i Sverige.

  Riksförbundens adresser hittar du bland sidorna längst bak i boken.

Sjukvården är en del av det sociala skyddsnätet i Sverige.

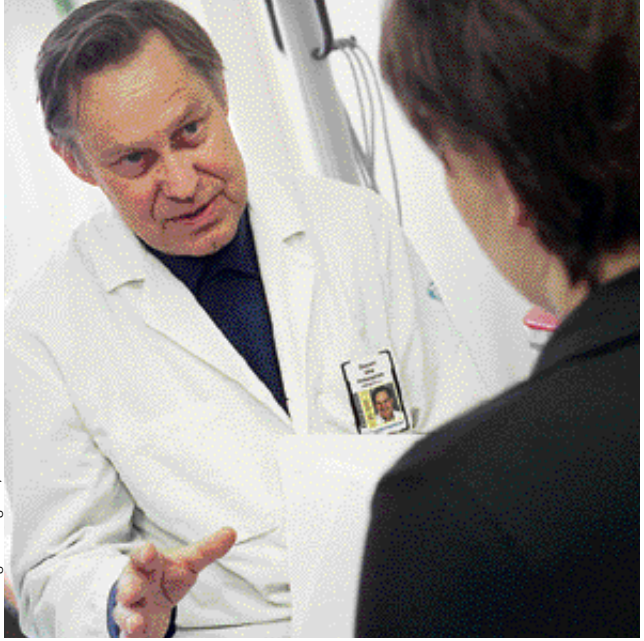

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Leva och ha hälsan

Olika former av vård och stöd

Det som ibland kallas det ”sociala skyddsnätet” i Sverige har växt fram gradvis under 1900-talet. Det är ett skyddsnät som samhället satt upp för den som blir sjuk, funktionshindrad, arbetslös eller får andra svåra problem, och vars familj inte på egen hand kan lösa problemen.

Det här kapitlet börjar med ett avsnitt som berättar om sjukvården i allmänhet. Sedan följer avsnitt om mödravård, barnavård och sexuella frågor. Efter det kommer avsnitt om tandvård, psykiatrisk vård och handikapp. De sista avsnitten handlar om missbruk, samlevnadsproblem och ekonomiska problem.

Var man får sjukvård

Sjukvården i Sverige bedrivs av landstingets vårdcentraler och sjukhus, samt av privata läkare och sjukhus. Vårdcentralerna och de privata läkarna har hand om patienter som inte behöver stanna kvar över natten.

Du ska i första hand vända dig till **vårdcentralen** om du blir sjuk. Det bästa är att först ringa dit och tala med den sköterska som har hand om **mottagningen***. Hon eller han kan säga om du bör träffa en läkare eller en **distriktssköterska**, och vilken tid som passar. Är du så sjuk att du inte kan lämna hemmet, kan någon från vårdcentralen komma hem till dig. Om vårdcentralens läkare sedan anser att du behöver specialistvård på sjukhus ser de till att ordna detta. Då får du en **remiss**, ett intyg om att du behöver tid på sjukhuset.

mottagning: det ställe som tar emot patienterna.

specialistvård: vård som kräver särskild utrustning eller speciell utbildning.

Sjukhusen har hand om **specialistvården*** och om de patienter som måste ligga inne för vård. Vårdcentraler och sjukhus finns ofta på telefonkatalogens Blå Sidor. Men en del landsting har valt att ge ut egen information, som du får hem i brevlådan. De privata läkarna hittar du under rubriken Läkare på Gula Sidorna.

Vissa avdelningar på sjukhusen har också så kallade öppna mottagningar, dit man kan komma utan remiss från vårdcentralen. Men om du är osäker, så är det alltså vårdcentralen du ska vända dig till i första hand.

Blir du sjuk när vårdcentralen är stängd finns det andra ställen dit du kan ringa för att få råd. De kallas ofta för jourcentraler, och telefonnumret dit står också i telefonkatalogens Blå Sidor.

Har du eller någon i familjen råkat ut för ett svårt olycks-

fall eller en plötslig svår sjukdom, kan du ringa nödtelefonnumret 112. Det är samma nummer i hela landet. Glöm inte att den som ringer ska tala om sitt namn och sin adress, och berätta alla detaljer om vad som hänt!

Nödtelefonnumrets personal kan sedan avgöra om du kan åka i egen bil eller taxi till sjukhuset, eller om du måste ha ambulans. Ambulansen brukar man spara till verkligt allvarliga fall, där patienten behöver till exempel hjärtbehandling redan under transporten.

Det är viktigt att du förstår vad läkaren och den övriga personalen säger. Fråga hellre en gång för mycket än en gång för lite! Behöver du tolk, så säg till om det i förväg. Det är sjukvårdens ansvar att ordna tolk åt alla som behöver det. I de flesta fall går det att ordna sådan hjälp även i akuta situationer – det finns till exempel tolkar som kan tolka via telefon. Om detta är omöjligt, försök då att få tolkhjälp av en vän eller en släkting och inte något barn.

Primärvård

Primärvården har hand om hälsan hos dem som bor inom ett visst område, till exempel en kommun. Om en patient har behov av flera olika sorters vård är det primärvårdens personal som samordnar arbetet. Primärvården ansvarar för så kallat förebyggande arbete, och har också hand om sjukvården på vårdcentralerna.

I primärvården ingår också hälsovård för mödrar och barn samt hemsjukvård, som vi berättar mer om längre fram. Även **sjukgymnastik** och **arbetsterapi** kan tillhöra primärvården. Sjukgymnasterna hjälper människor att träna upp sin kropp efter en sjukdom eller en skada, och arbetsterapeuterna tränar patienter så att de kan klara arbete

eller olika vardagsuppgifter.

Distriktssköterskan ingår också i primärvården. Hon eller han kan ge **vaccinationer***, sköta om sår med mera på sin mottagning på vårdcentralen.

Distriktssköterskan och annan vårdpersonal kan också komma hem till människor som är långvarigt sjuka eller **funktionshindrade** men inte bor på sjukhus. Detta kallas **hemsjukvård**.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Efter en sjukdom är sjukgymnastik ett sätt att träna upp kroppen igen.

vaccinationer: en vaccination ger dig skydd mot en viss sjukdom.

Möjlighet att välja

Du har möjlighet att välja vilken vårdcentral och vilken av vårdcentralens läkare du vill gå till. Om du träffat en läkare som du tycker verkar bra, så kan du be att få den läkaren som din speciella läkare. Då blir du uppsatt på hans eller hennes patientlista. Om du behöver vårdas på sjukhus, så har du också möjlighet att välja vilket sjukhus du vill komma till. Ibland är det långa köer till vissa operationer. Behöver du få ett sådant ingrepp gjort, så kan du fråga din läkare om det skulle gå fortare att bli opererad på ett sjukhus i en annan stad.

Hälso- och sjukvården är frivillig. Du kan därför säga nej

till eller sluta en behandling eller en medicinering när du vill. Men om du slutar en behandling som läkaren anser att du behöver, blir ansvaret för din hälsa ditt och inte läkarens.

I din **journal** skriver läkarna in vilken sjukdom du har och vilken behandling du får. Du har rätt att läsa din journal om du vill, och du kan be att få en kopia av den mot en liten avgift. Om du tycker det står fel i journalen, så kan du be din läkare att skriva en rättelse.

Alla som arbetar inom hälso- och sjukvården, även tolkarna, har **tystnadsplikt**. De får inte berätta för utomstående om sina patienter, om inte patienten själv gett sitt tillstånd.

Patientnämnd och patientföreningar

Om du är missnöjd med din behandling så bör du först tala med vårdpersonalen för att reda ut om det uppstått något missförstånd. Om inte det hjälper, så kan du vända dig till **patientnämnden** eller **förtroendenämnden**, som den ibland kallas. Det är en utvald grupp människor som är till för att göra kontakterna mellan patienter och vårdpersonal så bra som möjligt. De kan berätta för dig vilka regler som gäller och hjälpa dig att föra ditt ärende vidare till rätt ställe.

Patientföreningar arbetar för att stötta människor som har en viss sjukdom eller handikapp. Den som till exempel har sjukdomen diabetes kan träffa andra med samma sjukdom i Svenska diabetesförbundet, och lära sig mer om hur man klarar av sin sjukdom. Det finns patientföreningar för ett stort antal sjukdomar. Apoteken har en förteckning över patientföreningarna.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

I journalen skriver läkaren in uppgifter om patientens sjukdom och vilka behandlingar som gjorts.

Kostnader

Det mesta av kostnaderna för sjukvården betalas av skattepengar, men patienten betalar också en **patientavgift**. Varje landsting bestämmer hur stor avgiften ska vara inom dess område. Det kostar oftast mer att gå till akutmottagningen på ett sjukhus än att gå till en vårdcentral. En del vård, till exempel vård för barn och gravida kvinnor, är oftast helt gratis. För den som inte har permanent uppehållstillstånd – se sidan 232 – gäller i vissa fall andra regler.

Om du vill gå till en privatläkare, bör du först fråga om han eller hon är ansluten till Försäkringskassan. I så fall kostar det inte mer att gå dit än att gå till en av landstingets läkare. Är privatläkaren inte ansluten till Försäkringskassan blir det däremot mycket dyrare.

Glöm inte att ringa och meddela om du inte kan komma till en läkartid som du har fått! Om du inte har avbokat tiden, så riskerar du att få betala avgiften fast du inte varit där.

När du betalar patientavgift första gången ska du se till att du får ett **högkostnadskort** där alla dina betalningar

sedan förs in. Om du kommit upp i en viss summa (900 kr sommaren 2003) inom en 12-månadersperiod får du **frikort**. Det innebär att vården blir gratis under resten av den perioden. Ta därför alltid med dig högkostnadskortet när du besöker en läkare, en vårdcentral eller ett sjukhus, så att den patientavgift du betalar förs in.

Det finns också ett högkostnadskort för mediciner som köps på läkarrecept. Det är ett grönt plastkort där uppgifter om dina medicinkostnader lagras. Om du kommit upp i en viss summa inom en 12-månadsperiod blir medicinen gratis under resten av perioden.

Att vårdas på sjukhus kostar aldrig mer än en bestämd summa per dag. Högsta summan var 80 kr när den här boken skrevs (sommaren 2003). Summans storlek beror på din inkomst eller din pension. Räkningen skickas hem till dig efter sjukhustiden.

Vaccinationer och läkarintyg räknas inte som sjukvård. De kostar därför mer, och avgifterna förs inte in på högkostnadskortet.

Du kan i vissa fall få ersättning för resan till vårdcentral eller sjukhus. Då måste du se till att få ett kvitto på resan.

Om sjukpenning och sjukersättning skriver vi i en annan del av den här boken. *Se kapitlet om Pengar.*

Hälso- och sjukvård för kvinnor

Det finns två speciella hälsokontroller för kvinnor. Den ena heter **cellprov** eller **cytologprov**, och är till för att upptäcka cancer i livmoderhalsen så tidigt att sjukdomen lätt kan behandlas. Den andra kallas **mammografi** och är till för att upptäcka bröstcancer. Båda kontrollerna är ofarliga

och gör inte ont. Landstingen skickar ut kallelser till dessa kontroller.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Nästan alla kvinnor föder sina barn på sjukhus.

Papporna får också vara med vid förlossningen.

En kvinna som tror att hon blivit **gravid** (med barn) kan köpa ett graviditetstest på Apoteket. Den sortens tester är enkla men inte hundraprocentigt säkra. Ett säkrare sätt är att ta kontakt med **mödravården** och be dess personal göra ett test. Mödravårdscentralen, eller barnmorskemottagningen som den ofta heter, finns i allmänhet på samma ställe som den vanliga vårdcentralen.

Gravida kvinnor får gå på gratis kontroller hos mödravården, och den blivande fadern är också välkommen. Vid kontrollerna träffar man oftast en **barnmorska**, en specialutbildad sjuksköterska. Besök hos läkare ordnas vid behov. Barnmorskan gör olika undersökningar för att kontrollera att **fostret*** och den blivande modern mår bra.

foster: ett barn inuti mammans mage.

Mödravårdscentralen/barnmorskemottagningen ordnar ofta kurser för blivande föräldrar. Där får man hjälp med att förbereda sig inför **förlossningen** och information om amning och **smärtlindring** under förlossningen. Smärtlindring innebär olika sätt att göra så att kvinnan har mindre ont när hon föder fram barnet. Alla förlossningsavdelningar kan ge smärtlindring.

Nästan alla barn i Sverige föds på sjukhus. Oftast är barnets pappa eller någon vän eller släkting med under förlossningen. Barnets pappa brukar också få vara med på **BB** under en stor del av dagen. BB är den avdelning där nyblivna mammor och deras barn bor innan de åker hem.

Kvinnor med tunga arbeten har rätt att bli flyttade till ett lättare arbete under graviditeten. Om en läkare bedömer att kvinnan inte bör arbeta alls under de sista två månaderna av graviditeten, så kan hon i stället få **havandeskapspenning**. Det är en sorts sjukpenning för upp till 50 dagar som man ansöker om hos Försäkringskassan.

Föräldrapenning betalas ut av skattepengar för att föräldrar ska kunna vara hemma hos sina barn en viss tid. *Läs mer i kapitlet Pengar.*

Hälso- och sjukvård för barn

När de nyblivna föräldrarna varit hemma ett par dagar, brukar en distriktssköterska från **barnavårdscentralen**, **BVC**, komma på besök för att se till att barnet mår bra. Efter det första hembesöket får föräldrarna själva gå med barnet till BVC och kontrollera att barnet utvecklas som det ska. Ibland har BVC också kurser för nyblivna föräldrar.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

På barnavårdscentralen kontrolleras barnets vikt, längd och syn med jämna mellanrum tills dess barnet börjar skolan.

BVC kontrollerar barnens syn, längd, vikt med mera med jämna mellanrum upp till skolåldern. Barnen får

också vaccinationer mot vissa sjukdomar. Om du vill vaccinera ditt barn mot andra sjukdomar, till exempel om ni ska resa utomlands, så måste du i regel gå till en privat vaccinationscentral och betala för det. BVC:s kontroller och vaccinationer är däremot alltid gratis.

När barnen fyller sex år är det skolan som tar över ansvaret för hälsokontrollerna. Skolhälsovårdens skolsköterskor och skolläkare har mottagning på bestämda tider och gör hälsokontroller och vissa vaccinationer.

Om ett barn måste ligga på sjukhus kan ofta någon av föräldrarna få möjlighet att bo där också, så att det sjuka barnet inte behöver vara ensamt.

receptfritt: utan att man behöver ha ett recept, ett särskilt papper från en läkare.

Preventivmedel och abort

Preventivmedel skyddar mot oönskade graviditeter, och kondomer skyddar dessutom mot könssjukdomar. Kondomer kan man köpa till exempel på apotek, men p-piller, spiral och pessar för kvinnor måste provas ut vid en undersökning. Unga kvinnor och män kan gå till **ungdomsmottagningen** om det finns en sådan. Skolsköterskan kan hjälpa till och berätta var lämplig mottagning finns. Alla kvinnor kan gå till mödravårdscentralen. Den som är osäker kan fråga på sin vårdcentral vart man bör vända sig.

Så kallade akut-p-piller kan användas inom 72 timmar efter ett oskyddat samlag. De gör så att samlaget inte kan leda till graviditet. Akut-p-piller säljs **receptfritt*** på apotek och kan också fås på ungdomsmottagningarna.

Den som fyllt 25 år kan välja att sterilisera sig. Då kan man inte alls få barn. Sterilisering av en man är en ganska enkel operation. Vårdcentralen eller barnmorskemottagningen kan ge mer information om hur det går till.

Att göra **abort*** är lagligt i Sverige. Det är kvinnan själv som bestämmer om en abort ska göras. Kvinnor som känner sig osäkra kan få ett rådgivande samtal med någon på barnmorskemottagningen för att diskutera igenom sitt beslut. Om kvinnan bestämmer sig för abort, så kan barnmorskan ordna en tid för detta. Kvinnan ligger i regel inte inne på sjukhuset över natten, utan kan gå hem samma dag.

Om man har bestämt sig för abort är det bäst att det sker så tidigt som möjligt. De allra flesta aborter görs före den 12:e graviditetsveckan. Det är tillåtet att göra abort ända till slutet av den 18:e veckan. För ännu senare aborter, som är mycket ovanliga, krävs det tillstånd från Socialstyrelsen.

abort: ett ingrepp som tar bort ett påbörjat foster.

Sexualitet

Om du har funderingar om sexualitet och homosexualitet, kan du tala med skolsköterskan, ungdomsmottagningen eller din läkare på vårdcentralen. Du kan också kontakta Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU, och Riksförbundet för sexuellt likaberättigande, RFSL.

RFSL är till för homo- och bisexuella och har 32 lokal-

Foto: DigitalVision

Tonåren är en omtumlande tid då unga börjar träda in i vuxenvärlden. Frågor om kropp, själ och sexualitet får stor betydelse.

avdelningar runt om i landet. Deras representanter kan ge information om vilka regler som gäller i Sverige. Bland dessa regler är till exempel att det är förbjudet att diskriminera homosexuella, och att två homosexuella personer kan ingå ”partnerskap”, vilket liknar äktenskap. *Se Bra att veta i slutet av kapitlet för telefonnummer till RFSU och RFSL.*

Omskärelse

Omskärelse* av flickor, även kallad **könsstympning**, är i alla former förbjuden i Sverige. Den är ett lagbrott som kan leda till fängelse, även om den som ska omskäras accepterar ingreppet. För de mest allvarliga stympningarna är straffet fängelse i lägst två och högst tio år. Att göra upp planer för en könsstympning utomlands, eller låta genomföra en sådan stympning, är också förbjudet.

omskärelse: att skära bort delar av könsorganen.

smärtlindring: medicin eller annat medel som gör att det inte gör ont.

Omskärelse av pojkar är inte förbjudet, men enligt en ny lag får ingreppet bara utföras av en läkare eller av en person med särskilt tillstånd. Någon annan än en legitimerad läkare får dock inte utföra omskärelse på pojkar som är äldre än två månader. Barnet ska ges **smärtlindring*** av en läkare eller en sjuksköterska. I de flesta fall får man själv betala hela kostnaden för omskärelsen.

Könssjukdomar

Den som tror sig ha en **könssjukdom** måste ta kontakt med en vårdcentral, med ungdomsmottagningen eller med hudklinikens mottagning på närmaste sjukhus. Behandlingen där är gratis.

Klamydia är den vanligaste könssjukdomen. Den bör alltid behandlas, eftersom en infektion kan göra det svårt för en kvinna att bli gravid längre fram.

HIV-aids är den farligaste könssjukdomen. Den heter HIV i sitt första stadium, när man blivit smittad med det så kallade HIV-viruset. De flesta har smittats vid oskyddat samlag, men smittan kan också överföras via sprutor och blod. Själva sjukdomen, som kan dröja flera år med att bryta ut, heter aids.

Alla sjukhus, de flesta vårdcentraler och många privata gynekologer (kvinnoläkare) kan göra HIV-test. En del städer har också särskilda HIV-mottagningar, som man hittar via telefonkatalogens Blå Sidor. HIV-testerna är som vanliga blodprov. De kostar inget, och man behöver inte säga vad man heter.

Alla som vet att de är HIV-smittade måste använda kondom eller se till att partnern använder kondom. De måste också berätta för sin partner att de är smittade. Att inte berätta att man är smittad är ett allvarligt brott. Det säger den svenska smittskyddslagen, som är till för att hindra spridningen av farliga sjukdomar.

Psykiska besvär

Besvär som har att göra med dina känslor, dina tankar och ditt sinne kallas **psykiska**. De kan behandlas inom den psykiatriska vården, men även inom primärvården om besvären inte är så svåra. Oftast består behandlingen av en kombination av samtal och medicinering.

Om du eller någon i familjen har psykiska problem, så kan du börja med att tala med din vanliga läkare på vårdcentralen. Han eller hon kan hjälpa dig vidare till rätt behandling. Du kan också gå till företagshälsovården, om det finns en sådan på din arbetsplats.

På många håll finns det psykiatriska mottagningar där man

kan få tala med en psykolog eller en psykiater, en läkare med psykiatri som specialitet. Den som behöver mer vård kan bli inlagd på en psykiatrisk sjukhusavdelning eller vårdas hemma. I det senare fallet kan både landstinget och kommunen ge extra stöd.

Foto: Scott T. Baxter

Alla sjukdomar har inte med kroppen att göra. Ibland är det känslor och sinne som behöver vård.

Barn och ungdomar kan vända sig till skolhälsovården, ungdomsmottagningen eller till barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen **BUP** (Barn- och ungdomspsykiatri). Du hittar närmaste BUP på telefonkatalogens Blå Sidor eller genom att ringa landstingets telefonnummer. Det finns också särskilda mottagningar för ungdomar med **ätstörningar** som anorexi (när man svälter sig) och bulimi (när man äter stora mängder och sedan kräks).

Den som varit utsatt för krig och tortyr kan få psykiska besvär som sömnsvårigheter, mardrömmar och ångest i lång tid efteråt. Många landsting har specialutbildad personal som kan hjälpa människor som varit med om sådana svåra upplevelser. Det finns också särskilda centra som drivs av Röda Korset och andra organisationer. Flyktingsamordnaren i din kommun vet vad som ligger närmast din bostadsort.

Tandvård

Barn och ungdomar under 20 års ålder har gratis tandvård hos **Folktandvården**. De får en kallelse när det är dags att gå dit. Från det år man fyller 20 år måste man betala för tandvården. Staten ger ett visst bidrag för så kallad bastandvård, som till exempel undersökningar och lagningar, så patienten betalar inte hela den verkliga behandlingskostnaden.

Även inom tandvården måste man avbeställa en inbokad tid om det visar sig att den inte passar, annars får man betala i alla fall. Det gäller även för barntandvården.

Tandläkarna kan ta olika priser, därför kan det löna sig att jämföra var det blir billigast. Alla tandläkare ska ha en prislista på sin mottagning, där man kan se till exempel vad det kostar att göra en kontroll och att laga ett hål.

För större arbeten, exempelvis så kallade kronor och bryggor, gäller andra ersättningsregler än för bastandvården. Be alltid din tandläkare att i förväg beräkna vad ett visst arbete kommer att kosta dig!

Det kan löna sig att gå till tandläkaren minst vartannat år. Små hål är billigare att laga än stora.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Många tycker det är dyrt att gå till tandläkaren. Det brukar ändå löna sig att göra en tandläkarkontroll minst vartannat år. Väntar man för länge kan hål och andra fel bli mycket svårare och dyrare att laga.

Äldre och funktionshindrade kan få tandvård för

samma avgifter som inom primärvården. Mer om detta finns att läsa på Försäkringskassans hemsida, www.forsakringskassan.se.

Funktionshinder

Funktionshinder, även kallat **handikapp**, är sådant som dövhet, blindhet, rörelsehinder och utvecklingsstörning. Barn med funktionshinder går ofta i vanliga förskolor och skolor, ibland med stöd av speciallärare och en personlig assistent. Det finns också särskilda skolor för barn med vissa funktionshinder.

talbok: en bok som är inläst på kassettband.

texttelefon: en telefon som är kombinerad med en datorskärm.

Föräldrar till sjuka barn eller barn med funktionshinder kan få **vårdbidrag** för att vårda barnet hemma. Man kan få helt, halvt eller en fjärdedels bidrag beroende på hur mycket vård som krävs. På många håll kan föräldrarna också få avlösning, det vill säga någon som övertar vården ett tag så att föräldrarna får vara lediga.

Den som är över 19 år kan ansöka hos Försäkringskassan om **handikappersättning** för att täcka de extra kostnader som handikappet kan föra med sig. Den som har ett funktionshinder kan också ansöka om att få färdtjänst, personlig assistens och tolk, samt tekniska hjälpmedel som rullstol, hörapparat, **talböcker*** och **texttelefoner***. I alla dessa fall gör kommunens eller sjukvårdens personal en utredning för att bedöma personens behov innan man säger ja eller nej till ansökan.

En funktionshindrad person kan få bidrag för att göra vissa ändringar i sin lägenhet. Det kan till exempel handla om att ändra badrummet så att det blir tillgängligt för en rullstol. I många kommuner finns det också speciella lägenheter för funktionshindrade.

Socialtjänst

Socialtjänst är namnet på kommunernas sociala service och ekonomiska hjälp. Ansvaret för socialtjänsten kan ligga hos olika nämnder i kommunen, beroende på vilka frågor det handlar om. Viss service, som barnomsorg och äldreomsorg, är till för alla oavsett ekonomiska förhållanden. Annan service är **behovsprövad**, vilket betyder att socialtjänstens personal gör en utredning för att se om personen eller familjen i fråga har rätt att få den hjälp det gäller.

sexuella övergrepp: en sexuell handling som den ena parten inte vill vara med om.

Personalen inom kommunens socialtjänst har tystnadsplikt i de flesta fall. Undantaget är om man misstänker brott, till exempel att ett barn har utsatts för misshandel eller **sexuella övergrepp***. I sådana fall har personalen ingen tystnadsplikt, utan tvärtom plikt att föra sina misstankar vidare.

I socialtjänsten ingår förskolor, fritidshem, servicehus, hemtjänst, missbruksvård med mera, som vi skriver om på andra ställen i boken. Här ingår också **försörjningsstöd**, tidigare kallat **socialbidrag**, som är till för dem som inte har

Tillfällig hjälp i krissituationer kan man få av socialförvaltningen som är kommunens sociala service.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

lön eller några andra inkomster. Försörjningsstödet är också behovsprövat, och socialtjänsten gör alltid en **utredning*** för att se om den sökande har rätt till ekonomisk hjälp.

Du har rätt att få en motivering till socialtjänstens beslut om bistånd. Om du vill överklaga beslutet är socialtjänsten skyldig att informera dig om hur det går till. Du kan också få hjälp av socialtjänsten att skriva ditt överklagande.

Försörjningsstödet är inte tänkt som en långvarig utan som en tillfällig lösning. *Se kapitlet om Pengar.*

utredning: en undersökning gjord av någon myndighet.

Problem inom familjen

Om en man och hustru har svårigheter i sitt förhållande, så kan de söka hjälp hos en **familjerådgivare** för att tala igenom sina problem. Kommunen har ofta en enhet för familjerådgivning, och det kan också finnas familjerådgivare hos Svenska kyrkan, landstinget och privata konsulter. Man hittar dem under rubriken Familjerådgivning i telefonkatalogens Gula Sidor.

Familjerådgivarna har inte till uppgift att till varje pris hålla ihop en familj. I vissa fall är oenigheten så stor att en skilsmässa är bäst för alla parter. Familjerådgivarna försöker då hjälpa makarna att få en så konfliktfri skilsmässa som möjligt.

Misshandel är förbjuden i lagen, och det gäller även inom familjen. Att slå sin maka, sin make eller sina barn är ett lagbrott. En kvinna som blir slagen kan söka råd och hjälp hos **kvinnojourerna** eller hos en särskild jourtelefon för kvinnor med andra modersmål än svenska. Det finns också mansjourer för män som behöver någon att tala med. Ett barn

kan vända sig till skolsköterskan eller barnskyddsorganisationen BRIS. *Se Bra att veta i slutet av kapitlet.*

Barnmisshandel ses i Sverige som ett så svårt brott att även utomstående bör ingripa. Om du till exempel tror att en granne slår sina barn, bör du försöka tala med någon om det – med grannen själv, eller med socialtjänsten, skolan eller barnavårdscentralen.

Barn som far illa

Barn kan ha det svårt av många skäl. Det kan röra sig om riktigt allvarliga saker som sexuella övergrepp, misshandel, hot och tvång eller att föräldrarna missbrukar alkohol eller narkotika (dricker eller knarkar). Men det kan också bero på att föräldrarna är sjuka eller **deprimerade*** och inte orkar ta tillräckligt mycket ansvar för sina barn.

deprimerad: en person som alltid är sorgsen och inte orkar göra något.

kontaktperson, kontaktfamilj: människor som ställer upp för att träffa personer som har problem och försöka hjälpa dem.

Socialtjänsten försöker alltid, om det går, att undvika att dela på en familj. Genom att ordna en **kontaktperson*** eller **kontaktfamilj***, stödsamtal och annan hjälp försöker man i stället att få familjen att fungera bättre.

Ibland kan det ändå bli nödvändigt att flytta på barnet. I första hand undersöker socialtjänsten då om det finns någon släkting som barnet kan bo hos. I andra hand försöker man hitta ett så kallat **familjehem**, en familj som tar hand om barnet i sitt hem under en period. Barnet ska så långt möjligt fortsätta att ha kontakt med sin riktiga familj hela tiden.

Missbruk

Socialtjänsten har skyldighet att hjälpa ungdomar och vuxna som missbrukar alkohol eller narkotika. Socialtjänsten kan till exempel ordna kontaktpersoner, stöd-

samtal och vård i en familj eller ett **behandlingshem**.

En del behandlingshem inriktar sig mest på ungdomar. Kommuner, landsting, kyrkor och föreningar har ofta särskilda mottagningar för missbrukare. Vården är i första hand frivillig, men om en person riskerar att skada sig själv eller någon annan allvarligt genom sitt missbruk, så kan vården ske med tvång.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redaktfa

Det finns hjälp att söka för ungdomar som fastnat i drogmissbruk.

Om du eller någon du känner behöver hjälp med missbruksproblem, så bör du vända dig till antingen socialtjänsten, din läkare eller din distriktssköterska på vårdcentralen. Du har rätt att få tolk om det behövs.

Misstänker du att ditt barn börjat med narkotika, kan du vända dig till socialtjänsten för att få råd och information. Du behöver inte säga ditt namn om du inte vill. Du kan också kontakta Föräldraföreningen mot narkotika. Titta i telefonkatalogens Rosa Sidor om det finns en lokalförening där du bor, och kontakta annars riksförbundet i Stockholm – *se Bra att veta*. Föräldraföreningen mot narkotika har broschyrer som berättar om narkotika och om olika tecken som tyder på att en ung människa börjat med droger.

BRA ATT VETA

- På telefonkatalogens Blå Sidor finns råd om vad man gör vid brännskador, om någon satt i halsen med mera. Där står också alla telefonnummer dit man kan ringa för att få råd. Lär dig gärna att hitta i Blå Sidorna redan nu, så slipper du ägna tid åt det när du eller någon familjemedlem blivit sjuk.
- I många landsting får du en **patientbricka** när du haft kontakt med sjukvården första gången. Det är ett plastkort med ditt namn, din adress och ditt personnummer på. Patientbrickan ska du sedan alltid ha med dig när du besöker sjukvården.
- I Stockholmsområdet kan du på apoteken få en lista som heter ”Läkare och tandläkare i Stockholms län 2003”. I den broschyren står det bland annat vilka läkare och tandläkare som talar andra språk än svenska.
- Patientorganisationer hittar man bl.a. på Internet-adressen www.infomedica.se
- Har någon i familjen druckit eller ätit ett medel som kan vara farligt, ring då till Giftinformations-centralen, telefon 08-33 12 31. De har öppet dygnet runt och kan ge råd om vad man bör göra. Du kan ock-

Foto: Linda Wikström / Pressens Bild

Bild från en svensk vardag. Nyinflyttade i Eriksberg. Flytten är som ett första steg in i ett nytt liv för familjen.

så ringa 112 och begära giftinformationen, så kopplas du rätt.

- Numera kan läkarna **transplantera** (flytta) delar av en nyss död människas kropp till en levande patient, som på så sätt kan bli frisk. Det kallas organdonation, och går att göra med bland annat hjärtat, levern, njurarna och ögats hornhinna. Men de får inte ta några organ om inte personen i fråga godkänt det medan han eller hon levde. Berätta därför gärna för din familj vad du tycker om saken! Apoteken har en broschyr om organdonation.
- Information om sexuella frågor finns hos RFSU, www.rfsu.se, telefon 08-692 07 00.
- Information om homosexualitet finns hos RFSL, www.rfsl.se, telefon 08-457 13 00.
- RSMH, Riksförbundet för social och mental hälsa, är en organisation för den psykiatriska sjukvårdens patienter och andra som är intresserade av psykiatrisk vård. Du hittar den på Rosa Sidorna, på www.rsmh.se och telefon 08-772 33 60.
- Organisationer för funktionshindrade hittar du på adressen www.funka.nu – klicka på Organisationer.
- Försäkringskassan har en bra information om sjukpenning, hjälp för funktionshindrade med mera på sina Internetsidor. Adressen är www.forsakringskassan.se. Texterna finns också på lätt svenska och på vissa andra språk.
- **Kvinnojourer** för misshandlade kvinnor hittar du i telefonkatalogens Rosa Sidor eller genom att kontakta ROKS, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige. ROKS finns på www.roks.se, telefon 08-442 99 30. Kvinnojourerna har tillfälliga bostäder för kvinnor som hotas av sina män.
- **Kvinnor med annat modersmål än svenska** har en särskild rikstäckande jourtelefon i det ideella nätverket Terrafem,

där man kan få råd och stöd på många olika språk. Numret dit är 020-52 10 10. Det syns inte på telefonräkningen att numret går till **kvinnojouren**, och samtalet är gratis.

- Det finns också en jour för muslimska kvinnor, som heter Systerjouren Somaya. Den har telefon 08-760 96 111.
- I Stockholm, Göteborg, Lund och Gävle har yrkesutbildade psykologer och socialarbetare mottagningar för män som har psykiska problem, våldsproblem eller på annat sätt är i kris. Manscentrum i Stockholm har telefon 08-643 11 83 och Internetadressen www.manscentrum.se. Där kan du också få adressen till de andra mottagningarna.
- I bland annat Örnsköldsvik, Borlänge och Stockholm finns det också mansjourer som sköts av ”vanliga”, inte specialutbildade, män. Dit kan man ringa för att tala om familjeproblem, vårdnadstvister, skilsmässor med mera.

  Stockholmsjouren har telefon 08-30 30 20 och Internetadressen www.mansjouren.net.
- BRIS, Barnens Rätt i Samhället, har en hjälptelefon för barn och ungdomar upp till 18 år. Numret är

Foto: Magnus Hallgren / Pressens Bild

Bild från en svensk vardag. Iranska kvinnor demonstrerar utanför landets ambassad på Lidingö i Stockholm.

0200-230 230 och samtalen är gratis. Det finns också en vuxentelefon dit man kan ringa om man är bekymrad för sina barn. Numret är 077-150 50 50. BRIS har Internetadressen www.bris.se.

- Rädda Barnen har en hjälptelefon för föräldrar, Föräldratelefonen. Den är till för alla föräldrar som behöver en annan mamma eller pappa att prata med. Numret är 020-786 786.
- Föreningar som stöder före detta alkoholmissbrukare är Länkarna, telefon 08-18 96 88, och Anonyma Alkoholister, telefon 08-720 38 42. Du kan se i Rosa Sidorna om de har någon lokalförening där du bor.
- Föräldraföreningen mot narkotika FMN har telefon 08-642 06 50. Det finns också ett riksförbund som heter Simon, svenskar och invandrare mot narkotika, och som har telefon 08-28 12 86.
- I större kommuner finns en socialjour som kan komma om det uppstår något stort problem i familjen under en kväll eller ett veckoslut. Socialjouren nås via nödtelefonnumret 112.
- Röda Korsets hemsida, www.redcross.se, har telefonnummer och adresser till organisationens centra för krigs- och tortyrskadade flyktingar.

Foto: Eduardo Valenzuela

Bild från en svensk vardag. Finlir och fotarbete i Stockholmsförorten Rinkeby. I Rinkeby International Boxningsklubb tränas både styrka och hänsyn. Sport är en viktig social träning, menar tränaren Gheorghe Iliuta.

Religionsfrihet innebär att var och en har rätt till sin egen Gudstro och frihet att utöva sin religion.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Kyrkor och tro

Religionernas plats i dagens Sverige

Alla har vi en uppfattning om rätt och fel och om hur vi människor ska leva våra liv privat och i samhället. Ofta grundar sig dessa uppfattningar i en tro, vår alldeles egna eller en tro som omfattas av många. Det här kapitlet handlar om olika religioner som finns representerade i Sverige. Eftersom Sverige haft kristna traditioner i 1000 år, upptas en stor del av kapitlet av en redogörelse för olika kristna trosriktningar.

I Sverige råder religionsfrihet. Det betyder att olika religioner kan utövas här. Idag är många religioner från världens alla hörn representerade i Sverige. Förutom ett stort antal **kristna kyrkor** finns här **judiska** församlingar, **muslimska** församlingar av olika inriktningar, **hinduiska** och **buddhistiska** sammanslutningar, och här utövas **bahá'í** och **sikhism**. Dessutom bor det i Sverige människor med andra religioner än dem vi nämnt här, men som inte organiserat sig.

Kort svensk religionshistoria

Fram till 1000-talet trodde människorna i Sverige på **asagudar**. Asarna hade namn som Tor, som gjorde åskan, Frö, som gav goda skördar och många barn, och Oden, som var klok och såg allt. Under 1000-talet kom kristendomen till Sverige, och då byggdes många kyrkor under de första århundradena. Sverige hade tidigare bestått av mindre områden styrda av småkungar. Under denna tid enades dessa till ett rike och kyrkan och kungarna samarbetade. Kungarna och andra rika stormän skänkte mark till kloster och kyrkor.

Sverige blev då ett kristet land vars religiösa överhuvud var påven i Rom. Under 1500-talet genomförde kungen Gustav Vasa reformationen. Det innebar att man bröt med påven. Klostren stängdes och deras rikedomar togs i beslag av staten. Svenska kyrkan blev en evangelisk-luthersk kyrka, som tillsammans med staten hade stort inflytande på människors villkor. Ofta stod kyrkan på maktens sida. Svenska statskyrkan har haft hand om folkbokföringen ända fram till slutet av 1900-talet. Där antecknades födelse och död, flyttningar och giftermål.

Kyrkan medverkade genom folkbokföringen också till utskrivning av soldater till de krig som Sverige förde, framför allt under 1600-talet. *Mer om detta i kapitlet Historia.*

Under 1800- och 1900-talet uppstod flera fria kyrkor i Sverige, i protest mot den mäktiga statskyrkan. Olika grupper av kristna, som inte tilläts uttrycka sin tro på det sätt de ville, skapade egna sammanslutningar, som också kallas samfund. De fria kristna samfunden kallas **frikyrkor**. En del av dem bildades här sedan de först uppstått i andra länder, till exempel Frälsningsarmén, som grundades i England av av William Booth. Frikyrkorna samlar uppåt en halv miljon människor i Sverige.

luthersk – evangelisk: Innebär att man betonar de fyra evangelierna i Nya testamentet och håller sig till den lära som grundades av Martin Luther. Han bröt i början av 1500-talet med den katolska kyrkan, och detta blev början till det som kallas reformationen.

Svenska kyrkan idag

Det finns inte någon statskyrka i Sverige längre efter den 1 januari år 2000. Ända till dess föddes alla svenskar som medlemmar i **Svenska kyrkan**. Men år 2000 skildes kyrka och stat åt och Svenska kyrkan blev en **fristående luthersk-evangelisk*** kyrka. Svenska kyrkan har drygt 7 miljoner medlemmar. Siffran kanske kan få dig att tro att de flesta går i kyrkan på söndagarna och är aktivt troende på andra sätt. Så är det inte. Många svenskar som anser sig vara kristna är inte aktiva i de kyrkliga **församlingarna**. Det är ändå de 2 200 församlingarna som är kärnan i Svenska kyrkans verksamhet. Där samlas de aktiva kyrkomedlemmarna. Dit vänder sig många i olika livssituationer. Även de som inte brukar gå i kyrkan vill ofta låta döpa sina barn, gifta sig i kyrkan eller begrava sina döda med en kyrklig ceremoni. Kyrkans medlemmar betalar en kyrkoavgift. *Mer om detta i kapitlet Familj och samlevnad.*

Varje församling utgör ett geografiskt avgränsat område

Foto: Staffan Gustavsson / Redaktia

75 procent av alla barn som föds i Sverige döps i Svenska kyrkan.

och har oftast en egen kyrkobyggnad, ibland flera. I församlingen arbetar präster, diakoner, musiker, barnledare och andra med gudstjänster, körverksamhet, träffar för barn, ungdomar och pensionärer och andra aktiviteter. Diakonerna utför en stor del av kyrkans sociala arbete. Kyrkorna tar ofta ett praktiskt socialt ansvar, bland annat för flyktingar. Kyrkans lokala kontor kallas pastorsexpeditioner.

75 procent av alla barn som föds i Sverige **döps** i Svenska kyrkan och blir därmed medlemmar. När barnen kommer i tonåren kan de bli **konfirmerade**. Det innebär att de under en period får **undervisning** om kristendom och tro. En viktig del är också **samtal** om mänskliga relationer privat och i samhället, om rätt och fel. Efter den här perioden hålls själva konfirmationen, som är en högtid där konfirmanden aktivt uttalar sin kristna tro. Man kan också väl-

ja att efter undervisningen avstå från själva konfirmationen.

20 000 människor är med i **Evangeliska Fosterlandsstiftelsen**, **EFS**, som är en självständig organisation inom Svenska kyrkan. EFS lägger tyngdpunkten vid mission – att väcka tron på Gud – och vid kristet vardagsliv.

Ta kontakt med närmaste pastorsexpedition om du vill veta mer. Se även kapitlet Familj och samlevnad.

Frikyrkorna idag

Frikyrkorna är sinsemellan olika. Några av de mest kända är **Frälsningsarmén**, **Pingströrelsen** och **Svenska Missionskyrkan**. Frälsningsarméns medlemmar bär ofta uniformer och är ute på gator och torg och sjunger sina sånger som blivit samfundets kännetecken.

Foto: Lars Epstein / Pressens Bild

Frälsningsarméns medlemmar rör sig ofta ute på gatorna och samlar in pengar till sin verksamhet för människor som har det svårt.

Frälsningsarmén brukar också ha soppkök för hemlösa. ”Frälsis” driver också företaget Myrorna, en affärskedja som tar emot begagnade varor och säljer dem billigt. Myrorna finns i många svenska städer.

Pingströrelsen är Sveriges största frikyrkosamfund med 90 000 medlemmar. Det som anses vara typiskt för Pingströrelsen är att den betonar en personlig upple-

velse av Guds närvaro. Under gudstjänsterna, som ibland kallas frälsningsmöten, är det inte ovanligt att människor går fram till predikanten och ”överlämnar sig till Jesus”, eller ”blir frälsta”.

Svenska Missionskyrkan med 67 000 medlemmar vill aktivt arbeta för samverkan och samarbete mellan kyrkor. På sikt strävar man efter kristen enhet, det vill säga att alla olika kyrkor förenas. Svenska Missionskyrkan ser samfundet och de lokala församlingarna som provisoriska, i väntan på detta.

Andra frikyrkor i Sverige är **Sjundedags Adventistsamfundet**, **Metodistkyrkan**, **Baptistsamfundet**, **Alliansmissionen** och **Nybygget-Kristen samverkan**. Det finns också flera mindre frikyrkor med lokal anknytning på olika platser i Sverige. En del invandrade från Estland, Finland, Iran, Kina och Korea har ”tagit med sig” sina kyrkor. Vissa av dem har bildat avdelningar inom de svenska frikyrkorna medan andra har grundat egna församlingar.

Katoliker, ortodoxa och österländska

I Sverige finns många andra kristna kyrkor än Svenska kyrkan och de svenska frikyrkorna. Den största av dem är **katolska kyrkan** med 165 000 medlemmar. Bland dessa är många invandrade från övriga Europa och Latinamerika, och det firas gudstjänster på bland annat polska och spanska. Katolikerna i Sverige har en egen biskop. Den katolska kyrkans högste ledare är påven i Vatikanstaten i Rom.

De ortodoxa och österländska kyrkorna har 100 000 medlemmar i Sverige, de allra flesta invandrade från Turkiet och länder i Mellanöstern och Afrika. Redan innan des-

sa kom hit fanns den **Rysk-ortodoxa kyrkan** här ända sedan 1600-talet. Senare kom de **Estnisk-**, **Serbisk-**, **Makedonsk-** och **Grekisk-ortodoxa kyrkorna** till Sverige, och så småningom också de **Rumänsk- och Bulgarisk-ortodoxa**. Den största österländska kyrkan i Sverige är den **Syrisk-ortodoxa** vars medlemmar härstammar från Libanon, Turkiet, Irak och Syrien. Andra österländska kyrkor är **Armeniska apostoliska kyrkan**, **Etiopisk-**, **Koptisk-** och **Eritreansk-ortodoxa kyrkan**. En stor grupp assyrier är med i **Österns apostoliska katolska assyriska kyrka,** även kallad **Östassyriska kyrkan**.

Samarbete

Det förekommer mycket kontakt och samarbete mellan olika kristna grupper i Sverige, både svenska och sådana som har anknytning till kyrkor i andra länder. De olika kyrkornas samarbete kallas **ekumenik**. I Sveriges Kristna Råd möts fyra kyrkofamiljer med 25 medlemskyrkor i vad de kallar en familjegemenskap. De fyra är den lutherska kyrkofamiljen, den katolska, den frikyrkliga och den ortodoxa/österländska. De ortodoxa och österländska kyrkorna samarbetar i OÖKER som betyder Ortodoxa och österländska kyrkors ekumeniska råd. Svenska kyrkan har idag också samarbete med muslimska och judiska grupper.

Judendom

De första judarna kom till Sverige på 1700-talet. Under 1800-talets judeförföljelser i Ryssland och östra Europa sökte sig många till Sverige. Efter andra världskriget kom överlevande judar från de nazistiska koncentrationslägren och efter det har judar invandrat främst från Östeuropa. Idag bor ungefär 20 000 judar i Sverige. De judiska församlingarna har ett centralråd i Stockholm.

Foto: Pontus Lundahl / Pressens Bild

Stockholms första moské invigdes i juni år 2000. Den ligger vid vid Medborgarplatsen på Södermalm. Nordens första moské ligger i Malmö och byggdes år 1984.

Islam

Islam är en växande religion i Sverige, eftersom många människor flytt och invandrat hit från länder där islam utövas. På tjugo år har antalet muslimer här ökat från 10 000 till 250 000. Det finns muslimska församlingar och föreningar framför allt i södra och mellersta Sverige. Det finns både **shiamuslimer** och **sunnimuslimer** här. Muslimer i Sverige har några olika riksorganisationer. Andra islamska riktningar i Sverige är **Ahmadiyya Djama`at** och **Ismailis**.

Hinduism

De flesta hinduer i Sverige kommer från Indien, Sydostasien och Östafrika. De är ungefär 6 000 och har ingen fast organisation. Hinduerna har bara ett par tempellokaler i Sverige, men de samlas ofta hos Hare Krishnarörelsen som finns på flera orter i landet. Krishna är en hinduisk gud och Hare Krishna står för en västerländskt anpassad form av bhakti som betyder gudshängivenhet.

Buddhism

De första buddhisterna i Sverige var svenskar som funnit och börjat praktisera buddhismen. 1950 bildades de för-

sta svenska buddhistiska grupperna. Numera räknar man med att det finns cirka 12 000 buddhister i Sverige, varav de flesta invandrat från bland annat Vietnam, Thailand, Sri Lanka och Tibet. Det finns nu några buddhistiska föreningar och ett buddhistiskt samarbetsråd.

Bahá'í

Det finns knappt 1 000 bahá'íer i Sverige, spridda på olika håll i landet. Genom Svenska Bahá'ísamfundet kan du få reda var närmaste samfund finns.

Sikhism

Sikhism har sitt ursprung i Punjab i Indien. Sikherna i Sverige är bara cirka 800. Männen har långt uppsatt hår under stora turbaner. Det finns en sikhisk församling i Stockholm.

Utöver alla religiösa organisationer finns det också sådana som verkar för dialog och förståelse mellan olika religioner. En sådan är **Abrahams barn för religiös och kulturell samexistens** som vill visa på likheterna mellan kristendom, judendom och islam. Det finns också **Nätverket för vänskap och tolerans mellan människor av olika tro**, **Stiftelsen Nordiskt center för interreligiös dialog** och **Multi Faith Rådgivningen**, som intresserar sig för familjefrågor hos de stora religionerna.

Läs mer om religioner i Sverige i boken "Gud har 99 namn", En guide till det mångreligiösa Sverige, utgiven av Utbildningsradion UR. Boken är huvudsaklig källa för detta kapitel.

BRA ATT VETA:

- Adresslista till olika trossamfund finns längst bak i boken.

Foto: Marco Gustafsson/ Pressens Bild

Högsta Domstolens kansli, Munkbron 1 i Stockholm.

Lag och rätt

Så försöker Sverige skapa rättvisa

I kapitlet om lag och rätt berättar vi bland annat om svenska lagar och den svenska synen på **rättigheter*** och **skyldigheter***. Vi redogör också för olika typer av rättsfall och hur de behandlas, och för den hjälp man kan få i rättsliga frågor.

rättigheter: vad man som invånare i ett land har rätt att göra eller få.

skyldigheter: vad man som invånare i ett land måste göra.

I Sverige liksom i andra länder anger lagarna både rättigheter och skyldigheter, och markerar vad som är förbjudet. **Domstolarna** har till uppgift att tillämpa lagarna och avgöra vem som har rätt i en konflikt. Om någon begått ett brott kan domstolarna både döma och ange ett straff.

Varje människa i Sverige har rätten att få viktiga frågor prövade inför domstol. Man har också rätt till en öppen **rättegång*** inför en **opartisk*** domstol. Domstolen är oberoende både av regeringen och av myndigheterna.

rättegång: när en sak behandlas i en domstol.

opartisk: som inte tar ställning för eller emot en viss person eller sak.

etniskt ursprung: vilket land någon kommer ifrån eller vilken folkgrupp någon tillhör.

sexuell läggning: om någon dras till personer av sitt eget kön eller av det motsatta könet.

fridlyst: en växt eller ett djur som är fridlyst är skyddat enligt lag eftersom det är mycket ovanligt.

Rättigheter

Några rättigheter är så viktiga att de är inskrivna i Sveriges **grundlag**. Det gäller till exempel tryckfriheten och yttrandefriheten, som ger alla människor rätt att föra fram sina åsikter. Andra lagar slår fast att ingen får behandlas sämre på grund av sitt kön, sin religion, sitt **etniska ursprung*** eller sin **sexuella läggning***. *Se också kapitlen Demokrati, Familj och samlevnad och Arbete.*

Allemansrätten är en annan viktig rättighet i Sverige. Den ger dig rätt att röra dig fritt i naturen på vissa villkor. Du måste till exempel vara försiktig med att göra upp eld, du får inte hugga ner träd eller på andra sätt skada naturen, eller gå in på tomten kring någons hus. Det är inte heller tillåtet att tälta eller ställa upp en husvagn mer än en natt utan att fråga markägaren om lov. Men i övrigt är det fritt att vandra omkring i skogen och plocka vilda blommor som inte är **fridlysta***, bär och svamp oavsett vem som äger marken.

Jakt och fiske ingår inte i allemansrätten. Fiske med metspö är tillåtet i de fem största sjöarna och längs kusterna, annars måste man ha tillstånd av den som äger fiske-

vattnet. När det gäller vilda djur och fåglar, så är grundregeln att de inte alls får jagas. Somliga arter får dock jagas under vissa delar av året. Vill du veta mera om detta, fråga länsstyrelsen.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Allemansrätten ger alla tillåtelse att plocka svamp, oavsett vem som äger skogen.

Förbud

Alla länder i världen har lagar mot bland annat stöld, bedrägeri, misshandel och mord. Däremot skiljer det sig från land till land vad som räknas till dessa brott, och hur allvarligt olika handlingar bedöms.

Svensk lag ser till exempel ganska allvarligt på fusk med skatter och bidrag. Sådant räknas som bedrägeri. Som misshandel räknar lagen även att slå barn eller andra familjemedlemmar. Att döda någon är alltid förbjudet, även för staten: dödsstraff finns inte i Sverige.

Jämfört med många andra länder bedöms **rattfylleri*** och narkotikabrott ganska strängt i Sverige. Även marijuana, hasch och kat räknas som narkotika.

rattfylleri: att vara full när man kör bil eller andra fordon.

anhållas: att hållas kvar hos polisen medan misstankarna om ett brott blir undersökta. En person kan bara vara anhållen i tre dagar. Efter det ska han eller hon antingen släppas fri eller häktas. För att hålla någon kvar ännu längre måste beslut om detta fattas i en domstol.

Polisen

Den svenska polisens viktigaste uppgift är att se till att människor kan känna sig trygga och säkra. Polisen övervakar trafiken och den allmänna ordningen, och ingriper om någon till exempel kör för fort eller är så berusad att han eller hon kan orsaka skada. Polisen får **gripa** personer som misstänks för att ha begått brott, men inte hålla kvar dem mer än några timmar. För att de ska kunna hållas kvar längre krävs att de **anhålls*** av åklagare (se nästa avsnitt).

Det är till polisen man vänder sig om man vill anmäla ett brott, till exempel en stöld. För att få ersättning från hemförsäkringen för det som stulits måste man kunna visa upp en sådan **polisanmälan**.

Man ska också gå till polisen för att få **polistillstånd** för vissa aktiviteter. Om man till exempel vill ordna en konsert, dans, marknad eller en sammankomst med många deltagare, så ska man ha polistillstånd. Det gäller också om man vill servera alkohol på en restaurang eller en fest som är öppen för allmänheten.

Brottmål

När en fråga prövas av en domstol anordnas en rättegång, där de olika parterna får säga sin mening. Det finns två typer av rättegångar: **tvistemål** som vi beskriver längre fram i kapitlet, och brottmål. Ett **brottmål** är en rättegång mot en eller flera personer som misstänks för att ha brutit mot lagen. Den som misstänks kallas den **åtalade**. **Åklagaren** är statens talesman, som kräver straff för det misstänkta brottet.

Den åtalade får till sin hjälp ha en **försvarare**, en juridiskt utbildad specialist. I vissa fall kan det vara en så kallad offentlig försvarare. En offentlig försvarare får betalt av staten för sitt arbete, men den åtalade kan bli tvungen att själv betala tillbaka kostnaden om han eller hon blir dömd.

Domstolen avgör efter rättegången om den åtalade ska straffas eller inte. Domstolen kan också döma en åtalad att betala **skadestånd**, ersättning till den som skadats av brottet.

Det minsta straffet är **böter**, att betala pengar. Nästa steg är **villkorlig dom**. Den dömde är då i frihet, men har en prövo-

tid på två år. Om han eller hon bryter mot lagen en gång till under prövotiden, så blir straffet i regel genast fängelse.

Skyddstillsyn är en variant av villkorlig dom, där prövotiden är tre år. Vid skyddstillsyn har den dömde också en **övervakare** som ska hålla kontakt med honom eller henne.

Särskild vård gäller framför allt ungdomar samt brottslingar som är psykiskt sjuka. De kan placeras i olika former av ungdomsvård respektive psykiatrisk sjukvård.

Det hårdaste straffet i Sverige är **fängelse**. Fängelsestraff varar normalt mellan två veckor och tio år, men domstolen kan i svåra fall döma till livstids fängelse.

stämning: när man anklagar någon för något hos en domstol.

Vid korta fängelsestraff kan den dömde få bo kvar hemma. Han har då elektronisk övervakning, så kallad **elektronisk fotboja**, och får inte gå hemifrån annat än om kriminalvårdens personal godkänner det.

En utländsk medborgare som döms för ett allvarligt brott kan dömas till utvisning ur Sverige, även om han eller hon har uppehållstillstånd och familj här.

Tvistemål

En annan typ av rättegångar är tvistemål. De berör två eller flera parter som är oeniga – tvistar – och behöver hjälp av domstolen för att avgöra vem som har rätt. Tvistemål brukar handla om pengar eller om familjeärenden som skilsmässor och vårdnaden om barn.

Ett tvistemål börjar med att den ena parten lämnar in en ansökan om **stämning*** mot den andra parten. Ansökan lämnas in till **tingsrätten**, den domstol som kommer att behandla fallet.

Tingsrätten börjar oftast med att försöka få parterna att komma överens. Då hjälper tingsrätten parterna att ingå ett **avtal**, en bindande överenskommelse. Detta kallas att uppnå en **förlikning**.

Om parterna är så oense att en förlikning inte är möjlig, går tingsrätten igenom allt vad parterna framfört och fäller sedan sin dom.

Domstolen tar en anmälningsavgift på några hundra kronor för att pröva en tvist. I övrigt är domstolens arbete i tvistemål gratis. Det som kostar är att ta hjälp av en advokat, en juridisk specialist. Du kan få bidrag till den kostnaden genom rättshjälpen, som vi beskriver längre fram i kapitlet. Däremot bidrar inte rättshjälpen till motpartens advokatskostnader, som du kan tvingas betala om du förlorar målet.

kronofogden:en myndighet som har till uppgift att skaffa in pengar från personer som inte betalat sina skulder.

Kronofogden

Om någon är skyldig dig pengar och vägrar betala, så kan du sätta igång ett tvistemål. Men det finns ett enklare sätt, nämligen att ansöka hos **kronofogden*** om så kallat betalningsföreläggande. Det betyder att kronofogdens personal åtar sig att kräva in din skuld. För det arbetet tar kronofogden en avgift på några hundra kronor.

Kronofogdemyndigheten kan också kräva in pengar till stat och kommun – obetalda skatter, obetalda studielån, parkeringsböter med mera. I vissa fall dras pengarna av från den skuldsatta personens lön, sjukpenning eller arbetslöshetsersättning.

Kronofogdens personal kan också i vissa fall gå in i lägenheten hos den som inte betalat sina skulder, och ta med sig möbler och annat som en ersättning för skulden.

Kronofogden hjälper också en hyresvärd att bli av med hyresgäster som inte betalat hyran eller på andra sätt missskött sig.

Domstolar

Sverige har tre typer av domstolar: allmänna domstolar, förvaltningsdomstolar och specialdomstolar. De **allmänna domstolarna** fattar beslut i brottmål och i tvistemål. De beslutar också i en del andra ärenden, som till exempel rätten att adoptera och rätten att byta namn.

De allmänna förvaltningsdomstolarna har hand om ärenden som gäller myndigheternas förhållande till enskilda personer. Om du är missnöjd med ett myndighetsbeslut kan du vända dig antingen till en högre myndighet eller till en förvaltningsdomstol för att få beslutet granskat (kontrollerat).

Förvaltningsdomstolarna behandlar ofta ärenden om skatter, bidrag, körkort, barns placering i fosterhem och missbrukares placering i behandlingshem.

Både i allmänna domstolar och i förvaltningsdomstolar kan en dom överklagas om någon part anser att domen är orätt. Överklagande innebär att man begär att rättegången görs om i en högre domstol. *Se teckningen som visar de olika domstolarna och hur ett ärende överklagas.*

De som bestämmer i dessa domstolar är inte bara domare med juridisk utbildning. Ofta deltar också **nämndemän** som inte har någon juridisk utbildning utan ska företräda allmänheten. Domare och nämndemän resonerar tillsammans om ärendet och meddelar sedan sin **dom**.

Specialdomstolarna avgör i frågor som kräver en speciell bakgrundskunskap. En sådan domstol är **Arbetsdomstolen** som tar upp tvister mellan arbetsgivare och anställda.

En annan är **Marknadsdomstolen** som tar upp frågor om företags ansvar för de tjänster och produkter man säljer.

En tredje är **Hyresnämnden** som tar upp tvister mellan hyresgäster och hyresvärdar. Det finns hyresnämnder i tolv städer i Sverige.

Rättshjälp

Om du behöver tala med en juridisk expert, kan du enligt lagen om **rättshjälp** få upp till två timmars rådgivning för ett subventionerat pris. Rådgivningen kan gälla frågor om arv, skilsmässa, avbetalningskontrakt med mera, eller hur du ska sköta kontakterna med en domstol eller en annan myndighet.

Har du en hemförsäkring, så täcker försäkringen ofta en del juridiska kostnader. Du har också möjlighet att få

rättshjälp om en tvist där du är inblandad tas upp i en domstol. Hur mycket rättshjälpen täcker, och hur mycket du måste betala själv, beror på dina ekonomiska förhållanden. Rättshjälpen täcker dock aldrig motpartens kostnader, som du kan bli tvungen att betala om du förlorar ett tvistemål.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redaktfa

Den som utsatts för brott kan ansöka om ersättning för skadorna hos Brottsoffermyndigheten.

Om du misstänker att du blivit illa behandlad på grund av etniskt ursprung, kön, sexuell läggning eller funktionshinder kan du få gratis rådgivning av någon av ombudsmännen för dessa frågor. *Se kapitlet om Demokrati.*

Att råka ut för brott

Har du utsatts för ett brott, kan du få ersättning från staten för dina skador om den som begått brottet inte kan betala skadestånd. Du kan få ersättning både för kroppsliga skador och skador på kläder, glasögon och liknande. Du ansöker om denna **brottsskadeersättning** hos Brottsoffermyndigheten – *se Bra att veta*.

En kvinna som blir misshandlad av sin man kan söka skydd hos en **kvinnojour** – *se kapitlet om Vård och stöd*. Den man som förföljer och hotar henne kan också bli dömd till **besöksförbud**. Det betyder att han inte har tillåtelse att söka upp henne. Gör han det ändå kan han straffas med böter eller fängelse.

Vissa fall är så allvarliga att kvinnan känner sig tvingad att

flytta till en annan stad för att gömma sig. Då bör hon först tala med Skattekontoret på den plats där hon är folkbokförd. Skattekontoret kan se till att det införs en markering vid hennes namn och personnummer hos alla myndigheter. Det innebär att ingen myndighet ska lämna ut hennes nya adress, oavsett vem som kommer och frågar efter den.

BRA ATT VETA:

- Om du inte kan svenska så bra, ska du alltid be om tolkhjälp när du har kontakt med polis, domstol eller advokat.
- Domstolsverket, som har telefon 036-15 53 00 och Internetadressen www.dom.se, kan ge information om domstolar och rättshjälp. Det finns också en särskild Rättshjälpsmyndighet med telefon 060-13 46 00.
- Människor från andra länder har ibland dåliga erfarenheter av polisen. De flesta svenskar har däremot en positiv bild av polisen. Polisen är till för att skydda dem som bor här, och man bör därför aldrig vara rädd för att be polisen om hjälp.
- Europadomstolen kan i vissa speciella fall ta upp ärenden där man kan anse att de mänskliga rättigheterna blivit hotade. Mer information kan du få från Europakommissionens kontor i Stockholm, 08-562 444 11, ww.eukomm.se. Där finns en juridisk expert som kan bedöma om ditt ärende är möjligt att ta upp i Europadomstolen.
- Brottsoffermyndigheten har telefon 090-16 57 10, www.brottsoffermyndigheten.se.
- Den som utsatts för inbrott, överfall eller våldtäkt känner sig ofta mycket ledsen och orolig under lång tid efter händelsen. Vill man ha någon att tala med om dessa känslor, så kan man kontakta brottsofferjourerna, som finns i många städer. Brottsofferjourernas riksförbund har telefon 08-644 88 00, www.boj.se.

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

När biltrafiken växer ökar kraven på förarna.

Mitt i trafiken

Vad krävs för att köra bil på svenska vägar?

I Sverige som i många andra länder har biltrafiken ökat mycket de senaste årtiondena. Därför har kraven på bilisterna också ökat, för att så långt det är möjligt undvika olyckor och skona miljön. Det här kapitlet handlar om svenska trafikregler, om vad som gäller för att få körkort och ha bil, och om annan trafik än biltrafik.

Trafikregler

De svenska trafikreglerna är ganska lika reglerna i andra länder. Den viktigaste utgångspunkten är att alla ska vara försiktiga och visa hänsyn för att undvika olyckor. Det är också viktigt att kunna trafikreglerna. I Sverige gäller

principen att alla ska känna till dem. Man kan därför bli straffad även om man bryter mot en regel som man inte visste fanns.

Här är några speciella regler som gäller i Sverige:

- Alla bilar ska ha ljus på även på dagen.
- Alla i bilen ska ha säkerhetsbälte, både de som sitter där fram och de som sitter där bak, och även barn. Barn under sex år ska sitta på en speciell bilkudde eller en bilbarnstol. Du kan också hitta billigare, begagnade bilbarnstolar.
- Att köra bil efter att ha druckit vin, öl eller sprit är förbjudet. Den som gör det kan straffas med böter eller fängelse, och kan också bli tvungen att lämna ifrån sig sitt körkort. Det är även förbjudet att köra bil efter att ha tagit narkotika och vissa mediciner. Många, men inte alla, mediciner som påverkar förmågan att köra bil har en röd triangel på förpackningen. För säkerhets skull, be apoteket om närmare upplysningar.
- Alla vägar i Sverige har **hastighetsbegränsningar**, gränser för hur fort man får köra. Den tillåtna hastigheten i städerna är i regel 50 km i timmen. På vägar utanför städerna är den 70, 90 eller 110 km i timmen.
- Vid övergångsställen, som markerats för att människor ska kunna gå över gatan, har bilförare väjningsplikt. Det betyder att de måste stanna och släppa fram dem som vill passera.
- I de flesta städer får bilförarna inte ha motorn i gång på **tomgång** i mer än en eller ett par minuter om bilen står stilla. Regeln är till för att skydda luften och människors hälsa.

Körkort

För att få köra bil, lastbil och motorcykel ska du vara minst 18 år (för buss minst 21 år) och ha ett giltigt körkort.

För att köra moped klass 1 ska man vara minst 15 år och ha körkort eller ett särskilt förarbevis. Sådana mopeder kan gå med 45 km i timmen och ska vara registrerade. *Om registrering kan du läsa längre fram i avsnittet "Registrering, skatt och besiktning".*

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Trafikskolorna ger undervisning för den som vill ta svenskt körkort.

Mopeder klass 1 kallas ofta för "EU-mopeder". Det finns också en ny sorts mycket små bilar som går under samma regler som EU-mopeder.

För att köra mopeder klass 2, vars fart blir högst 25–30 km i timmen, räcker det att ha fyllt 15 år.

Om du har ett körkort från ett av de övriga länder som är med i EES-området (Danmark, Finland, Norge, Island, Tyskland, Frankrike, Storbritannien, Belgien, Nederländerna, Luxemburg, Lichtenstein, Spanien, Italien, Grekland, Portugal, Irland och Österrike), så kan du använda körkortet från ditt hemland under hela den tid som står angiven på kortet. Du kan också byta ut det mot ett svenskt körkort utan att göra några prov. Bytet görs hos länsstyrelsen. Även körkort från Schweiz och Japan kan i vissa fall bytas ut på det sättet.

Kommer du från ett annat land än de som nämndes ovan,

så gäller andra regler. Då kan du bara använda ditt körkort i ett år från det att du blivit **folkbokförd**. Sedan måste du ta **körkort**, det vill säga skaffa dig ett nytt svenskt körkort.

För att ta körkort ska du dels klara ett skriftligt prov med frågor om olika trafikregler, dels klara ett körprov. Om det skriftliga provet inte finns översatt till ett språk som du kan, har Vägverket möjlighet att skaffa en tolk åt dig. Det är Vägverket som ordnar proven genom sina ”förarprovskontor”, som finns på många ställen i landet.

registreras: att något, i det här fallet en bil och dess ägare, förs in på myndigheternas listor.

Det finns **trafikskolor** som ger undervisning åt den som vill ta körkort. Du hittar trafikskolorna i telefonkatalogens Gula Sidor.

För att få övningsköra ska man ha ett så kallat **körkortstillstånd**. Man kan övningsköra hos trafikskolorna, men också privat. Övningskör man privat ska den ”lärare” som sitter med i bilen vara godkänd som handledare. Det är på vissa villkor tillåtet att börja övningsköra redan vid 16 års ålder. Polisen eller länsstyrelsen kan förklara mer om vilka villkor som gäller.

Registrering, skatt och besiktning

Om du tar in en bil från utlandet ska bilen **registreras*** i Sverige. Det görs av tullen, om bilen kommer från ett land utanför EU, annars genom **Bilprovningen**. Bilprovningen arbetar med att registrera och kontrollera bilar och andra fordon, och du hittar den i telefonkatalogens Rosa Sidor. Den bil du tagit in från utlandet ska också registreringsbesiktigas hos Bilprovningen.

Köper du en bil i Sverige ska du anmäla till Vägverkets Trafikregister att du är bilens nya ägare. Om du köper bi-

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Bilbesiktning. En gång om året ska varje bil kontrolleras av Svensk Bilprovning. Bilen måste klara testen för att kunna köras på vägarna i Sverige. Bilprovningen har rätt att utföra körförbud om bilen har allvarliga brister.

Testen görs för att öka säkerheten i trafiken.

len hos en bilfirma, så brukar firmans anställda hjälpa till med registreringen. När bilen är registrerad får du ett registreringsbevis, som visar att du äger bilen.

Reglerna om registrering gäller inte bara bilar utan också andra fordon, till exempel motorcyklar och ”EU-mopeder”.

Alla som äger registrerade fordon ska betala **fordonsskatt**. När du betalat får du ett så kallat kontrollmärke, som ska sättas fast på nummerskylten bakpå bilen. Kontrollmärket visar att du betalat din fordonsskatt.

Alla motorfordon, även mopeder, ska också ha en **trafikförsäkring**. Om man kör på en annan bil, så ersätter trafikförsäkringen skadorna på den andra bilen och de personer som är i bilen. Trafikförsäkringen skaffar du av ett försäkringsbolag. Du kan också betala för tilläggsförsäkringar som täcker olika sorters skador på din egen bil, och som ger dig ersättning om din bil blir stulen.

Bilar och andra motorfordon som är mer än tre år gamla måste också **besiktigas**. Det är en kontroll av att bilen är säker att åka i och klarar dagens **miljökrav***.

Du besiktigar bilen hos Bilprovningen. Bilprovningen skickar ett brev till dig när det är dags att göra kontrollen. Man måste besiktiga sin bil under den tid som anges i brevet, annars får man inte fortsätta att köra den. Ring till Bilprovningen och boka tid minst en månad i förväg, eftersom där ofta är långa köer.

miljökrav: regler som begränsar utsläppen av olika miljöfarliga ämnen.

Annat än bil

Det finns också många andra sätt att ta sig fram. Svenska städer har ofta särskilda cykelvägar, där de som cyklar inte behöver bli störda av bilarna. Det finns i regel också många lokala busslinjer i städerna. Om du ofta åker buss lönar det sig att köpa månadskort eller någon annan sorts rabattkort i stället för en biljett för varje resa.

För längre resor kan du välja mellan flyg, tåg eller buss. Det finns många sorters rabattbiljetter som kan göra resan billigare – hör efter på järnvägsstationen, busstationen och resebyrån, eller titta på Internet!

BRA ATT VETA:

- Vägverket har hand om vägtrafik, bilregister och körkortsfrågor. På Vägverkets Internetsida www.vv.se finns information på flera språk.
- På Bilprovningens hemsida www.bilprovningen.se kan du se i vilka städer Bilprovningen finns. Du kan också boka tid på Internet för att få din bil besiktigad.
- Tider för tåg och bussar mellan olika städer hittar du på adressen www.tagplus.se. Genom att klicka på ”andra trafikföretag” når du ett stort antal länkar till bussbolag, färjor, utländska tåg med mera.

Foto: Peter Hoelstad / Pressens Bild

Fritid är den tid då du är ledig från skolan eller arbetet. Tid då du kan hitta på något, eller bara slappna av.

”Vad gör du på din fritid?”

Vanlig fråga med många roliga svar

Ordet kultur kan stå för många olika saker. Konst, musik, teater, film, dans och litteratur räknas alltid som kultur, men mycket av det vi gör själva är också kultur. När du sjunger en gammal traditionell visa för ditt barn, för du en folklig kultur vidare. När vi dansar, lagar mat eller berättar, är det kultur. Att läsa en bok eller skriva en text, måla en tavla eller betrakta en konstnärs verk är också kultur. En del menar att också idrott är kultur.

Här ska vi försöka ge en inblick i en del av den kultur och de möjligheter till fritidsliv som finns i Sverige.

Kommunernas utbud av kultur och fritid samordnas ofta av en gemensam politisk nämnd. *Se kapitlet Demokrati*. Den har hand om bland annat **bibliotek**, **museer** och **idrotts-anläggningar**. Kommunerna samarbetar också med till exempel idrotts- och kulturföreningar.

Den tid när vi inte arbetar eller går i skola kallas **fritid**. ”Vad gör du på fritiden?” Det är en vanlig fråga när svenskar ska lära känna en ny människa. Många svarar nog att de är ute i naturen, fiskar, är ute med hunden eller kanske bara strövar omkring.

Ett annat vanligt svar är att de satsar en del av sin fritid på någon förening, eller att de motionerar eller idrottar eller följer med sina barn på olika aktiviteter. Mer än en halv miljon människor i Sverige ägnar en del av sin fritid åt att sjunga i kör.

En del väljer också att lära sig nya saker på fritiden. Då går de kanske i en **studiecirkel** hos något **studieförbund**, eller följer universitetskurser på kvällstid.

Föreningar

Du kan hitta föreningar av olika slag genom att kontakta kommunkontoret. Där brukar det finnas listor med namn, adress och telefonnummer till de föreningar som finns registrerade hos kommunen. De flesta är registrerade, eftersom många föreningar kan få kommunala bidrag för sin verksamhet. Då kanske du kan hitta någon förening eller klubb som motsvarar dina intressen.

I de flesta kommuner finns flera idrottsföreningar som gymnastik- eller motionsföreningar, ridklubbar, orienteringsklubbar, skidklubbar (åtminstone i norra delen av landet där det brukar finnas snö hela vintern) och många

Foto: Lars Epstein / Pressens Bild

Det går bra att gympa tillsammans i köket också, som de här kvinnorna i Rinkeby gör.

andra. Lagsporter är populära i Sverige, framför allt fotboll och ishockey. När det gäller sport kan du antingen vara med själv eller gå som publik på matcher och tävlingar. Det finns plats för bådadera och det gäller såväl barn som ungdomar och vuxna.

Om du är intresserad av att veta mer om den plats du bor på, kan du få information genom **hembygdsföreningen**. Där ägnar man sig ofta åt att forska om hembygdens historia, skriva berättelser om hur det var förr och dokumentera aktuella händelser och perioder för eftervärlden. Det finns också många invandrarföreningar där man träffas bland annat för att bevara sitt hemlands kultur och för att ge den vidare till sina barn.

Bibliotek

Bibliotek ska finnas i alla svenska kommuner. En kommun har oftast ett huvudbibliotek och någon eller några biblioteksfilialer. För att även de som bor långt från ett bibliotek ska kunna låna böcker, har en del kommuner också en bokbuss som kommer regelbundet vid vissa tider. Bokbussen har inte så många böcker med sig, men man kan också beställa böcker som man vill låna och få dem med bokbussen.

Det är gratis att låna böcker på de offentliga biblioteken. Man brukar få ha böckerna i två till tre veckor, och om de inte lämnas tillbaka i rätt tid brukar man få betala en liten avgift. På biblioteken finns talböcker och böcker i blindskrift för synskadade. På de flesta bibliotek kan man också låna kassettböcker, videofilmer och CD-skivor. Ibland får man betala en liten avgift för att låna filmer och CD. Här finns också en del böcker, filmer och kassetter på olika språk.

Barnen har en egen avdelning på biblioteken, och där ordnas sagostunder och andra aktiviteter för barn. Bibliote-

Det är gratis att låna böcker på biblioteket. Ofta kan man också låna kassettböcker, cd-skivor och videofilm. En del bibliotek har också datorer som besökarna får använda.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

ken har särskilda barnbibliotekarier som är specialister på barnlitteratur. Den mest kända svenska barnboksförfattaren är Astrid Lindgren, som bland mycket annat skrivit böckerna om Pippi Långstrump och Emil i Lönneberga.

En annan viktig del av biblioteket är **tidnings- och tidskriftsavdelningen**. Där finns dagstidningar och tidskrifter från olika delar av Sverige och från olika länder. Man brukar få låna hem tidningar som inte är alldeles nya.

Om du letar efter en speciell bok eller tidskrift kan du leta i bibliotekets **kataloger**, som numera oftast ligger på data. Besökare har datorer till sitt förfogande för detta. Om du inte vet hur man gör, fråga någon som arbetar på biblioteket. De brukar vara duktiga också på att hitta böcker som passar även om man inte är ute efter någon speciell bok.

Biblioteken är något av kulturlivets hjärta på varje ort. Där brukar också sitta affischer om aktuella kulturhändelser.

Konst, museer

I varje län finns ett **länsmuseum**, som ofta har en historisk avdelning och en konstavdelning. Där visas också tillfälliga utställningar. De större städerna har också egna konstmuseer och andra slags museer, till exempel tekniska, eller historiska. Sveriges nationella museer ligger i Stockholm, till exempel **Nationalmuseum** och **Moderna Museet**. Konst finner du också på andra museer och på gallerier och andra utställningslokaler. Särskilt om somrarna brukar det finnas många mindre utställningar runt om i landet.

Se under rubrikerna Museer och Gallerier på telefonkatalogens Gula Sidor.

Det finns många unga musikgrupper och solister i Sverige.

Foto: Jessica Gow / Pressens Bild

Musik

Länsmusiken, som finns i alla län, brukar ha en symfoniorkester och flera mindre ensembler som spelar på olika platser och ger skolkonserter. De allra flesta kommuner har också en **kommunal musikskola**. Där kan elever som går i grundskola och gymnasium lära sig spela instrument. Många musikskolor har egna orkestrar och körer. Också kyrkorna brukar erbjuda ett varierat musikliv.

Sverige har många unga musikgrupper. Under slutet av 1900-talet blev svensk pop- och rockmusik en exportvara. Flera grupper blev uppmärksammade över stora delar av världen, som ABBA och Roxette. Idag är svenska grupper mycket populära i Japan. Vissa svenska musiker är till och med mer kända där än hemma i Sverige.

Ung, svensk musik har ett betydande inslag av stilar från olika länder. Det uppstår ofta musikkgrupper i områden där det bor många som invandrat till Sverige, och gruppernas musik handlar ofta om ungdomars livsvillkor.

Teater

I varje län brukar finnas en **länsteater** som har en egen scen men också spelar på andra håll. Länsteatern spelar för både vuxna och barn och ger ibland skolföreställningar.

Riksteatern är till för hela Sverige. Den har flera föreställningar som reser runt i hela landet. På det sättet kan du se teater även om du inte bor i en större stad. Många som bor i landsorten har Riksteatern som sin närmaste teater.

Som i andra länder har Sverige också nationalscener i huvudstaden. De är **Kungliga Operan** och Kungliga Dramatiska teatern, som oftast kallas **Dramaten**. Det händer att de gör gästspel ute i landet.

Förutom nationalscener, länsteatrar och Riksteatern finns det **privatteatrar**, främst i de största städerna, och **fria teatergrupper**. Privatteatrarna ger övervägande komedier och lättare musikteater. De fria gruppernas repertoar är mycket varierande. De står för en stor del av det svenska teaterutbudet för barn. Många fria grupper får statsbidrag för sin verksamhet.

Gå på bio

Man kan se **biograffilm** i de flesta kommuner. Det är inte alltid i en biografsalong utan i samlingslokaler av annat slag, som bygdegårdar, föreningshus och liknande. Även om det görs mycket svensk film visas oftare utländsk film, mest från USA, på biograferna. Många ser oftast film på TV eller video.

I många länder känner man till den svenske filmregissören Ingmar Bergman. Han har stått bakom många av de mest kända filmerna i Sverige och var under flera årtion-

den en förgrundsgestalt inom svensk film. Men svensk långfilm är mycket mer än så. Roy Andersson, Reza Bagher, Susanne Bier och Lukas Moodyson är bara några av de regissörer som är verksamma i början av 2000-talet. Svensken Lasse Hallström gör film i USA. En film som fått mycket beröm är ”Det nya landet” som handlar om två flyktingars resa i den svenska sommaren. Regissör är Geir Hansteen Jörgensen. Engelsmannen Colin Nutley skildrar Sverige och svenskar i sina filmer, bland annat i filmerna om Änglagård.

I Sverige produceras också mycket **kortfilm** och **dokumentärfilm**. En del visas i TV. Det finns också **filmklubbar** som visar filmer som oftast inte kommer upp på de vanliga biograferna. I storstäderna finns särskilda biografer för sådan film. Ett annat tillfälle att se film av det slaget är att besöka en **filmfestival**. Den mest kända är Göteborgs filmfestival.

Det centrala filmorganet i Sverige heter **Svenska Filminstitutet**. Där kan filmare söka ekonomiskt stöd för sina projekt. Filminstitutet hjälper också till att sprida svensk kvalitetsfilm, både för barn och vuxna. Därifrån kan man också beställa filmer.

Festivaler

Musikfestivaler eller musikveckor, teaterfestivaler, lyrikfestivaler och andra festivaler ordnas runt om i Sverige, särskilt under sommaren. En av de mest kända är Folkmusikfestivalen i Falun dit det kommer folkmusiker från hela världen. I samma landskap, Dalarna, ordnas sedan många år musikveckan Musik vid Siljan. Dalarna är liksom Hälsingland framför allt känt för sin folkmusik. I

Foto: Pontus Lundahl / Pressens Bild

Hultsfredsfestivalen i Småland lockar flera tusen unga varje sommar.

dessa båda landskap är det varje sommar en rad **spelmansstämmor**. De mest kända är i Delsbo i Hälsingland och Bingsjö i Dalarna.

Många städer har sin egen sommarfestival. Det blir också allt vanligare med multikulturella festivaler, där människor av olika nationaliteter samlas och tar del av varandras musik, dans och teater.

Hultsfredsfestivalen är en rockfestival där tusentals unga samlas varje år, men det ordnas också flera mindre festivaler.

För att hitta det du söker kan du vända dig till biblioteken eller **turistbyråerna**. Det brukar också finnas **evenemangskalendrar** publicerade i dagstidningarna eller speciella broschyrer. Och är du intresserad av att lära känna till exempel Sveriges litteratur-, konst- eller arkitekturhistoria – ja, då är det återigen biblioteken som vet vad som finns. Sådant brukar också vara med i studieförbundens kursutbud.

Studieförbund

Studieförbunden står för en stor del av fritidsverksamheten i Sverige. De största studieförbunden är ABF (Arbetarnas bildningsförbund), Folkuniversitetet, Medborgarskolan, NBV (Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet) TBV (Tjänstemännens bildningsverksamhet), Sensus studieförbund, Studiefrämjandet, Studieförbundet Bilda för kyrka och samhälle, Studieförbundet Vuxenskolan samt SISU (Svenska idrottsrörelsens studieförbund).

Hos studieförbunden kan du delta i kurser med varierande innehåll och omfattning. Den vanligaste formen är studiecirkeln, som innebär att man studerar ett ämne tillsammans i en grupp som träffas en gång i veckan eller med annan regelbundenhet. Många studerar språk på detta sätt. Det finns många ämnen, både teoretiska och praktiska, som till exempel att lära sig göra keramik eller snickra möbler. Inför varje termin brukar studieförbunden ge ut kurskataloger och annonsera i dagspressen.

BRA ATT VETA:

- Studieförbunden på din ort finns under rubriken Studieförbund på telefonkatalogens gula sidor, eller på respektive studieförbunds namn på de rosa sidorna. De har ofta egna hemsidor på Internet, som till exempel www.folkuniversitetet.se eller www.abf.se.
- Biblioteken finns under kommunens namn på telefonkatalogens gröna sidor. Museer och teatrar står med sina namn på de rosa sidorna. På telefonkatalogens gula sidor kan du också leta under rubrikerna Bibliotek, Museer, Teatrar och Biografer.
- Svenska Filminstitutet, Box 27126, 102 52 Stockholm. Besöksadress Borgvägen 1–5. Tel. 08-665 11 00, internet: www.sfi.se

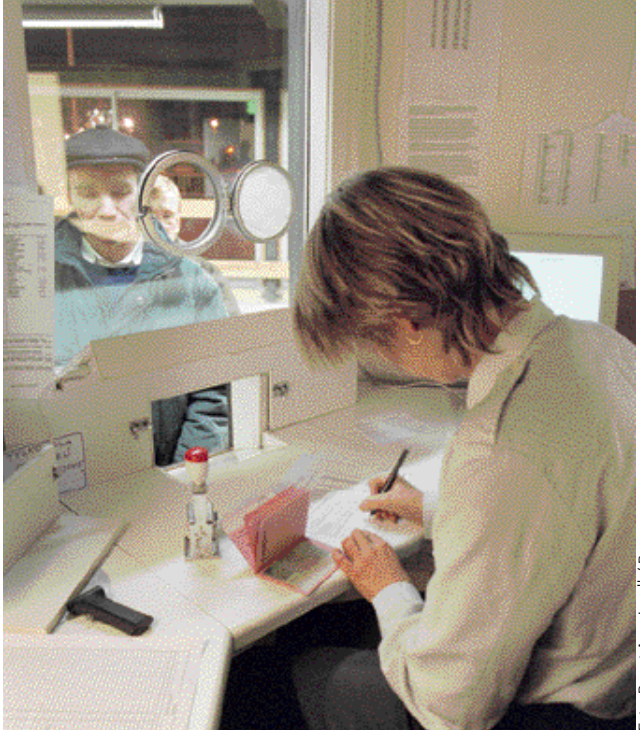

Foto: Bengt Arne Ignell / Redakta

Passkontrollen är en av portarna till Sverige.

Uppehållstillstånd och medborgarskap

Regler för tillfällig eller långvarig vistelse i Sverige

Uppehållstillstånd, pass och medborgarskap är viktiga frågor för många som kommer till Sverige från andra länder. Här ger vi en sammanfattning av grundreglerna på området. Vill du veta mer bör du vända dig till Migrationsverket för att få fullständig information.

Permanent uppehållstillstånd

Ett permanent uppehållstillstånd, PUT, ger rätt att bo och arbeta i Sverige. Den rätten gäller i princip så länge man bor här, och själva tillståndet behöver inte förlängas. Däremot måste man vart tredje år förnya **beviset** om tillstånd – det papper som säger att man har permanent uppehållstillstånd. Ungefär tre månader innan det är dags att förnya beviset skickar Migrationsverket ut ett brev som berättar hur detta går till.

Om någon flyttat ut ur landet när det är dags att förnya beviset, återkallas det permanenta uppehållstillståndet. Däremot kan du resa utomlands tillfälligt utan att riskera ditt PUT. Tänk bara på att förnya ditt tillståndsbevis om dess tid går ut medan du är utomlands! Även om du fortfarande har uppehållstillstånd, så kan det bli trassel vid gränsen på väg in i Sverige om tillståndsbevisets tid gått ut.

Vart tredje år måste beviset om permanent uppehållstillstånd förnyas.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

Barn till två utländska medborgare måste också ha uppehållstillstånd.

Om du är gift med en annan utländsk medborgare och ni får barn ska ni alltså söka uppehållstillstånd för barnet hos Migrationsverket.

De som begått så allvar-

liga brott att de dömts till utvisning, och de som visar sig ha fått sitt tillstånd på osanna grunder, kan förlora sitt permanenta uppehållstillstånd och därmed rätten att bo i Sverige.

Uppehållstillstånd

Det finns också andra, tidsbegränsade tillstånd för att bo i Sverige. **Uppehållstillstånd**, **UT**, ges till gäststudenter under studietiden. **Uppehålls- och arbetstillstånd**, **UAT**, ges bland annat till forskare, artister och andra som kommer för att arbeta en viss tid i Sverige.

Besök i Sverige

Den som ska vara i Sverige i mindre än tre månader behöver inget uppehållstillstånd. Däremot behöver man ibland visum, vilket brukar gälla i högst tre månader. Ett visum till något annat land i EU:s Schengensamarbete gäller även för besök i Sverige. *Se längre fram om Schengensamarbetet*. Förutom visum och pass ska man kunna visa att man kan klara sig ekonomiskt under tiden i Sverige och betala sin resa ut ur landet.

Anknytningsärenden

Anknytningsärenden kallas fall som gäller en utländsk person som vill flytta till en nära anhörig med permanent uppehållstillstånd eller svenskt medborgarskap. Som nära anhörig räknas

- mamma, pappa och barn under 18 år
- äkta man, hustru eller sambo över 18 år
- blivande äkta man, hustru eller sambo över 18 år.

En anhörig som vill ansöka om uppehållstillstånd ska lämna in sin ansökan till en svensk ambassad eller ett svenskt konsulat i utlandet. Den anhöriga kommer att kallas till ambassaden eller konsulatet för en **intervju***, och sedan skickas ansökan som regel vidare till Migrationsverket i Sverige. Den anhörige i Sverige intervjuas också innan Migrationsverket beslutar om uppehållstillstånd. Det kan ta lång tid innan beslutet kommer.

intervju: ett samtal där någon frågar och en annan svarar.

Om de personer det gäller har bott ihop tidigare, så brukar släktingen få ett permanent uppehållstillstånd med en gång. Om det däremot gäller ett nytt förhållande, ger Migrationsverket ofta bara ett tidsbegränsat uppehållstillstånd till att börja med.

Om Migrationsverket sagt nej till ansökan om uppehållstillstånd kan beslutet **överklagas*** till Utlänningsnämnden. Överklagandet ska göras i ett brev som inom tre veckor ska skickas till Migrationsverket i Norrköping. Om släktingen i Sverige har fått **fullmakt*** att föra talan för den som ansökt, kan han eller hon skriva överklagandet och skicka in det.

överklaga: gå till en högre myndighet och klaga på ett beslut för att försöka få det ändrat.

fullmakt: ett papper som ger någon annan rätt att göra vissa saker i ditt namn. Du måste underteckna fullmakten, och två vittnen – personer som sett dig skriva under papperet – ska också underteckna den med sina namn, adress och telefonnummer.

Pass

En utländsk medborgare i Sverige kan ha antingen ett hemlandspass, ett **resedokument** eller **främlingspass**. De båda senare får man av Migrationsverket. Resedokument ges till så kallade konventionsflyktingar, och främlingspass till övriga personer som saknar hemlandspass och inte kan få ett sådant.

Om du blivit svensk medborgare kan du ansöka om ett svenskt pass. Det gör du hos polisen.

Foto: Henrik Montgomery / Pressens Bild

Om man är medborgare i något av Schengenländerna, eller om man har uppehållstillstånd där, får man resa inom Schengenområdet i upp till tre månader utan visum eller pass.

Sverige har gått in i det så kallade Schengensamarbetet, som omfattar alla EU-länder utom Storbritannien och Irland. Även Norge och Island, som står utanför EU, deltar i Schengensamarbetet. Alla som har medborgarskap eller uppehållstillstånd i något av Schengenländerna kan resa inom Schengenområdet i upp till tre månader utan visum eller pass. Däremot krävs ett identitetskort som visar vilken nationalitet man har.

För närvarande (sommaren 2003) har Sverige inte några identitetskort där nationaliteten står. Därför måste alla som kommer från Sverige ändå ha sina pass med sig. Om du har ett främlingspass eller resedokument där det står att din identitet inte är styrkt, så bör du kontakta ambassaden för det land du vill besöka för att höra om du kan resa dit i alla fall.

Medborgarskap

Den nuvarande lagen om svenskt medborgarskap började gälla den 1 juli 2001. Enligt denna lag kan man bli svensk medborgare på fem olika sätt:

- genom födelse
- genom adoption
- genom legitimation
- genom naturalisation (ansökan)
- genom anmälan.

Det är föräldrarnas medborgarskap som styr – den som till exempel har en svensk mamma blir automatiskt svensk medborgare vid födelsen.

Foto: Mark Olson

Födelse

Det är föräldrarnas medborgarskap som avgör vilket medborgarskap deras barn får. Barn med en svensk mor får alltid svenskt medborgarskap vid födelsen. Detta gäller också barn med en svensk far om barnet är fött i Sverige. Barn med en svensk far som är gift med barnets utländska mor får svenskt medborgarskap oavsett var barnet fötts.

Adoption

Barn under tolv år som adopteras av en svensk medborgare får i regel automatiskt svenskt medborgarskap.

Legitimation

Om en utländsk kvinna fått barn med en svensk man i ut-

landet, får barnet inte svenskt medborgarskap om föräldrarna inte är gifta med varandra. Men fadern ska enkelt kunna anmäla önskemål om svenskt medborgarskap för barnet. Gifter föräldrarna sig medan barnet är under 18 år, så blir barnet svensk medborgare genom ”legitimation”.

Naturalisation (ansökan)

Naturalisation (ansökan) är det vanligaste sättet för vuxna, icke-nordiska medborgare att bli svenska medborgare.

För att bli svensk medborgare genom ansökan måste du uppfylla följande villkor:

behörig: som har rätt att göra något, i det här fallet utfärda identitetshandlingar.

- **Du måste kunna styrka din identitet** med hjälp av ett hemlandspass eller någon annan identitetshandling med foto, som du fått av en **behörig*** myndighet i hemlandet. Migrationsverket godkänner oftast inte körkort eller intyg om födelse, dop eller äktenskap. Ibland kan en nära släkting – man eller hustru, föräldrar, barn eller syskon – styrka identiteten. Migrationsverket kan också **ge dispens**, det vill säga bortse från kravet på en bevisad identitet, när det gäller personer som bott i Sverige i åtta år.
- **Du måste ha fyllt 18 år**.
- **Du måste ha permanent uppehållstillstånd**. Undantagna från den regeln är medborgare i andra nordiska länder och, i vissa fall, personer från så kallade EES-länder.
- **Du måste ha varit bosatt i Sverige en viss tid**, i regel fem år. För personer från de nordiska länderna, för dem som är gifta med svenska medborgare, för statslösa och flyktingar är tiden kortare.

Naturalisation är det vanligaste sättet för vuxna icke-nordiska medborgare att få svenskt medborgarskap.

Foto: Staffan Gustavsson / Redakta

• **Du måste ha skött dig bra i Sverige**. Den som begått något brott eller har obetalda skulder i form av till exempel skatter, böter eller underhållsbidrag kan få vänta längre på att få bli svensk medborgare.

Dubbelt medborgarskap

Den nya lagen har gjort det möjligt att ha dubbelt medborgarskap. Tidigare har den som önskat bli svensk medborgare varit tvungen att avsäga sig sitt tidigare medborgarskap. En- ligt den nya lagen är detta inte längre ett krav. Frågan om ett eller två medborgarskap avgörs därför av vad som sägs i det gamla hemlandets lagar.

Anmälan

Anmälan är en förenklad form av ansökan. Anmälan kan göras till exempel för barn födda i utlandet med en svensk far, för statslösa barn och för medborgare i andra nordiska länder.

Ja eller nej

Säger Migrationsverket ja till din ansökan om medborgarskap, så får du ett **medborgarskapsbevis**. Blir svaret nej,

får du ett beslut där skälet till detta förklaras. Beslutet kan överklagas till Utlänningsnämnden i Stockholm när det gäller ansökan (naturalisation), och till länsrätten när det gäller anmälan om medborgarskap.

BRA ATT VETA

- På Migrationsverkets Internetsidor finns mer information om alla dessa regler. Där finns också ansökningsblanketter som kan skrivas ut. Adressen är www.migrationsverket.se.
- Om du skickar in pass eller andra originalhandlingar till Migrationsverket, bör du säga till på postkontoret att kuvertet ska skickas rekommenderat. Det blir dyrare, men det gör att postkontoret lättare kan leta efter kuvertet om det skulle komma bort på vägen.
- Ska du ansöka om svenskt medborgarskap behöver du ett personbevis. Du kan beställa personbevis direkt från Riksskatteverkets hemsida på www.rsv.se – klicka på Folkbokföring och Beställning av personbevis. Tänk på att fylla i personbevisets ändamål: ansökan om svenskt medborgarskap.
- I Integrationsverkets skrift ”Svenskar från hela världen” får du fakta, funderingar och råd omkring valet av medborgarskap. Skriften kan beställas gratis från Integrationsverkets distribution, tel 011-15 63 77 eller e-post: distributionen@integrationsverket .se. Det går också att beställa den på Integrationsverkets hemsida: www.integrationsverket.se. Klicka på ”Publikationer” och vidare på ”Alla publikationer”. Skriften kan också hämtas som pdf-fil från Integrationsverkets hemsida.

Vi som redan bor här

Foto: Ingmar Jernberg

Skam och medmänsklighet

Jasenko Selimovic

Det var slut. För mig. Ett år av svårbeskrivlig förnedring var över. För kriget handlar inte om granater, krypskyttar, minor och arméer. Kriget handlar om förnedring. Om att leta efter mat som en gatuhund, om att leva i mörkret som en råtta, om att dricka vatten från elementet och vara lycklig över detta enkla faktum att det finns något vatten att dricka. Om att tvingas flytta på gränsen för vad som är acceptabelt och moraliskt. Om att förminska sig själv och sin mänskliga värdighet. Hur kunde världen titta på? Hur kunde du titta på?

Varför lät du mig förlora allt? Bokstavligen allt. Varför gick du inte och ställde dig på första bästa torg och skrek om att detta inte får ske? Det skulle ha räckt.

Nu när jag gick från flyget till tullen undrade jag om andra människor någonsin kommer att våga se mig i ögonen. Jag kände att hela världen var skyldig mig någonting. En ursäkt, en skamsen blick, en vändning på huvudet. Jag behövde ert dåliga samvete för att övertyga mig om att ni kunde bry er om någonting överhuvudtaget. Om att ni ändå kunde känna skam. För skammen skulle vara ett bevis på er mänsklighet.

Tullen. Han ville att jag skulle känna mig rädd och osäker. Var det därför han satt bakom det svarta ogenomskinliga spegelfönstret? I alla fall verkade han inte tycka att han var skyldig mig någonting överhuvudtaget. Turist eller affärsresa? Jag försökte inte vara otrevligare än vanligt. Inte trevligare heller. Han var inte värd ansträngningen. Turist, kan man säga. Men han släppte mig ändå. Tryckte på knappen och dörren öppnades. Jag visste inte vad jag skulle känna.

Min familj väntade där. Gud, vad dom har åldrats. Mamma kan knappast gå.

Och systern gråter. För första gången i mitt liv är hela familjen samlad när jag kommer någonstans. Är det för att denna gång är allt annorlunda? Är det för att vi är flyktingar nu? Är det så här det ser ut?

Dagarna gick åt till att äta. Samtidigt som jag fysiskt äcklades av den enorma mängden mat jag såg i affärerna, av överflödet, av lyxen, slutade jag inte äta.

Enkel mat. Fiskbullar med bröd. Korv och kokt potatis. Vatten. Det behövdes inget annat. Lyx är en relativ sak. Men jag åt hela tiden. För säkerhets skull. Och medan jag åt skaffade jag några konserver, de är bra att ha i reserv, de kan överleva länge. I fall att.

Hon, med sin sjukdom, var dömd till döden, jag, med min flykt, till livet.

Problemet var bilar. Bra bilar. Volvo, Audi, Mercedes. De nyare modellerna.

Deras motorljudsvissling lät som granaten som flyger och ska falla nära en. Men inte på en. För den granat som flyger rakt på avger inget ljud. Det är det farliga med granater. Den som ska döda dig kan du inte höra. Men nu, varje gång när en bil passerade förbi och jag hörde visslingen rullade jag i sömnen, omedvetet och lojt, under sängen. För att skydda mig. Där fortsatte jag att sova tills jag vaknade och lade mig igen. Och vid nästa bil – om igen.

Jag saknade ljus. Gatuljus. Lampor som lyser när mörkret har fallit.

Efter ett år i mörkret kändes det faktum att gatuljus lyser som en trygghet. För mig betydde det – inga granater. Eftersom granaterna slår sönder gatlyktorna.

Sarajevo i mörkret är en av mina värsta krigsbilder. Varje natt bad jag Mamma att promenera med mig längs Drottninggatan. Den hade så mycket ljus och människor. Det kändes tryggt. Och många skyltfönster som lyste. Jag såg aldrig vad det var som lyste men att det lyste betydde att det fanns något i dem. Jag tyckte om att promenera där. Det var en säker gata.

Varje kväll gick vi längs gatan. Bland de andra vilsna främlingarna på Drottninggatan framstod vi som två främlingar som var benådade med en riktning, ett mål, en mening. Vi kände närhet till denna gata, till den enkla promenaden, till varandra. Var och en av oss av sina egna anledningar. Hon, med sin sjukdom, var dömd till döden, jag, med min flykt, till livet. Och vi sentimentaliserade inte det. Hon tittade på saker hon skulle lämna efter sig, klänningar,

Skam och medmänsklighet forts

skor, vardagliga saker i skyltfönstren, jag tittade på människorna som gick förbi oss. På det som väntade mig. Deras ansikten. Den litauiske filosofen Levinas skriver om den andres ansikte i sina böcker. Menar han det här jag tänker på nu?

Var det jag såg i kriget sanningen om människan? En av möjliga sanningar?

Menar han denna fråga som nu infinner sig med all nödvändighet? – Kommer han med väskan att hjälpa mig om det behövs igen? Vad kommer hon att göra? Hon i den röda kappan. Hur kommer de att göra? Vem av dem kommer att bli som Kemo, Alen, Vernesa? Vem av dem kommer att bli min bödel?

Jag tittade på deras ansikten och undrade.

Var det jag såg i kriget sanningen om människan? En av möjliga sanningar? Jag var säker på att det inte var någon mardröm, det var för verkligt för att vara det. Det kändes mer som om livet här var en dröm. Ett slumrande tillstånd innan den nödvändiga drömvilan omsveper en. Och bortom det?

Under den fernissan? I den vakna verkligheten? Jag ville inte tänka på det. Det fanns ingen tid för det. Jag ville njuta av ljuset medan det fanns.

Efter några dagar sade någon att jag måste anmäla mig till polisen, söka asyl, försöka få ett uppehållstillstånd. På tv pratade man om att invandrare ska anpassas, integreras, utbildas. Men de orden kom från en annan värld.

Inte min.

Jag tror att den människan, han som kunde bry sig om det, dog i Sarajevo. Det var bara så att ingen märkte det.

Jasenko Selimovic kom till Sverige under 1992 års sista dagar. För närvarande arbetar han som konstnärlig ledare på Göteborgs Stadsteater.

Ny start i Sverige

Introduktion för nyanlända invandrare

Integrationsverket ansvarar för att statens integrationspolitiska mål får genomslag på olika samhällsområden. Introduktionen för nyanlända är samhällets insatser under deras första tid i Sverige.

Detta dokument beskriver de nationella målen för introduktionen. Integrationsverket följer upp och utvärderar introduktionen utifrån dessa mål. Resultaten av utvärderingarna återförs därefter till kommuner och myndigheter. Varje kommun och myndighet bryter ner och formulerar sina mål utifrån dessa övergripande mål för introduktionen och gör egna uppföljningar och utvärderingar.

Målen är framtagna efter samråd med Arbetsmarknadsverket, Landstingsförbundet, Migrationsverket, Skolverket, Socialstyrelsen och Svenska Kommunförbundet.

Övergripande mål

Samhällets insatser för flyktingar och andra invandrare under deras första tid i Sverige, ska ge möjligheter för var och en att försörja sig och bli delaktig i samhällslivet.

Mål för introduktionen

Efter avslutad introduktion kan individen ta del av och bidra till det generella utbudet inom svenskt arbets- och samhällsliv. Detta förutsätter kunskaper:

- om det svenska samhället
- om det svenska arbetslivet
- i det svenska språket.

Kunskaperna ska relateras till individens kompetens, livssituation och förutsättningar för egen försörjning.

Delmål för introduktionen

Efter introduktionen ska nedanstående delmål vara uppfyllda.

• Individen:

- har kunskaper om samhällets grundläggande demokratiska värderingar, människors lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter samt om jämställdhet mellan könen och barns rättigheter,
- har kunskaper om svenska samhällsförhållanden och svenskt arbetsliv,
- har sådana kunskaper i svenska att språket fungerar som ett kommunikationsmedel i såväl vardags- och yrkesliv som vid utbildning,
- har fått tidig och relevant kontakt med svenskt arbets- och föreningsliv,
- har fått sin utbildning och yrkeskompetens värderad och har en planering för ev. kompletterande utbildning,
- har påbörjat kompletterande utbildning/sysselsättning utifrån sina individuella förutsättningar om han/hon är i arbetsför ålder, men saknar utbildning motsvarande svensk grundskola.

- Barns och ungas uppväxtvillkor är uppmärksammade och deras behov tillgodosedda.
- Ungdomar som fyllt 16 men inte 20 år deltar i och tillgodogör sig svensk gymnasieutbildning.
- Förskolebarn och skolbarn deltar i och tillgodogör sig förskole- och skolverksamhet. Föräldrarna har en etablerad kontakt med förskolan/skolan.
- Barn som har kommit till Sverige utan legal vårdnadshavare får sina särskilda behov tillgodosedda.
- Både vuxnas och barns hälsa och välbefinnande är uppmärksammade. Sjukvård och/eller rehabiliterande/habiliterande insatser har, vid behov, erbjudits.
- Äldres särskilda behov är beaktade så att de kan tillgodogöra sig samhällets service och vara delaktiga utifrån sina förutsättningar.
- Funktionshindrades särskilda behov är beaktade så att de kan tillgodogöra sig samhällets service och vara delaktiga utifrån sina förutsättningar.

Förutsättningar för introduktionen

Individens introduktion

Utifrån ett kommunalt introduktionsprogram planerar och genomför kommunen en individuell introduktion tillsammans med individen och andra relevanta aktörer. Individen ansvarar själv för sin introduktion och kommunen ansvarar för att personen får det stöd som behövs för att introduktionen ska bli framgångsrik. Den nyanländes utbildning, kunskaper och erfarenheter från hemlandet beaktas. Samtidigt ges den nyanlände förutsättningar att skapa sig en realistisk bild av sina möjligheter i Sverige.

Introduktionen måste därför uppfylla följande kriterier:

- En individuell introduktion utformas, för barn och vuxna, av ansvariga i kommunen tillsammans med individen och andra aktörer. Särskilt uppmärksammas att kvinnor och män ges likvärdiga möjligheter.
- Kommuner, myndigheter och andra berörda aktörer samverkar och samordnar sina insatser så att det blir tydligt för individen att alla arbetar mot gemensamt uppsatta mål.
- Arbetsförmedlingen ger individuell rådgivning och säkerställer därmed att inriktningen på introduktionen är arbetslivsorienterad.
- Arbetsförmedlingen erbjuder vid behov arbetsmarknadspolitiska insatser som underlättar individens inträde på arbetsmarknaden.
- Kommunen erbjuder arbetsplatsförlagd introduktion som ett alternativ.
- Individens behov och förutsättningar ska styra valet av innehåll, pedagogik och metodik i svenskinlärningen.

- Kommunen och arbetsförmedlingen samverkar och erbjuder personer som har svårt att lära sig svenska genom teoretiska språkstudier, möjlighet att delta i sysselsättnings- och språkprogram.
- Kommunen erbjuder som komplement introduktionsinsatser av andra aktörer, exempelvis företag, frivilligorganisationer m.fl.
- Alla myndigheter och samhällsorgan erbjuder lika god service till nyanlända invandrare som till övriga medborgare.

Introduktionsperiodens längd varierar

Introduktionstiden är i normalfallet högst två år, men kan förlängas med hänsyn till individens behov. Om personen har arbete under introduktionstiden anpassas formen och innehållet efter detta.

Individens introduktion följs upp

Kommunen följer regelbundet upp introduktionen. Detta görs tillsammans med individen. Syftet är att förbättra och anpassa innehållet efter individuella behov och förutsättningar. Efter avslutad introduktion utvärderar kommunen resultatet i samverkan med berörda aktörer.

Introduktion för alla och på heltid

Integrationsverket rekommenderar att målen för introduktionen omfattar alla nyanlända, såväl flyktingar som andra nyanlända i behov av introduktion. Integrationsverket rekommenderar också att introduktionen sker på heltid och att kommunerna erbjuder introduktionsersättning enligt lagen (SFS 1992:1068), som ett alternativ till försörjningsstöd. Syftet är att åstadkomma en så lönelik ersättning som möjligt. Introduktionsersättningen ska dessutom ge individen möjlighet att påverka sin ekonomi t.ex. genom att minska sina boendekostnader eller genom att ha arbetsinkomster.

Introduktionen följs upp och utvärderas

Integrationsverket har det samlade uppföljningsansvaret för introduktionsverksamheten. Uppföljningen och utvärderingen bör visa vilka prestationer och effekter som insatserna gett upphov till. Kommuner och berörda myndigheter redovisar vid behov resultaten av sina insatser till Integrationsverket. Resultaten återförs till kommuner och myndigheter och bildar underlag för kommunernas verksamhetsutveckling. Integrationsverket bidrar med metodstöd till kommunerna när de utformar uppföljnings- och utvärderingsinstrument.

Information på andra språk

På Integrationsverkets hemsida återfinns detta dokument på ett flertal språk. Adressen är www.integrationsverket.se

Trossamfund i Sverige

Adressförteckning Med reservation för ändringar

Anglikanska kyrkan
Church of St.Peter & St.Sigfrid
Strandvägen 76
115 27 STOCKHOLM
Tel. 08-661 22 23, 663 82 48

Danska evangelisk-lutherska kyrkan
Torild Wulffsgatan 8
413 19 GÖTEBORG
Tel. 031-82 23 09
Fax 031-82 86 15

Etiopisk-ortodoxa kyrkan
Box 16043
103 21 STOCKHOLM
Tel. 08-733 27 39

Grekisk-ortodoxa kyrkan
Metropoliten Pavlos
Selmedalsvägen 72
129 37 HÄGERSTEN
Tel. 08-646 24 21
Fax 08-97 32 12

Judiska församlingars centralråd i Sverige
Box 7427
103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-679 29 00

Lettiska evangelisk-lutherska kyrkan i Sverige
c/o Austra Kreslins
Österängsvägen 3 C
182 46 ENEBYBERG
Tel. 08-768 41 91

Riksförbundet Sveriges unga katoliker, SUK
Box 4007
102 61 STOCKHOLM
Tel. 08-641 78 15, 702 05 55

Armeniska apostoliska församlingen
Kungsgatan 30A
753 21 UPPSALA
Tel. 018-13 05 03

Estniska evangelisk-lutherska kyrkan
Box 45074
104 30 STOCKHOLM
Tel. 08-21 32 77, 20 69 78

Finska ortodoxa församlingen i Sverige
Surbrunnsgatan 46
113 48 STOCKHOLM
Tel. 08-530 307 67

Islamiska Kulturcenterunionen i Sverige (IKUS)
Sveavägen 94, Box 45120
104 30 STOCKHOLM
Tel. 08-15 98 88
Fax 08-15 68 88

Katolska kyrkan
Katolska biskopsämbetet
Box 4114
102 62 STOCKHOLM
Tel. 08-643 80 22
Fax 08-702 05 55

Makedonska ortodoxa kyrkan
Hagalundsgatan 5
214 32 MALMÖ
Tel. 040-92 65 14
Fax 08-19 28 02

Rumänska ortodoxa kyrkan
Vanåsgatan 66
216 20 MALMÖ
Tel. 040-15 24 61, 13 46 54

Bulgariska ortodoxa kyrkan
Angel Petronov
Kallforsvägen 23
124 32 BANDHAGEN
Tel. 08-86 78 55

Estniska ortodoxa kyrkan
c/o Nicolai Suursööt
Fridhemsgatan 2
112 40 STOCKHOLM
Tel. 08-653 50 83

FIFS, Förenade islamiska församlingar i Sverige
Götgatan 103 A
116 62 STOCKHOLM
Tel. 08-643 63 60, 643 10 04

Koptisk ortodoxa kyrkan i Sverige
Vårgatan 2
126 33 HÄGERSTEN
Tel. 08-645 54 13

Norska kyrkan i Stockholm
Box 4264
102 66 STOCKHOLM
Tel. 08-644 22 11 Fax 08-694 74 01

Ryska ortodoxa kyrkan
Box 19027
104 32 STOCKHOLM
Tel. 08-15 63 16

Serbisk-ortodoxa kyrkan
Bägerstavägen 68
120 47 ENSKEDE GÅRD
Tel. 08-722 99 30

Svenska Bahá'ísamfundet
Box 2038
103 11 STOCKHOLM
Tel. 08-21 51 90
Fax 08-21 51 91

Syrisk-ortodoxa ärkestiftet
Förvaltarvägen 38
151 47 SÖDERTÄLJE
Tel. 08-550 656 44
Fax 08-550 860 86

Österns apostoliska katolska assyriska kyrka c/o W. Yacob
Siriusgatan 114
415 22 GÖTEBORG
Tel. 031-48 79 32

Svenska kyrkan
751 70 UPPSALA

Sveriges Kristna Råd
Ekumeniska Centret
Starrbäcksgatan 11
172 99 Sundbyberg
Tel. 08-453 68 00
Fax 08-453 68 29

Tyska evangeliska församlingen
Marietorpsallé 23
217 74 MALMÖ
Tel. 040-26 55 45

SMUF, Sveriges muslimska råd
Götgatan 103 A
116 62 STOCKHOLM
Tel. 08-509 109 00
Fax 08-642 32 20

Ungerska protestantiska församl i Sverige
Zoltan Veress
Ekensbergsvägen 110
117 69 STOCKHOLM
Tel. 08-744 09 91

Riksorganisationer
i Sverige bildade på etnisk grund

Med reservation för ändringar

Afrosvenskarnas riksförbund
Box 92136
120 08 STOCKHOLM
Tel. 08-615 29 71
Fax. 08-702 34 34
asr_riks@hotmail.com

Albanska riksförbundet
Föreningsgatan 5
291 33 KRISTIANSTAD
demori60@hotmail.com

Armeniska riksförbundet i Sverige
Box 25106
750 25 UPPSALA
Tel. 018-31 47 94
Fax. 018-31 47 94
garabed.hakopian@nacka.se

Assyriska riksförbundet i Sverige
Box 6019
151 06 SÖDERTÄLJE
Tel. 08-550 166 83
Fax. 08-550 115 93
kansliet@hujada.com

Bangladesh riksförbund
C/o Musleh Uddin
Stora Björnsgata 87
136 64 HANINGE
riksforbund@yahoo.se

Bolivianska Riksförbundet
Sören Vävares gata 1a
633 41 ESKILSTUNA
Tel: 016-122518
fedbol@yahoo.com

Bosnien och Hercegovinas kvinnoriksförbund i Sverige
Box 318
514 27 SKÖVDE
Tel. 0500-41 36 20
Fax. 0500- 41 36 20, 0500- 48 14 86
info@bihsavezzena.com

Bosnisk-Hercegovinska riksförbundet i Sverige
Box 38046
100 64 STOCKHOLM
Tel. 08-643 99 66
Fax. 08-643 23 20
hajrudin.avdic@bhsavez.org

Bosnisk-Svenska Kvinnoförbundet
Box 38046
100 64 STOCKHOLM

Chilenska riksförbundet
Wallingatan 31, NB
111 24 STOCKHOLM
Tel. 08-20 72 33
Fax. 08-21 99 48

Eritreanska riksförbundet i Sverige
Box 209
751 04 UPPSALA
Tel. 018-169512
Fax. 018-24 51 38

Estniska kommittén
Esternas riksförbund i Sverige
Box 539
101 30 STOCKHOLM
Tel. 08-21 54 80, 411 59 78
Fax. 08-20 70 61

Etiopisk riksförening i Sverige
Box 22552
104 22 STOCKHOLM
Tel. 08-6544330, 32
Fax. 08-740 51 85
skr885k@tninet.se

FAPS, Portugisiska riksförbundet
Torpgatan 21
211 52 MALMÖ
Tel. 040-23 53 96
Fax. 040-23 53 96
ung-faps@algonet.se

Finlandssvenskarnas riksförbund i Sverige (FRIS)
Bellmansgatan 15 nb
118 47 STOCKHOLM
Tel. 08-702 01 10
Fax. 08-702 90 46
fris.jan.olof@swipnet.se

Förenade Bangladesh Riksförbund
Tensta väg 102 1tr
163 65 SPÅNGA
shawkat45@hotmail.com

Grekiska riksförbundet
Landsvägen 52
172 36 SUNDBYBERG
Tel. 08-627 00 27
Fax. 08-627 00 26
grf@telia.com

Immigranternas centralförbund (ICF)
Box 50061
104 05 STOCKHOLM
Tel. 08-612 39 79
Fax. 08-732 39 39
icf@swipnet.se

Immigranternas riksförbund
Katrinedalsgatan 43
504 51 BORÅS
Tel. 033-13 60 70
Fax. 033-13 60 75
irf@immi.se

Internationella kvinnoförbundet
Kaprifolgatan 20
213 62 MALMÖ
Tel. 040- 21 21 89
Fax. 040- 21 21 89
ikf@spray.se

Iranska flyktingarnas riksförbund i Sverige
Box 11103
404 23 GÖTEBORG
Tel. 0704 – 92 03 49
ifrs@hotmail.com

Iranska riksförbundet i Sverige (IRIS)
Box 7033
172 07 SUNDBYBERG
Tel. 08-28 64 24
Fax. 08-28 64 24
saiedt@chello.se

Iransk-Svenska Solidaritetsföreningen
Box 7091
200 42 MALMÖ
babak.iss@telia.com

Irakiska riksförbundet i Sverige
Box 82
177 22 JÄRFÄLLA
Tel. 08-580 180 59
Fax. 08-580 180 59
iraqifias@yahoo.com

Italienska riksförbundet
Bellmansgatan 15 nb
118 47 STOCKHOLM
Tel. 08-34 57 10
Fax. 08-31 92 80
antonella@italr.a.se

Japanska riksförbundet i Sverige
Vegagatan 3
113 29 STOCKHOLM
Tel. 08-317148

Kroatiska riksförbundet
Box 65
425 02 HISINGS KÄRRA
Tel. 031-23 62 22
Fax. 031-23 82 22
kroatiska.riksforbundet@swipnet.se

Kurdiska riksförbundet
Box 5013
131 05 NACKA
Tel. 08-644 66 22
Fax. 08-650 21 20

Kurdiska föreningarnas råd i Sverige
Fridhemsgatan 44-46
112 40 STOCKHOLM
Tel. 08-652 43 30
Fax. 08-652 43 30
kurdiskakaradet@telia.com

Kurdiska unionen
Box 7021
164 07 KISTA
Tel. 08-7514499 0707-891786
Fax. 08-7514499
osmma@spray.se

Lettiska hjälpkommittén, LHK
Wallingatan 34 5 tr
111 24 STOCKHOLM
Tel. 08-21 44 25
Fax. 08-21 44 25
lv.palkom@swipnet.se

Makedoniska riksförbundet i Sverige
Box 47037
402 57 GÖTEBORG
Tel. 031-19 62 24
Fax. 031-19 62 24
makedonski.sojuz@telia.com

Polska kongressen i Sverige
Box 5025
114 50 STOCKHOLM
Tel. 08-661 10 06
Fax. 021-41 60 25
biuro@polskakongressen.org

Resande romers Riksförbund
Box 546
581 07 LINKÖPING

RIFFI- Riksförbundet inter-nationella föreningar för invandrarkvinnor
Norrtullgatan 45
113 45 STOCKHOLM
Tel. 08-30 21 89
Fax. 08-33 53 23
d.zukov@spray.se

Riksförbundet för Etiopier i Sverige
Box 12
127 21 SKÄRHOLMEN
Tel. 08-33 36 60
Fax. 08-33 36 60
reskendil@yahoo.se

Riksförbundet polska föreningar i Sverige
Tussmötevägen 255
122 41 ENSKEDE
Tel. 08-50861230
Fax. 08-914627
mo.konsult@telia.com

Roma International
Annastigen 6
931 70 SKELLEFTEÅ
0910-77 55 52
hillevi.furtenback@telia.com

Serbernas Riksförbund i Sverige
Bellmansgatan 15,1
118 47 STOCKHOLM
Tel. 08-462 06 57
Fax. 08-462 05 92
naslist@asjrf.org

Serbiska riksförbundet i Sverige
Scheelegatan 32/3
212 28 MALMÖ
Tel. 040-94 94 32
Fax. 040-94 04 12
janic@telia.com

Slovenska riksförbundet i Sverige
Box 237
261 23 LANDSKRONA
Tel. 0457-771 85,
Fax. 0457-771 85
ciril.m.stopar@telia.com

Somaliska riksförbundet i Sverige
Box 191 65
104 32 STOCKHOLM
Tel. 08-16 69 61
Fax 08-16 69 61
srfs@telia.com

Spanska riksförbundet
Norrbyvägen 1
168 69 BROMMA
Tel. 08-34 27 20
Fax. 08-31 92 80
juan.capel@chello.se

Sudanesiska riksförbundet
Box 4080
163 04 SPÅNGA

Sveriges ingermanländska riksförbund
c/o Inkeri Peterson
Ivarsgårdsgatan 14
434 35 KUNGSBACKA
Tel. 0300-108 50
Fax. 0300-108 50
inkeri.peterson@beta.telenordia.se

Sverigeesternas förbund
Wallingatan 34 2tr
111 24 STOCKHOLM
Tel. 08-21 66 49
Fax. 08-723 19 04
rel@swipnet.se

Sverigefinska riksförbundet
Bellmansgatan 15 nb
118 47 STOCKHOLM
Tel. 08-615 83 40
Fax. 08-615 83 65
info@rskl.se

Syrianska riksförbundet i Sverige
Box 354
151 24 SÖDERTÄLJE
Tel. 08-550 161 71
Fax. 08-550 180 16
srf.@swipnet.se

Syriska riksförbundet i Sverige
Siktgatan 12
162 50 VÄLLINGBY
Tel. 08-38 38 10/564 32 660
Fax. 08-38 38 15
info@syrf.se

Turkiska riksförbundet
Alby Centrum
Albyvägen 6c
145 59 Norsborg
Tel. 08-728 00 34/531 732 05/
531 706 15
Fax. 08-728 00 42
turkiskariksforbundet@swipnet.se

Ungerska riksförbundet
C/o Lazlo Marko
Ymervägen 10a
182 67 DJURSHOLM
Tel. 026-51 98 12
Fax. 026-51 98 12

SIOS-Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige
Bellmansgatan 15
118 47 STOCKHOLM
Tel. 08-643 90 60
Fax 08-643 90 68
kansli.sios@swipnet.se

Om olyckan är framme

Telefonnummer för akuta situationer

Nödnumret **112** är det gemensamma telefonnumret som skall användas vid allvarliga krislägen, när man behöver hjälp snabbt.

Nödnumret 112 ska bara användas i akuta nödsituationer. Ett nödfall är en situation där det är fara för liv, egendom eller miljö och där man behöver hjälp direkt från ambulans, räddningstjänst, polis, flyg-, sjö-, fjällräddning eller giftinformation.

Numret är gemensamt för all räddningstjänst, akutsjukvård och polis. Därför kan den som behöver hjälp nå alla samhällets räddningsresurser med ett enda telefonsamtal.

Nödnumret 112 är gemensamt för länderna inom EU.

När du ringer nödnumret 112 besvaras alltid ditt hjälpsamtal av en SOS-operatör. Det är viktigt att vara förberedd på att du kommer att bli intervjuad för att få rätt hjälp.

Att tänka på

När man ringer nödnumret 112 ska man tänka på att svara på SOS-operatörens frågor om:

- Vad har hänt?
- Var någonstans behövs hjälpen?
- Vem är du som ringer?
- Vilket telefonnummer ringer du ifrån?

SOS Alarms webbsida **www.sosalarm.se** ger dig mer information.

När det inte är riktigt lika bråttom …

Kommunal Räddningstjänst-Brandkår Se kommunens namn på sidorna med Kommuninformation, Rosa Sidorna eller under "Räddningstjänst" i Gula Sidorna.
Polis Se "Polis" i Rosa Sidorna eller "Polisstationer" i Gula Sidorna.

Läkare Se "Läkare" i katalogens sidor för Hälso- och sjukvård eller i Gula Sidorna.
Giftinformation 08-33 12 31.
Apotekens läkemedelsupplysning 020-66 77 66
BRIS – Barnens hjälptelefon 020-91 00 91.

Sakregister

A

abort 181, 182
advent 46, 52
advokat 134, 210, 214
aktivitetsgaranti 98
aktivitetsstöd 97, 121
alfakassan 103
allemansrätt 206
Allmänhetens ombudsmän 41
Allmänna reklamationsnämnden 121
andrahandshyra 85
anknytningsärenden 233
Anonyma alkoholister 195
anställningsintervju 97
anställningskontrakt 99
arbetarrörelsen 24, 48
Arbetsdomstol 212
arbetsförmedling 92, 94-98, 103, 105, 115
arbetslöshetsersättning 102-103
arbetslöshetskassa/a-kassa 100, 102, 103
arbetsmarknad 33, 80, 92-97
arbetsmarknadsutbildning 97
arbetspraktik 97
arbetsterapi 174
avbetalning 111
avtalspension 117

B

bahá'í 204
bankkort 110
barnavårdscentral 120, 129, 180
barnbidrag 118, 156
Barnombudsmannen/BO 41-42
barnomsorg 140-145
begravning 135-138
begravningsbyrå 138
behandlingshem 191
behörighet 153, 160, 161, 163
bemanningsföretag 96
besiktning 218, 219
besiktningsprotokoll 84
betala skatt 100
betalkort 110
betalningsanmärkning 111-112
betyg 153-158
bibliotek 64, 222, 224- 225
Bilprovningen 218
borgensman 83, 111
bostadsbidrag 117
bostadsförmedling 82
bostadsrätt 81, 87
bostadsrättsförening 83, 87
bostäder 65, 81-89
bostadstillägg 118
bouppteckning 138
BRIS 130, 139, 190, 194
bronsåldern 18
brottmål 208
bruttolön 100
brottsskadeesättning 213
Brottsoffermyndigheten 213, 214
buddhism 203
BUP 185
bäst-före-datum 108

C

cellprov 178
centerpartiet 35, 36, 42
cytologprov 178
CSN 77, 156, 165, 166

D
dagcenter 170
daghem/dagis 30, 64, 140-145
datortek 97
demokrati 10, 14-15, 30, 39, 145, 147
departement 32
diskriminering 41, 42, 83
distriktssköterska 168, 173, 175,180
DO, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 41, 42, 84, 106
domstol 135, 206, 208-215
donationskort 136
dödsboanmälan 138
dödsfall 135-138

E
eftergymnasial 161
eget företag 103-104, 115
EU 15, 31

F
fackförbund 93, 100
fackförening, 24, 38, 93-94
familjedaghem 141
familjerådgivning 129, 133, 189
fastighetsägare 82
festival 228-229
film 224, 227-228, 230
flextid 101
flyktingsamordnare 77
folkbokföring 76, 239
folkhem 25
folkhögskolor 159-160, 165, 166
folkpartiet 36, 42
folkrörelser 38, 160
Folktandvården 186
fordonsskatt 219
fridlyst 206
frikort 178
frikyrkor 38, 198, 200-201
friskolor 148, 153
fritidshem 140-145, 189
främlingspass 234
funktionshinder 41, 187
fängelse 183, 209, 213, 216
färdtjänst 170, 187
föreningar 35, 38-40, 160, 176, 191, 195, 222-223
förlossning 179-180
förskola 141-145, 147, 188
förskoleklass 149
första maj 48
försvarare 208
försäkringar 94, 107, 112-113, 122, 219
Försäkringskassan 77, 101, 119, 123, 187, 193
försörjningsstöd/socialbidrag 65, 79, 117, 121, 189
förtroendenämnden 176
föräldraförening 152
Föräldraföreningen mot narkotika 191, 195
föräldrapenning 77, 114, 116, 120, 123, 180

G
garantipension 116
graviditet 179-182
grundlag 40, 206
grundskola 146-153, 157-158, 243
gruppboende 170

Gustav Vasa 21-22, 197
gymnasieskola 147, 153-158

H
handikapp 41, 42, 187, 193
Handikappombudsmannen 41-42
hastighetsbegränsning 216
havandeskapspenning 180
hemförsäkring 89, 112, 212
hemförsäljning 109
hemsjukvård 174
hemtjänst 64, 168-169
hemutrustningslån 77
hets mot folkgrupp 39
hinduism 203
historia 17-28
HomO 42, 132, 139
hyresbostäder 81
hyresgäst 83-86, 210, 212
Hyresgästföreningen 88
hyreskontrakt 84, 88
Hyresnämnden 88-89, 212
högkostnadskort 177
högskola 148, 153, 159, 162-116365
högskoleprovet 164-166
högskolestudier 162-166

I
ID-kort 76-77
inkomstdeklaration 114-115
inkomstpension 116
inkomstskatt 114
Integrationsverket 80, 89, 243-245
intresseorganisationer 38
introduktion 64, 78-80, 243-245
introduktionsersättning 79, 245
islam 203
istid 17, 18

J
jobbsökarkurs 97
judendom 202, 204
jul 54-56
Justitieombudsmannen, JO 33, 41, 42
jämförpris 108
jämställdhet 128-129, 147
Jämställdhetsombudsmannen/JämO 41, 42, 129, 139

K
karensdag 101, 119
Karl XII 22, 23
katolicism 201, 246
kollektivavtal 94
kollektivtrafik 68
kommun 30, 34, 63-69
kommunalråd 66
Kommunalskatt 65
kommunalvalet 31, 66-67
kommundelsnämnd 68
kommunfullmäktige 30, 66, 68
kommunstyrelse 66
Komvux 77, 158, 165
konst 225
Konsumenternas försäkringsbyrå 122
konsumentrådgivare 82, 121-122
Konsumentverket 122
kortköp 110
korttidsboende 170
kreditkort 110
kristdemokraterna, kd 36
Kristi Himmelsfärdsdag 48

kronofogden 112, 210
kungadöme 15, 31
kursplan 150, 155
kvinnohälsa 128, 139, 178-180
kvinnojour 189, 193-194, 213
Kyrkor och tro 196-204
könssjukdomar 181, 183
könsstympning 183
körkort 215, 217-218

L
lag och rätt 205-214
landskap 28
landsting 30, 34, 63, 66-69, 160, 173-192
landstingsfullmäktige 30
landstingsval 31, 67
Livsmedelsverket 121
LO 93
lucia 52-53
legitimation 80
lån 110-112
långfredag 47
läkarintyg 119
län 34, 130, 192, 225- 227
Länkarna 195
länsmusik 226
länsstyrelse 34
läroplan 142, 145, 148-150

M
mammografi 178
Marknadsdomstol 212
massmedia 40
maxtaxa barnomsorg 143
maxtaxa äldreomsorg 171
medborgarskap 231-239
medborgarskapsbevis 238
medeltiden 15, 20
midsommar 51
Migrationsverket 231, 234, 238
miljöpartiet 36
minoriteter 15-16
missbruk 190-191, 195
moderaterna 37
modersmål 78
museer 225
musik 226
musikskola, kommunal 226
mäklare 87, 88
mödravård 139, 172, 178-182

N
narkotika, Föräldraförening mot 191, 195
nationaldag 49
naturalisation 235, 237, 238
nettolön 100
Norden 15
nyår 46

O
offentliga sektorn 14
offentlighetsprincipen 40
ombudsmannen mot etnisk diskriminering, DO 41-42, 84, 106
omskärelse 183
opartisk 33, 88, 206
organdonation 136
ortodoxa kyrkan 202

P
partnerskap 132, 183
pass 234
pastorsexpedition 131, 138, 200
patientavgift 177
patientförening 176, 192
patientnämnd 176
pengar, ekonomi 107-123
pension 116-117, 123
permanent uppehållstillstånd 232-233, 237
personbevis 76-77, 239
personnummer 76
pingst 49
polisen 136, 207-208, 214, 234
polisanmälan 208
polistillstånd 208
politiska partier 24, 27, 29, 30, 35, 40
preliminärskatt 114
premiepension 116
pressombudsmannen, PO 42
preventivmedel 128, 181
primärvård 174
psykiska besvär 184, 185
påsk 47-48

R
Radiotjänst 42
rattfylleri 207
regering 32-34
reklamera 109
rekryteringsföretag 96
remiss, till läkare 173
remissvar 32, 39
religion 196-204
resedokument 234
RFSL, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande 128, 139, 182-183, 193
RFSU 128, 139, 182, 193
riksdagen 15, 26, 30, 32-34, 42
Riksskatteverket 123, 239
RSMH 193
rättegång 206
rättshjälp 134, 210, 212, 214
röstkort 69
rösträtt 30-31, 69

S
SACO 93
sambo 132-133, 233
servicehus 64, 170
sexualitet 182, 193
sfi, svenska för invandrare 77, 79, 158
sikhism 197, 204
sjukersättning 119
sjukgymnastik 174
sjukhem 170
sjuklön 100-101, 119
sjukpenning 77, 100, 101, 114, 116, 119, 123, 193
skadestånd 208
skatt 26, 65, 100-101, 114-115
skattemyndigheten 76, 69, 115, 123
skilsmässa 133-135, 189
skola 34, 77, 141-142, 146-166
skolbarn 142
skollunch 149
skolläkare 152
skolskjuts 149
skolsköterska 152
skolsystemet 146, 147
Skolverket 142, 145, 155

skärtorsdag 47
socialbidrag/försörjningsstöd 65, 79, 117, 121, 189
socialdemokraterna 37
socialtjänst 188-191
sommarlov 50, 147
specialistvård 173
stadsdelsnämnd 68
statliga myndigheter 33-34
statsbidrag 65
stenåldern 18
Stockholms blodbad 21
studentexamen 156
studiebidrag 118, 156
studiecirkel 222, 230
studieförbund 153, 222, 229, 230
studieintroduktion 163
studiemedel 165
studiestöd 118, 156, 165, 166
studievägledare 161
Stöd till start av näringsverksamhet 97, 104
Svenskt Näringsliv 93
Svenska kyrkan 131, 197-202, 247
svenskundervisning 77, 79, 158
syo-konsulent 161
särskola 149, 157

T

tandvård 186-187
TCO 93
teater 227
tillgodokvitto 109
tillsvidareanställning 98
tingsrätt 209-210, 211
tjänstepension 117
tolk 80, 174
trafikregler 215- 220
trafikskola 218
trossamfund 197-204
tryckfrihet 39-40, 206
tvistemål 209
tv-licens 42
tystnadsplikt 130, 176, 188, 189

U

umgängesrätt 135
underhållsbidrag 135
underhållsskyldighet 132, 135
Ungdomshälsan 128
ungdomsmottagning 128, 139, 181, 182, 183, 185
universitet 148, 154, 156, 159-166
uppehållstillstånd 69, 76, 94, 209, 231-239
uthyrningsföretag 96
Utlänningsnämnden 234, 239
Utrikesdepartementet, UD 131,139
uttagskort 110
utvecklingssamtal 145, 151

V

val 30-31
valborgsmässoafton 48
Vasaloppet 28
vikariat 99
vikingatiden 19-20
visstidsanställning 99
vräkning 84
vårdagjämning 48
vårdcentral 173
vård och stöd 172-195

vårdnadshavare 133
vänsterpartiet 37
värnplikt 116

Y
yttrandefrihet 39, 206

Å
åklagare 208
ålderdomshem 167, 170
ålderspension 116, 117
ångervecka 110

Ä
äktenskap 128, 130-131
äktenskapsskillnad 133, 135
äldreomsorg 34, 167-171, 188

Ö
öppen fritidsverksamhet 141, 142
öppen förskola 141
öppet köp 109
österländska kyrkan 202
överklaga 211, 234
övervakare 209

Sverige
en pocketguide

Fakta, tips och råd till nya invånare

Varje år får Sverige tiotusentals nya invånare. Mötet med ett nytt land kan vara både spännande och frustrerande. Under den första tiden här går mycket energi till att lära sig svenska. Språkets knepiga å, ä, ö och sje-ljud sysselsätter både tunga och sinne.

När språket börjar flöda kommer också mängder av naturliga frågor om hur vardagen i Sverige fungerar. Hur hittar jag ett bra jobb? Har mina barn rätt att gå på dagis – och vad kostar det? Får min gamla pappa också möjlighet att komma till Sverige? Duger mina betyg för att läsa på universitetet?

Många av svaren ges i den här pocketguiden – en snabb orientering i det svenska samhället. Boken ska vara en tillgång för alla nya som bosätter sig i Sverige. Över 250 sidor fyllda med användbar information om landet som ska vara ett nytt hem.

Här finns också hänvisningar och tips om hur man hittar fler bra, aktuella fakta på webben.

Pocketguiden finns i flera språkversioner, inklusive lätt svenska.

INTEGRATIONSVERKET